

M&L

Oud Gasthuis Herentals

de neef ENGINEERING

INDUSTRIEPARK 8, B-3100 HEIST O/D BERG - TEL. (015) 24 62 31 - TX 62 926
 vestigingen : U.S.A. — Scandinavia — Singapore

ONTWIKKELING EN UITVOERING
 van ORIGINELE TECHNIEKEN voor
 STRUKTURELE HERSTELLINGEN
 met KUNSTSTOFFEN

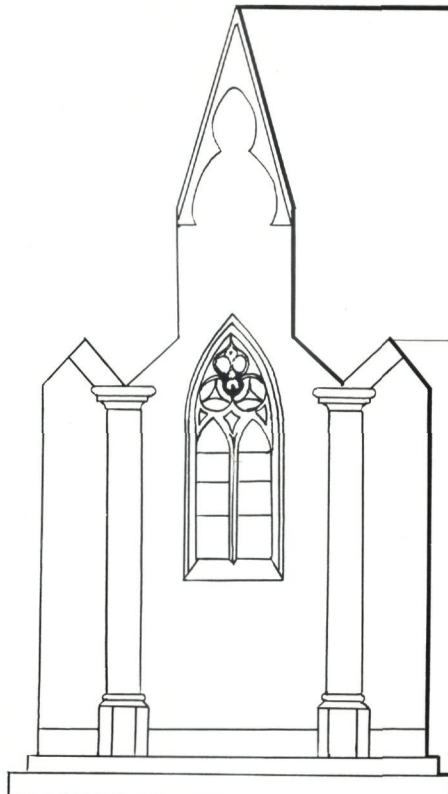
Koloniënpaleis Terouren

Uitwendig gelijmde wapening

Ancienne Belgique Antwerpen

HEDENDAAGSE METHODEN BIJ DE ZACHTE RESTAURATIE VAN GEBOUWEN EN MONUMENTEN

- Constructieve scheurinjectie
- Consolidatie van hout en steen
- Restauratie van steen en beeldhouwwerk
- Behandeling tegen muurvocht
- Constructieve restauratie van houten draagbalken en balkkoppen
- Curatieve en preventieve behandeling van hout
- Antizwambehandeling

- onderzoek
- advies
- fabricatie van produkten
- uitvoering in kerken

steenrestauratie met RESILITH
muurafdichting met IMPERPLEX

N.V. RESIPLAST

Mallekotstraat 63, 2500 Lier - Tel. 03/489.04.48

spectron

Spectron n.v.

Liersesteenweg 36, B-2800 Mechelen, Telefoon (015) 21.99.02

Bouwchirurgie

Solar n.v.

Afd. Restauratietechnieken

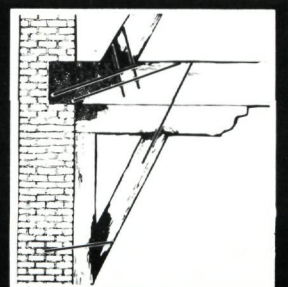
Kleine Breedstraat 51
2700 SINT-NIKLAAS
03/776.91.62-777.62.23

Officieel licentiehouder Renofors-Beta-systeem

ook sterk in: gevelreiniging - steenverharding - vochtwering - drooglegging van muren met capillair stijgend vocht - dichtingswerken - betonrestauratie - houtbehandeling - brandremming

POLYMEERCHEMISCHE HOUTRESTAURATIE

volgens het, reeds in meer dan duizend kerken, kastelen, raadhuizen, paleizen en woonhuizen toegepaste **renofors - beta - systeem** (Belgisch Octrooi nr. 793.103)

Gratis advies & bestek

Goldschmidt- silikonen.

"DE" OPLOSSING VOOR VOCHTIGHEIDSPROBLEMEN

TEGOSIVIN® HL 100

laag-moleculair poly-siloxaan, dat diep in minerale bouwstoffen dringt en een onzichtbare, langdurige en betrouwbare bescherming biedt tegen

- regendoorslag
- vorstschade
- zoutuitbloeiing
- verfafbladering
- opstijgend vocht

TEGOSIVIN® HS "SPECIAAL"

te injecteren gemodificeerd poly-siloxaan voor de behandeling tegen opstijgend vocht in muren met hoog zoutgehalte

TEGOVAKON® V

steenverharder op basis van ethylkieselzuurester voor de behandeling van verweerde oppervlakken (beton, baksteen, natuursteen)

REDICOLOR

siloxaanverf voor buiten (beton, baksteen, bepleistering) is bijzonder weerbestendig en waterafstotend.

TH. GOLDSCHMIDT N.V.
— Afdeling Tego-Bouwchemie —

Kapucijnenlaan 1 - 1030 BRUSSEL
Tel. 02/241 87 50 - Telex 25 421 tego b

St.-Radegondiskerk - Merendree

Bij restauratie is het niet alleen het werk met de ogen bekijken, maar met de vingertoppen er uw hele gevoel inleggen

Onze medewerkers kunnen dit nog, met de rustige zekerheid, dat hun werk gewaardeerd zal worden. Samen met verf en stoffering brengen zij de sfeer van toen terug op efficiënte wijze en met moderne middelen. Indien U deskundigheid en mensen zoekt die nog aandacht hebben voor hun opdracht, neem dan contact op met ons, en maak een afspraak.

Arthur VANDENDORPE
Algemene Bouwonderneming

Groene Poortedreef 40
8200 Brugge 2
Tel. (050) 31 72 96 - 33 03 88

**Restauratie en
vernieuwbouw**

**Verkoop oude dak-
gebinten - Gevelstenen -
Moefen - Balken -
Vloeren, enz.**

RIETEN DAKEN

WILLY IBENS
P.V.B.A.

Brandbeveiligde daken
Rietmatten en rietplaten

Restauraties
Nieuw en herstellingswerk
Isolatiewerken met rustieke rietplaten
Gratis documentatie

Leopoldslei 161 2130 Brasschaat Tel. (03) 651 53 45

RESTAURATEURS COLLECTIEF P.V.B.A.
Vennootschap van kunsthistorici,
kunstenaars en restaurateurs.

Raas Van Gaverestraat 83, 9000 Gent
Tel. (091) 23 34 43

OLIVIER BOUWMATERIALEN P.V.B.A.

Izegemsestraat 84, ROESLARE-RUMBEKE - Tel. (051) 22 66 66 (4 L.) - Telex : 82 424 - B.T.W. 407.549.755 - Reg. nr. 407549775/050092

ALLE GROND- EN AFBRAAKWERKEN, ALLE KRAAN- & BULLDOZERWERKEN

<p>Nivelleren met laserstraal Parkings - Kelders - Vijvers Funderingen met hydraulische draaigrijpers in alle breedtes.</p>	<p>Prefabkelders Garantie waterdicht geplaatst met laserstraal Prefab garageputten</p>	<p>Steenputten met Filtering Diam. 1,20 m & 1,50 m tot 13 m diepte Alle Rioleringswerken.</p>	<p>Citernen van 1.500 L. tot 20.000 L. Septische putten van 4 pers. tot 250 pers.</p>	<p>Ronde & valse diepfunderingsputten in verschillende diameters, tot op grote diepte.</p>

Specialiteit :

Oude Recuperatiestenen voor restauratie of nieuwbouw.

- SPAANSE STENEN
- ROMAANSE STENEN
- KLOOSTERMOPPEN
- DERDELINGSKENS
- BRUGSE MOEFFEN
- KLINKAERTSTENEN - KLAMPSTENEN - PAEPENSTENEN - enz. enz.

Steeds een 20-tal verschillende soorten aan zeer gunstige voorwaarden.

VRAAG INLICHTINGEN !!!

M&L

MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Tweemaandelijks tijdschrift van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu
Bestuur Monumenten en Landschappen

ISSN 0770-4948
5^e jaargang Nr. 1
januari-februari 1986

Inhoud

Generiek	7
Gaston Eysselinck en zijn meesterwerk : Het Oostendse postgebouw (1945-1953) M. Dubois	8
Een toepassing van de radiokoolstofdateringstechniek : Het Karbonkelhuis in Antwerpen M. Manderyck en M. Van Strydonck	23
De nieuwe Vlaamse Regering en de Monumenten- en Landschapszorg E. Goedleven	30
Het Martelaarsplein in Brussel J. Sterckx	36
Summary	52
M&L Binnenkrant en M&L-Inhoudsoverzicht 1981-1985	I-XX

Zicht op het Martelaarsplein
(foto G. Charlier).

Abonnementsvoorwaarden 1986

België : 840 fr. (ook losse nummers verkrijgbaar voor 150 fr.).
CJP'ers betalen : 720 fr.
Buitenland : 980 fr.

Uw abonnement gaat automatisch in na overschrijving op rek. nr. 000-2001776-84 van het Fonds voor Monumenten- en Landschapszorg met vermelding „M&L-jaarabonnement 1986”. U ontvangt dan alle nummers van het lopende jaar.

Zonder schriftelijke opzegging vóór het einde van elk kalenderjaar, wordt een abonnement automatisch verlengd voor de volgende jaargang. Tussentijds kunnen geen abonnementen worden geannuleerd.

Advertentieverving : De Ganzerik, J. Casier, Philipstockstraat 39, 8000 Brugge - Tel. 050/33.82.20.
Druk : die Keure, Brugge

Redactie

Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu, Bestuur Monumenten en Landschappen.

Afdeling Pers & Voorlichting.

Belliardstraat 14-18, 1040 Brussel.

Tel. 02/513.99.20.

Eindredactie : M.M. Celis.

Redactiesecretariaat : M. Hoflack.

Administratie en promotie : L. Tack.

Zetwerk : D. Torbeyns.

Productie en vormgeving : M. Ramakers.

Redactiecomité

Voorzitter : E. Goedleven.

Leden :

H. Craeybeckx (voorzitter K.C.M.L.),

E. Box (Kabinet Gemeenschapsminister Dewael),

F. Vanderputte (Diensten van de Secretaris-Generaal),

A. Bergmans, J. Braeken, M. Buyle, M. Celis,

W. Claes, A. Demey, J. De Schepper,

M. Fierlafijn, M. Hoflack, C. Lievens,

G. Ostyn, M. Ramakers, H. Stynen, L. Tack,

S. Van Aerschot, Hedwig Van den Bossche,

Herman Van den Bossche.

De verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde artikels berust uitsluitend bij de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

BRUXELMAN HOUDT DE GESCHIEDENIS VAST AL EEN EEUW LANG

In het jaar 1886 vestigt de steenhouwer François Bruxelman zich als aannemer. Zijn zoon Florimond volgt hem op in 1910. Vanaf 1938 geeft zijn kleinzoon Albert Bruxelman de onderneming haar volle dimensie.

D. Bruxelman neemt over in 1968. De "Etn. Fl. Bruxelman en Zoon" worden in juni 1983 een naamloze vennootschap.

Mede door zijn oorsprong heeft het bedrijf zich altijd gespecialiseerd in het restaureren van gebouwen, zowel kerken als historische monumenten, een domein dat vertrouwd geworden is.

De werkhuizen van het bedrijf zijn uitgerust zowel voor steenhouwen als voor houtbewerking.

De moderne technieken worden praktisch aangewend in de oprichting van appartements- of kantoor- gebouwen, privé-woningen, enz.

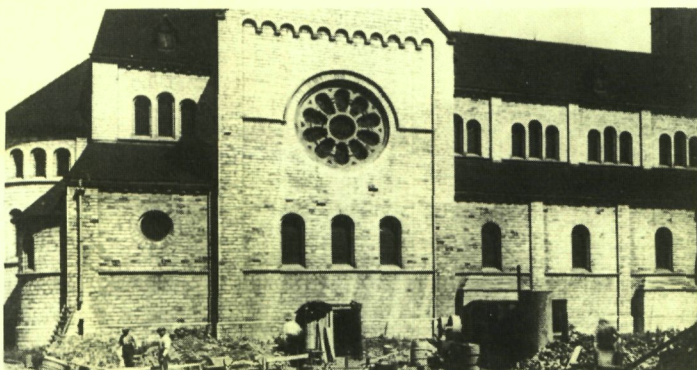
En l'année 1886 François Bruxelman, tailleur de pierre, s'établit entrepreneur. Son fils Florimond lui succède en 1910. C'est ensuite son petit-fils Albert Bruxelman qui dès 1938 donne à la firme sa pleine dimension.

D. Bruxelman prend la relève en 1968. Les "Ets. Fl. Bruxelman et Fils" deviennent société anonyme en juin 1983.

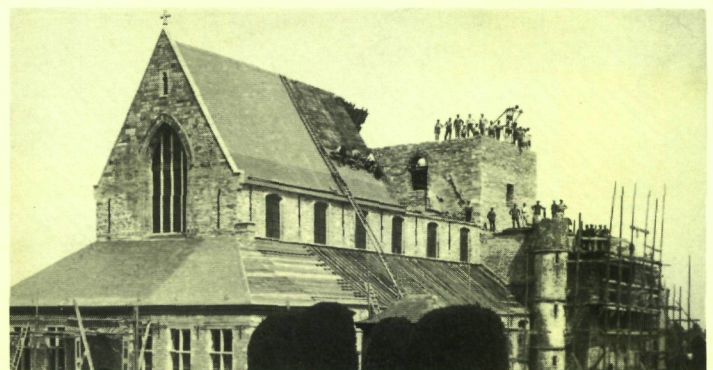
De par ses origines la société s'est toujours spécialisée en restauration de bâtiments anciens, tant églises que demeures historiques. Rien ne lui est étranger dans ce domaine. Ses ateliers assurent tant la taille de la pierre que le travail du bois.

Les techniques modernes sont tout autant son champs d'action avec la construction d'immeubles à appartements ou bureaux, habitations privées etc...

St.-Paulus - 1934

Kerk Eine - 1918

GENERIEK

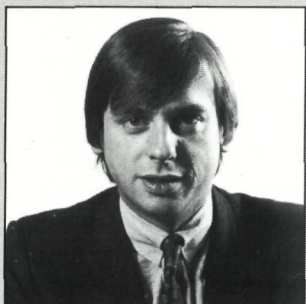
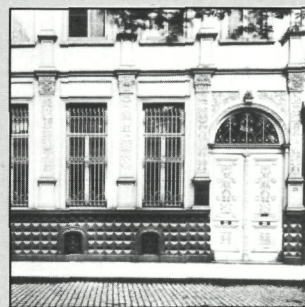
Het jongste monument in België

Door de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen op nog geen mensenleven tijd eerst verguisd en dan gelauwerd: of hoe architect Gaston Eysselinck met het Oostends Postgebouw (1945-1953) meteen het beste van zijn kunnen gaf.

Architect Marc Dubois, een vaste waarde van M&L en zèlf lid van de Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen, doet ons bij wijze van primeur op de kortelings te verschijnen Eysselinck-monografie haarfijn uit de doeken hoe dit monument tot stand kwam.

Een datering voor het Karbonkelhuis

Voor Madeleine Manderyck, Inspecteur bij het Bestuur voor Monumenten en Landschappen, leed de authenticiteit van het Antwerps Karbonkelhuis nimmer twijfel. Haar kunsthistorische analyse van dit uitzonderlijk 16de-eeuwse pand, wordt thans op basis van radiokarboondateringen bevestigd door de Heer Mark Van Strydonck, medewerker van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium.

Wie doet wat in Vlaams Monumentenland

De gereputeerde non-profit monumenten en landschappen overleefden niet alleen de Staatshervorming, meer nog: bij de voorbije verkiezingscampagne maakten ze een opgemerkte verschijning in de partijpolitieke programma's.

Edgard Goedleven, Adviseur-hoofd van Dienst van het Bestuur voor Monumenten en Landschappen, zet alle standpunten netjes op een rij en borstelt in enkele vegen een beeld van de vernieuwde bevoegdheden en structuren terzake.

... een plein doorgelicht

Het classicistische Brusselse Martelaarsplein bleef tot voor kort een onontgonnen terrein voor architectuurhistorici. De perikelen die tot zijn ontstaan leidden, de overheersende rol van de 'Brusselse Voet' in Fisco's ontwerp of de herhaalde metamorfoses: dit illustreert architect Johan Sterckx met — in enkele gevallen onuitgegeven — historische documenten.

M&L
INHOUDSOVERZICHT
1981-1985

Binnenkrant: een M&L-overzicht

U wist het natuurlijk reeds: M&L is 5-jarig!

Voor uw en ons plezier een feestelijke terugblik op de voorbije vierentwintig nummers.

Gaston Eysselinck en zijn meesterwerk: Het Oostendse postgebouw (1945-1953)

M. Dubois _____
architect, lid P.C.M.L.

In september 1986 opent het Provinciaal Museum voor Moderne Kunst zijn deuren in Oostende. De uitgebreide collectie Belgische kunst wordt niet ondergebracht in een nieuwbouwcomplex maar in een gerenoveerd warenhuis, in 1950 ontworpen voor de socialistische coöperatieve S.E.O. door architect Gaston Eysselinck (1907-1953).

Naar aanleiding hiervan organiseert het P.M.M.K. een kleine tentoonstelling 'Architectuur van G. Eysselinck in Oostende 1945-1953 - de fatale ontgoocheling'. Tevens wordt een publikatie door het P.M.M.K. uitgegeven waarin, naast een situering van het nieuwe museumgebouw, ook wordt ingegaan op Eysselincks vooroorlogse periode, zijn woningen in Oostende, zijn geschriften, zijn werk voor de S.E.O. en zijn postgebouw.

Dit artikel is een voorpublicatie hieruit en belicht het jongste monument van Vlaanderen.

Algemeen zicht, 1952 (foto A.C.L.Brussel).

Tussen Eysselincks turbulente strijd voor het postgebouw en de bescherming als monument in 1981, ligt amper dertig jaar. Deze officiële erkenning staat in schril contrast met het onbegrip en de negatieve beoordeling waarmee hij tussen 1945 en 1953 werd geconfronteerd. Het negatieve advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, gegeven in 1946, en dat verder wordt besproken, was compleet vernietigend. Het R.T.T./P.T.T.-gebouw is zijn eerste maar ook zijn laatste publieke gebouw; één van de krachtigste architectonische prestaties van de naoorlogse Belgische architectuur. De geschiedenis ervan is er één van hoop en drama, zowel voor de architectuur in het algemeen als voor de persoon Eysselinck. Het ontwerp dat in 1945 een nieuwe hoop betekende voor hem, bepaalde mede zijn fatale ontgoocheling in 1953.

Tussen 1953 en 1963 kreeg het gebouw geen aandacht, zelfs niet van de modernistische architecten (1). Niet één architectuurtijdschrift in België of Nederland vermeldt dit bouwwerk. In 1963 legde A. Bontridder voor het eerst een accent op het postgebouw; de foto kreeg de volgende ondertitel: 'Gegroeid uit de anti-esthetiek van de functionele en zakelijke bouwkunst, een reeds laattijdige maar machtige getuigenis' (2). In de publikatie en tentoonstelling 'Antoine Pompe et l'Effort Moderne' uit 1969, wordt het postgebouw gedateerd in 1939 als laatste belangrijke realisatie van de jaren dertig. Deze fout werd opnieuw gemaakt in het studiewerk van P. Puttemans uit 1975 over de moderne architectuur in België (3).

G. Bekaert daarentegen situeert het bouwwerk juist, als eerste en belangrijkste realisatie na 1945. 'Men hoeft slechts het panorama van de architectuur na de oorlog te overschouwen om er dit postgebouw van Oostende eenzaam en onbegrepen boven uit te zien steken' (4).

De ontwerpfase 1945-1946

Toen Eysselinck in 1945 officieel de opdracht kreeg, had de administratie het bouwprogramma reeds gedeeltelijk vastgelegd en een paar ontwerpen gemaakt (5). Pas na twintig vergaderingen met de P.T.T./R.T.T.-leiding kreeg Eysselinck een goedkeuring voor zijn voorontwerp (6). Vooral door de steun van ir. Knapen, gewestelijk directeur in Brugge, kon hij het project verder uitwerken (7). Op 26 november werd het voorontwerp ingediend, waarna het uitvoerig besproken werd in de Stedelijke Commissie van Stedeschoon (8). Er werden vier fundamentele bezwaren geformuleerd en de Commissie drukte de wens uit dat Eysselinck de nodige aanpassingen zou aanbrengen. Vooreerst betreurde men het gebrek aan beeldhouwwerk, en verder werd het voorstel om één groot element te plaatsen tegenover de voorgevel, negatief onthaald (9). Men adviseerde hem het exterieur te versieren met halfverheven beeldhouwwerk (10). Deze problematiek en Eysselincks visie op de relatie architectuur-plastische kunsten wordt later behandeld. Vervol-

Algemeen zicht, 1985 (foto G. Charlier).

gens was er kritiek op de grote glaspartijen in de gevels, en op het niet aanbrengen van gezandstraalde motieven op het glas (11). Ook het gebruik van ruwe, onbewerkte blauwe hardsteen in bepaalde geveldelen, stuitte op zwaar verzet en werd ongeschikt bevonden in een gebouw 'de Koningin der Badsteden' waardig (12). De zwaarste kritiek had echter betrekking op de totale volumebehandeling: het onvoldoende accentueren van de ingang en vooral de optie van Eysselinck om het hoofdvolume tien meter naar achteren te brengen ten opzichte van de bestaande rooilijn. Vooral dit laatste zou een belangrijk discussiepunt blijven.

Het ontwerp van november 1945 vertoonde reeds het uiteindelijke basisvolume: een laag gedeelte toegankelijk voor het publiek, en een hoog volume voor het personeel. Het ingangsgedeelte liet Eysselinck extra vooruitspringen maar het kreeg nog geen accent. In de volgende fase bracht hij een U-vormige omlijsting aan, om in zekere mate tegemoet te komen aan de eis van de Commissie. Aangezien er nog geen ontwerp was voor een beeldhouwwerk, werd dit onderdeel zeer abstract weergegeven. Het aangegeven volume is te klein in vergelijking met het definitieve ontwerp van Jozef Cantré. Ook de grote toegangstrap is reeds aanwezig. Die is ontstaan als gevolg van het optimaal bruikbaar maken van de kelderverdieping, en niet vanuit een affiniteit met een klassieke architectuur waar de toegangspartij benadrukt wordt door een trapstructuur.

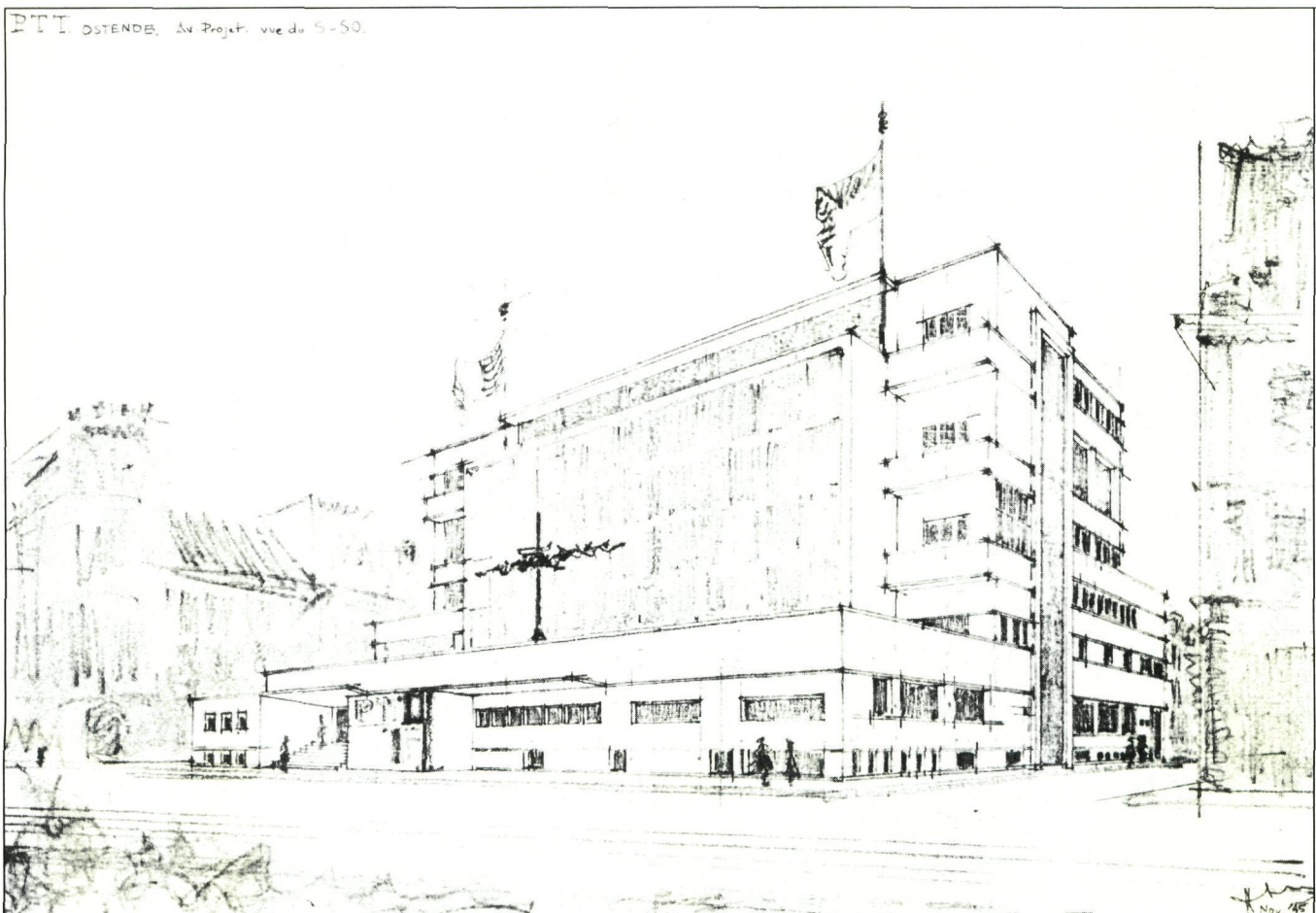
Eysselinck tegen Eggericx

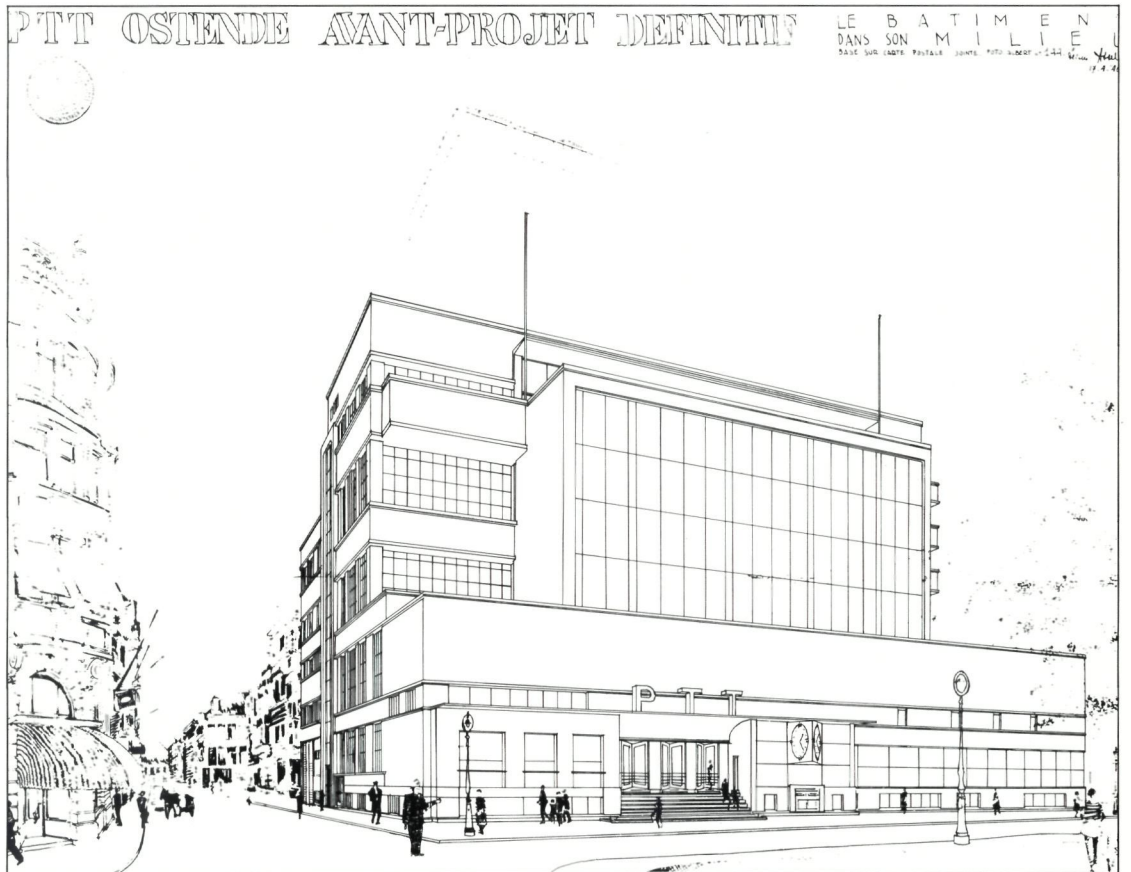
Eysselincks antwoord op de geformuleerde kritiek was zeer duidelijk; er kon geen sprake zijn om de massa van het hoofdgebouw naar voren te brengen. Het voorstel is gegroeid vanuit de inwendige organisatie. Het totaal wijzigen van de basisvolumes betekende volgens Eysselinck een volledig herbeginnen van alle besprekingen. Het toegangsgedeelte kon in november 1945 onmogelijk een definitieve vorm vertonen, aangezien de administratie nog verschillende beslissingen moest nemen in verband met de verhouding R.T.T. en P.T.T. In zijn antwoord gaf hij ook een verantwoording voor het gedifferentieerde materiaalgebruik (13).

Als slot merkte hij op dat er eventueel rekening kon worden gehouden met de suggesties voor het beeldhouwwerk indien het 'voornaam, fataal klassiek, karakter van het gebouw het toelaat'. Hij wou niet vervallen in 'vergankelijke decoratieve jeugdopvattingen die niets met architectuur te maken hebben'.

In april 1946 werd het definitieve voorontwerp op papier gezet, dat weinig veranderingen vertoont in vergelijking met dat van november 1945. Het toegangsvolume kreeg echter een minimale uitsprong tegenover het lage gedeelte. Het middenraam kreeg een verdeling en het gesloten rechter gedeelte van de voorgevel bekwam een transparanter karakter.

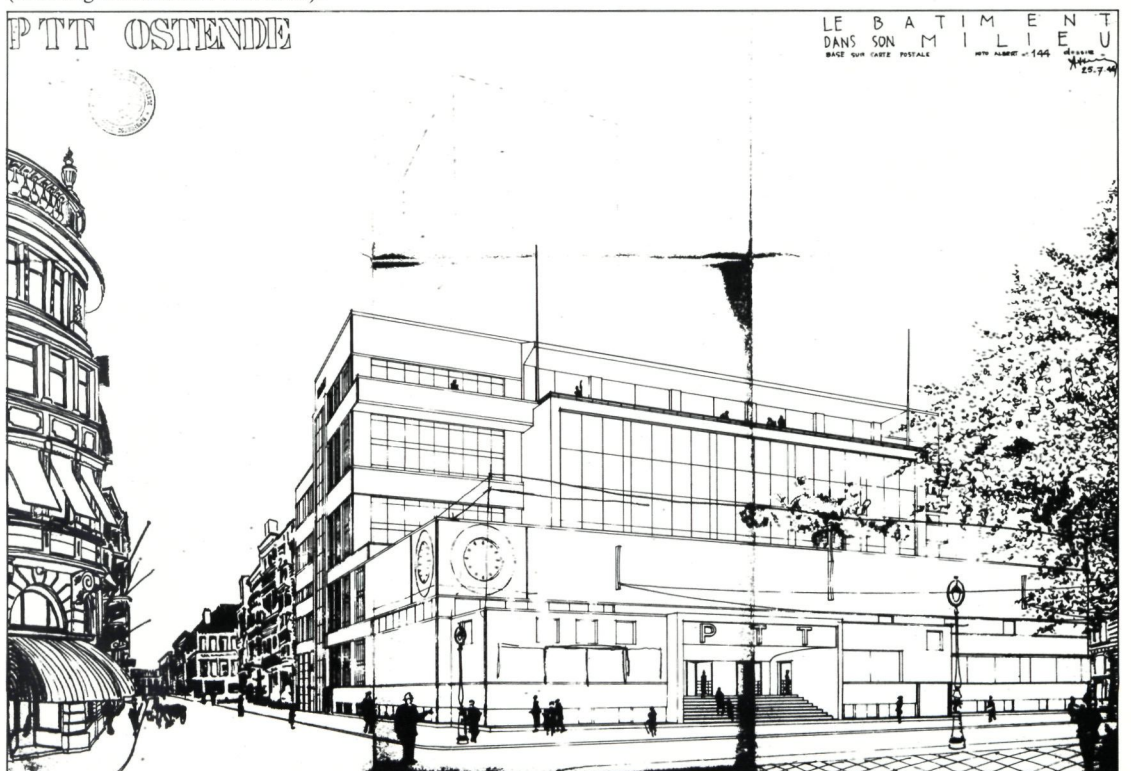
Voorontwerp, november 1945 (tekening Archiefonds Eysselinck).

Definitief voorontwerp
17 april 1946
(tekening Stadsarchief Oostende).

Gewijzigd definitief ontwerp
25 juli 1946
(tekening Stadsarchief Oostende).

Op 11 mei werd het definitieve voorontwerp ingediend en in het begeleidend schrijven vermeldde Eysselinck: 'Den bevoegden Minister (Rongvaux) heeft zijne goedkeuring aan bedoeld ontwerp gehecht'. Hiermee insinueerde hij dat Oostende beter onmiddellijk een bouwvergunning zou geven in plaats van zijn ontwerp te bekritisieren.

Het stadsbestuur vroeg in juni ook het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (14). Dat was negatief; het werd in het verslag als volgt geargumenteed: 'Er is weinig architectonische eenheid in den hoofdgevel en in den zijgevel van het gebouw. De ontwerper zou het geheele rustiger en voorname kunnen opvatten en meteen een meer architecturaal karakter geven, wat een moderne opvatting niet belet'.

De hoge ramen in de zijgevels werkten volgens de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen storend, terwijl het grote raam als 'weinig rechtzinnig' wordt bestempeld. Als slot stelde de Commissie: 'In één woord het lijkt op een industrieel gebouw en schijnt te exclusief functioneel'.

In verschillende brieven aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en de Dienst Stedebouw vroeg het stadsbestuur de nodige druk uit te oefenen om het ontwerp te laten wijzigen (15).

Op 10 juli werd Eysselinck op de hoogte gebracht van het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Hierop reageerde hij zeer heftig in een lange brief aan de burgemeester, waarin hij het advies op bepaalde punten ridiculiseert. In verband met het zwaarste verwijt dat het geheel geen eenheid bezit, antwoordde hij: 'De architectonische eenheid zit voor mij in de zuivere uitdrukking van de bestemming van het gebruik van het gebouw in hoofd- en accessoire deelen tot uiting gekomen door eerlijke lijnen en volumes in het volledig besef van de aansluitende gebouwen en de begrenzendende straten... Een vlakke geveltekening heeft voor mij geen belang, het gebouw IN de ruimte blijft hoofdzaak...' (16).

Ondertussen zou Eysselinck steeds verder gaan met de uitwerking zonder echter in te gaan op de hoofdeisen van de Stedelijke Commissie en de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. In een isometrietekening van 25 juli 1946 bleef het hoofdvolume ongewijzigd; hij bracht wel een aantal veranderingen aan in het lager gedeelte. De toegang met omlijsting en het uurwerk kregen hun definitieve vorm en plaats. Het beeldhouwwerk had reeds een bepaald volume maar zou nog worden aangepast in de volgende fasen. Deze tekening illustreert ook goed tot op welk niveau hij de geveldetails ontworpen heeft.

De drie verticale elementen in de bovenste strook van het vooruitspringend gedeelte zijn de bevestigingspunten van de elektrische bovenleiding van de tram. Op de teke-

ning zijn een aantal correcties aangebracht. De drie vierkante ramen in het linker gedeelte werden vervangen door een lang horizontaal raam.

Op 17 september organiseerde het stadsbestuur een vergadering met alle betrokkenen om Eysselinck vooralsnog zijn project te laten aanpassen. Tevergeefs, want Eysselinck nam een nog harder standpunt in tegen de volgens hem ongegronde, subjectieve argumentatie van de stadsarchitect A. De Vos en de stedeboekkundige J.J. Eggericx (1884-1963). Na de oorlog kreeg Eggericx de opdracht een stedeboekkundig plan voor Oostende te maken en tevens de nieuwe bouwprojecten te adviseren. Vooral de afwijkende optie van Eysselincks postgebouw beschouwde Eggericx als onaanvaardbaar. In een brief aan burgemeester Serruys drukte hij zijn ongenoegen uit over Eysselincks houding (17): 'Eysselinck ne voulant rien changer au nom du fonctionnalisme et d'autres griefs en isme derrière lesquels il se retranche' (18). Over het gebouw was Eggericx zeer negatief: 'J'ai l'impression que la ville d'Ostende sera dotée d'un édifice style ultramoderne, modèle 1931-1936, aujourd'hui heureusement périmé et dont les matérialisations éphémères ne nous assureront même pas, en fin de compte, l'ultime consolation de laisser derrière elle, de belles ruines'.

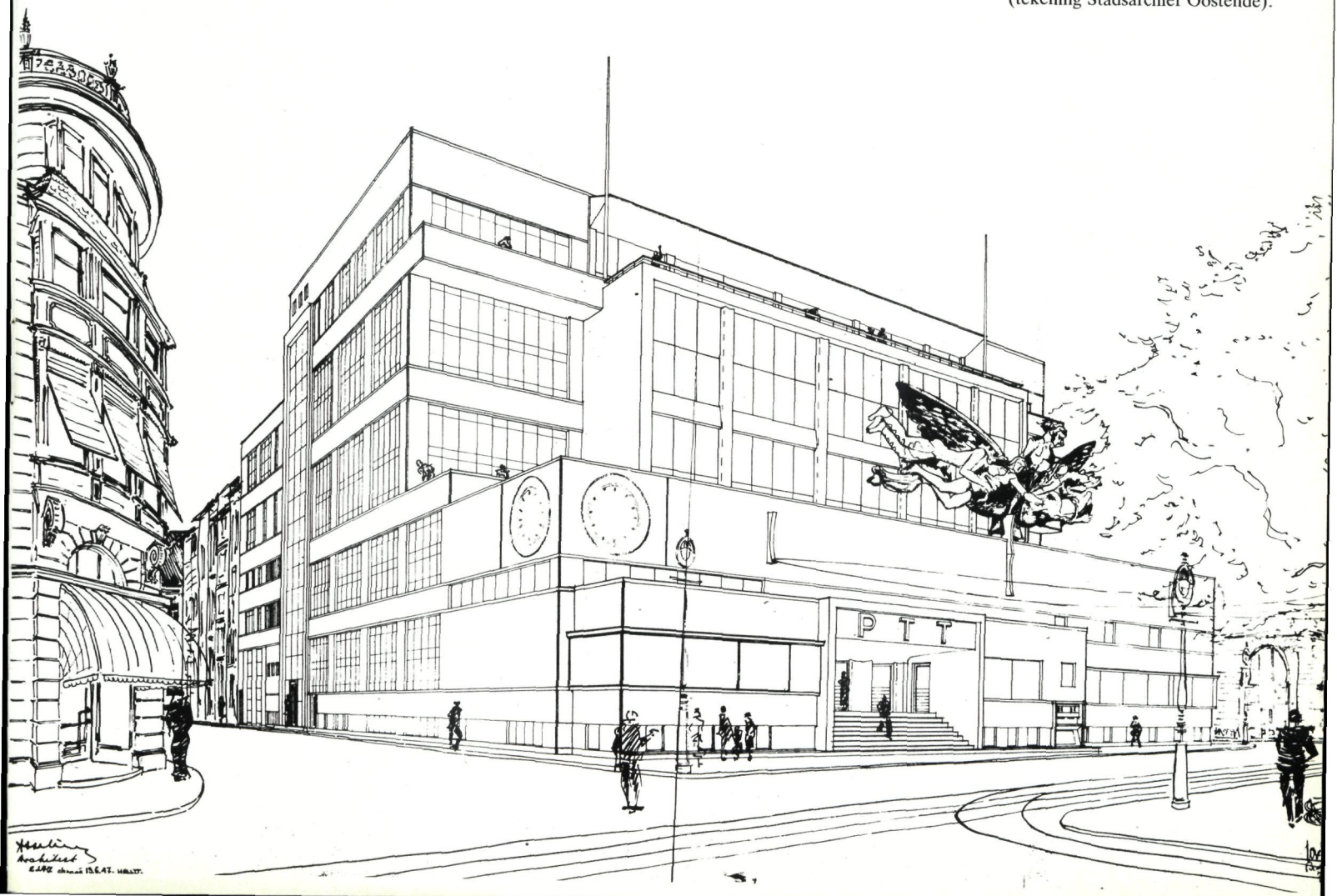
Eysselinck was zeer ontgoocheld over Eggericxs reactie en dit was des te meer teleurstellend omdat 'deze architect vroeger behoorde tot de revolutionairen op bouwkundig gebied. Als zodanig heeft hij zelfs terecht een zekere naam gekregen, maar met de jaren ontpopte hij zich als een hevig anti-revolutionair, die de idealen van voorheen nogal orthodox bleek te loochenen. Ik zou de vroegere Eggericx dan ook gaarne recht van spreken toegekend hebben, maar niet die van thans' (19).

In dezelfde brief vermeldde Eggericx dat Eysselinck een reeks nieuwe voorstellen had gemaakt voor het groot raam. Vermoedelijk tekende Eysselinck deze zes varianten, om bij de Commissie de indruk te wekken dat hij de gevel wilde veranderen. Voor Eggericx waren deze voorstellen slecht, vooral omdat hij de volledige volumeopdeling niet in vraag stelde.

Eind september kwam de Commissie tot de vaststelling dat er nog geen aangepast ontwerp werd ingediend (20). Niettemin keurde het stadsbestuur het voorontwerp toch goed op 26 september met als enige voorwaarde dat de voorgevel een andere modulatie moest krijgen (21). Vermoedelijk op aandringen van het hoofdbestuur van de R.T.T. heeft Eysselinck op dit punt toegegeven. De vier betonnen kolommen achter de glaswand werden naar voren gebracht waardoor, samen met de horizontale band, het grote glasvlak in tien delen werd opgedeeld. Eysselinck was niet gelukkig met deze raampdeling, omdat zij de nagestreefde eenheid tussen zijn architectuur en het plastisch werk van Cantré teniet deed (22). In een artikel in de zelfde maand geschreven, leverde hij zware kritiek op het stadsbestuur en de wijze waarop men zijn ontwerp had verminkt (23).

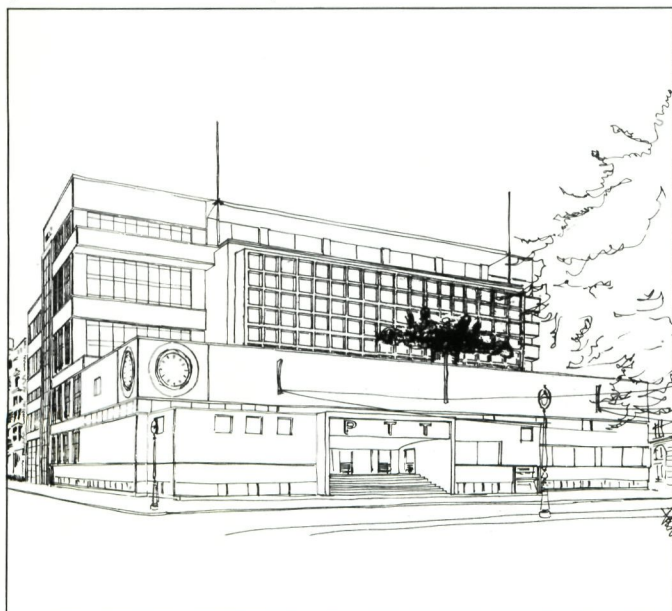
Derde, gewijzigd definitief ontwerp
13 juni 1947
(tekening Stadsarchief Oostende).

Het toeganggebouw van het station Brussel-Congres, in 1952 ontworpen door M. Brunfaut; het beeldhouwwerk is van Jozef Cantré (foto B.M.L.).

Tweede, gewijzigd definitief ontwerp
2 februari 1947
(foto Stadsarchief Oostende).

Naar een definitieve breuk met de administratie

Eind 1946 en begin 1947 werkte Eysselinck aan de definitieve bouwplannen samen met een groep jonge architecten, waaronder R. Meyer, J. Stuyvaert en J. De Coninck (24). In 1948 werkte de Tsjechische architect Zdenek Kraliček een periode aan het project (25).

Nogmaals werd aangedrongen om de hoek H. Serruyslaan-Witte Nonnestraat een opener karakter te geven (26). Eysselinck vergrootte de ramen, alhoewel hij van mening was dat het interieur voldoende licht zou ontvangen door de voorziene zenitale verlichting. Op 24 juni 1947 kreeg de R.T.T. een bouwvergunning, alhoewel de paalfunderingen reeds in april waren aangevat. De ruwbouwwerken namen een aanvang in september 1947. De uiteindelijke volledige afwerking zou pas in 1953 gebeuren.

De periode november 1945-juni 1947 wordt aldus gekenmerkt door moeilijkheden met het stadsbestuur. Nadien, door een samenloop van verschillende factoren, vergrootte de spanning tussen Eysselinck en de R.T.T. (27). Vooral de beslissing om het werk van Cantré niet te realiseren, beschouwde de architect als een kaakslag en een vermindering van zijn project. Dit werk vormde volgens hem één geheel met het gebouw, even noodzakelijk als de liften of de toiletten. De R.T.T. keurde de bouwplannen goed waarop Cantré zijn ontwerp zelf had aangebracht en ondertekend (28). Alleen al hierdoor had de R.T.T. volgens Eysselinck niet het recht de beeldengroep te annuleren. Hij dreigde zelfs langs gerechtelijke weg de openstelling te verhinderen indien het werk van Cantré niet werd geplaatst (29).

In januari 1953 schreef hij aan de R.T.T. '... doch moet U er op wijzen dat ik niets van mijne bevoegdheden, voor wie ook, wil afstaan' (30).

Op 16 juni 1953 verbrak de minister het contract en kregen Eysselinck en Mallebrancke (raadgevend ingenieur van het postgebouw) verbod de werken te betreden (31).

Le Corbusier - Eysselinck - Cantré

Men kan zich de vraag stellen waarom Eysselinck zo veel belang hechtte aan het realiseren van Cantrés werk en waarom het stadsbestuur en de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen niet gelukkig waren met dit beeldhouwwerk.

Eysselinck en Cantré, beide Gentenaars en goede vrienden, werkten reeds vóór 1940 samen aan twee projecten (32). Door tussenkomst van Emile Langui kregen zij uiteindelijk de kans iets samen te realiseren. De heftige reactie op het niet plaatsen is te begrijpen vanuit Eysselincks persoonlijkheid: hij beschouwde het als een rechtstreekse aanval op de creativiteit van zijn vriend.

Het idee van Eysselinck om een monumentaal beeldhouwwerk te plaatsen tegen een vlakke achtergrond, heeft affiniteiten met Le Corbusier. In het wedstrijdpro-

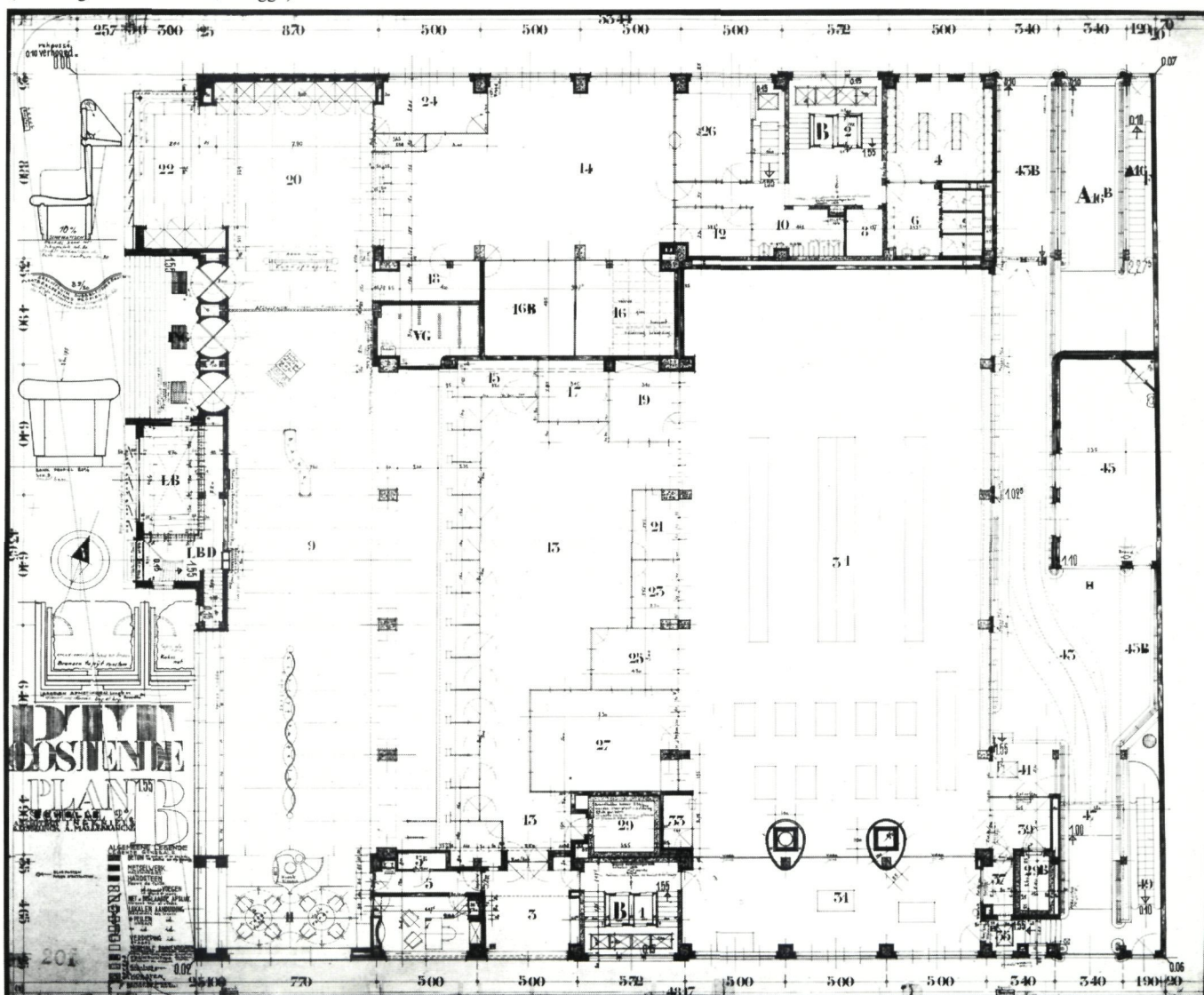
ject voor de Volkerenbond in Genève uit 1927 zou Le Corbusier de toegang benadrukken door middel van een beeldengroep, een autonoom plastisch volume dat tot leven wordt gebracht door een spel van schaduwen op de achterwand. De plaatsing van een dergelijk beeldhouwwerk kan men bij Eysselinck reeds aantreffen in zijn zwembadontwerp uit 1937. De voorgevel van het postgebouw is een herwerking van een oplossing van Le Corbusier — de massieve wand is hier vervangen door een glazen raam — en een herneming van zijn project uit 1937. Het toevoegen van een sterk plastisch element aan een functioneel postgebouw, heeft zijn wortels bij Le Corbusier.

Het niet appreciëren van dit werk van Cantré, voorstellende de eenheid van de wereld door het postverkeer, is te verklaren wanneer men Eysselincks visie gaat vergelijken met de visie omstreeks 1950 van overheid en vele kunstenaars op de relatie architectuur-beeldhouwkunst. De expositie 'De Monumentale Kunst', georganiseerd in het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten in 1952, gaf een overzicht van 'twintig jaar der murale kunst'. In de inleiding spreekt men van murale esthetiek: de murale

kunst waar het kunstwerk afhankelijk is van de bouwkunst (33). In bijna alle voorbeelden wordt het sculpturale gereduceerd tot half verheven beeldhouwwerk. Naast de integratiegedachte om kunstwerken in architectuur te bevorderen, wordt de nadruk gelegd op het toevoegen van 'murale kunst' als verfraaiingsmiddel om de grote vlakke wanden van de functionele architectuur te verzachten. De beeldhouwers krijgen de taak met bas-reliëfs de wanden weg te werken. Een mooi voorbeeld hiervan, maar ook interessant qua tegenstelling met het Oostendse postgebouw, is het toeganggebouw van het station Brussel-Congres, in 1952 ontworpen door architect M. Brunfaut. Het centrale beeldhouwwerk hier is ook van J. Cantré en staat qua concept zeer ver van zijn inbreng in het postgebouw. Zoals reeds aangestipt werd, verzette Eysselinck zich tegen het aanbrengen van bas-reliëfs, omdat hij dit beschouwde als decoratieve kunst. Het laten samenvallen van een kunstwerk met het architectonisch omhulsel verwerpt hij volledig.

Voor Eysselinck behoren beeldhouwkunst en architectuur toch onverbrekkelijk samen: 'In de eerste plaats vind ik dat de bestemming, het doel van een beeldhouw-

Plattegrond / niveau + 1,55 meter
(tekening archief R.T.T., Brugge).

werk onmiddellijk voor de beschouwer duidelijk moet zijn. Om dit te bereiken geloof ik, dat de architectuur het niet alleen kan, maar dat de beeldhouwkunst hier verklaarend en verduidelijkend kan werken... De functie ervan is een bij uitstek dienende en als zodanig aangewezen op de architectuur ... Naar mijn gevoel is Cantré in ons land de enige beeldhouwer die met een architect kan samenwerken, omdat hij het architecturale gevoel in zich draagt. Daarmee bedoel ik dit: Cantré beredeneert zijn beeld zoals een architect zijn gebouwen beredeneert ...' (35).

Cantré kreeg hier niet de opdracht een wand te decoreren; hij kreeg een plaats waar hij een autonoom werk kon creëren met een thema dat toch verbonden is met het postverkeer. Het gewichtloze karakter van de grote glazen wand wordt door Cantré nog benadrukt door in de compositie de vier figuren te laten zweven. Hierdoor ontstaat een eenheid tussen beeld en wand maar elk behouden ze hun autonomie. Oorspronkelijk voorzag Eyselinck één wand zonder opdeling, waarin groen ondoorschijnend glas moest komen. Hierdoor zou een kleuraffiniteit ontstaan tussen de achterwand en de groene kleur van het geoxydeerde koperen beeld. Vooral door de negatie om sculpturale taferelen aan te brengen en door een beeldhouwwerk een specifieke plaats te geven binnen het architectonisch concept, distantieert het postgebouw zich van de andere belangrijke bouwwerken ontworpen juist vóór en na de Tweede Wereldoorlog (36).

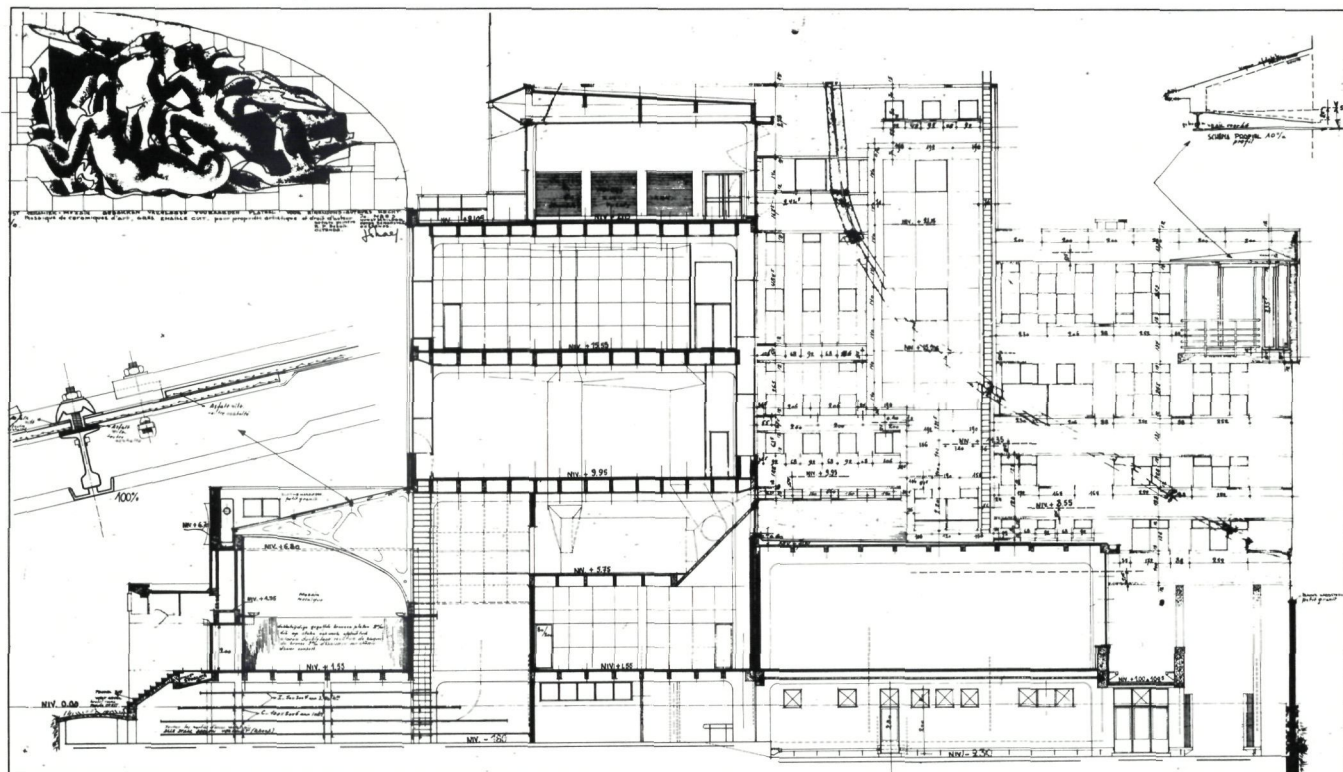
Er is wel een merkwaardige gelijkenis met de voorgevel van architect L. Stynens eerste ontwerp voor het Kursaal van Oostende (1946). De afstand tussen beeldhouwwerk en glaswand is echter bij Stynen veel groter, waardoor bij een zijdelingse benadering weinig relatie is tussen beide. Aangezien de toegang van het Kursaal op de lange as van de Leopold III-laan is gelegen, beoogde Stynen als het ware hetzelfde effect als Eyselinck. In het uiteindelijk uitgevoerde ontwerp is dit plastisch element echter sterk afgezwakt.

Voor het sculpturale gedeelte in het interieur kon Eyselinck samenwerken met de jonge Oostendse kunstenaar Jo Maes (37). Net als voor het exterieur is de plaats een logisch gevolg van het architectonisch ontwerp. Aan beide uiteinden van het gebogen plafond in de grote hal van het postgedeelte werden twee ceramische taferelen aangebracht die het oude en het moderne postverkeer allegorisch voorstellen. In het publiek gedeelte van de telefonie (rechts van de ingang) werden veertien gezandstraalde glastaferelelen aangebracht. Ze geven een overzicht van de geschiedenis van telefonie en telegrafie. Beide werken van Jo Maes zijn geen wandversieringen geworden, omdat Eyselinck ze op een zeer creatieve manier kon toevoegen aan zijn architectuur. In het postgebouw kan men niet spreken van een toevoeging van sculpturaal werk, wel van een intelligent gerealiseerde confrontatie en samenspel tussen een architect en plastische kunstenaars, en dit tot één van de meest geslaagde voorbeelden in de Belgische naoorlogse architectuur.

Binnenzicht van de loketzaal (foto G. Charlier).

Doorsnede
(tekening archief R.T.T., Brugge).

Van binnen naar buiten

Over het ontstaansproces zegt Eysselinck het volgende: 'We begonnen op een bijzondere wijze, met plattegronden te maken zonder over de gevels te reppen want de laatste vormden natuurlijk een zeer delicaat punt. Zo hebben we echter het gebouw organisch laten groeien van binnenuit, rekening houdend met alle eisen van esthetiek en efficiëntie en daaraan zo overtuigend mogelijk beantwoordend. Begrijpelijk was het daarna niet zulk een grote tour de force te bewijzen dat ook de gevels noodwendig moesten zijn zoals ze nu worden' (38).

Het eerste ontwerp van de R.T.T. voorzag een hoogte van 35 meter vanaf de rooilijn. Eysselinck reduceerde dit tot 27 meter en bracht het hoofdgebouw tien meter naar achteren teneinde de aanpalende zijstraten meer licht te geven. Hieruit blijkt dat hij, naast het inwendig organisch aspect, de stedenbouwkundige implicaties van een dergelijk groot bouwvolume creatief wist te benaderen. Om een zo ideaal mogelijke oplossing te bereiken, moest hij wel de administratief opgelegde bouwvoorschriften negeren: één van de grootste discussiepunten met de Stedelijke Commissie. De opsplitsing in twee delen is een heldere vertaling van de inwendige organisatie: het lage voorgebouw is toegankelijk voor het publiek, terwijl het hoge gedeelte bestemd is voor de diensten. Op de begane grond, in feite op 1,55 meter boven het straatniveau, zijn de publieke ruimte evenals werkplaatsen voor het

personeel. De eerste en tweede verdieping bevatten de telefooncentrale. Op de bovenste verdieping is een keuken en een ruime eetplaats voor het personeel. In het totale programma zijn er veel voorzieningen aangebracht voor de mensen die er werken, onder meer een grote eetplaats en een conferentieruimte. Eysselinck kon dit voorzien dank zij de steun van Minister Rongvaux (39). De dualiteit tussen beide volumes is ook aan te duiden in de uitwerking, die getuigt van een riantere behandeling vooraan en een strengere expressie achteraan. De opsplitsing gebruikte hij om natuurlijk licht aan te brengen boven de loketten. De donkere publieke hal heeft een korfbooggewelf, waardoor een zachte overgang wordt bekomen tussen de hal en de loketten. De zenitale belichting boven de loketten beïnvloedt sterk de volledige ruimte: zij werkt als een stuwende, oriënterende kracht vanaf de ingang naar de loketten. Het korfboogthema herhaalde hij boven de trappen in de voorgevel. De glazen structuur verlicht de trappen en was nodig aangezien het telefoongedeelte dag en nacht open bleef. Door een verandering in de exploitatie bij de R.T.T. verloor dit onderdeel zijn reden van bestaan.

Over de totale verschijningsvorm zegt H. Demeyer: 'Mogelijks kan de kompositie wel aanzien worden als een combinatie van elementen, enerzijds uit zijn vroeger zwembadproject (egale wand met sculptuur ervoor), en anderzijds uit het Gostorg bureaugebouw te Moskou van architect B. Welikowsky (de zijgevels en het algemeen volume)' (40). Eysselinck was goed vertrouwd met de

Russische architectuur uit de jaren twintig-dertig; maar van een reëel voorbeeld als referentie kan men echter niet spreken.

Hoewel Bontridder het heeft over 'de anti-esthetiek van de functionele en zakelijke architectuur' (41), kan men toch een bepaalde esthetiek vaststellen zonder dat men van gevelarchitectuur kan spreken. Een voorbeeld hiervan zijn de balkons aan beide zijden. Zij verbinden in de eerste plaats de voorgevel met de zijgevels op een plastische manier en overstijgen hun zuiver functionele aanwezigheid. De dimensionering van de borstwering van de zijgevels (geleidelijke toename in hoogte; 1,00/1,28/1,34/1,39 cm) is volgens Demeyer een voorbeeld hiervan. De interesse voor een perspectivische verkorting kan men niet verklaren vanuit een anti-esthetische houding.

Voor Eysselinck is architectuur kunst 'omdat ze uitgaande van het gevoel zich in hoofdzaak richt tot het gevoel. Ze is harmonisch, klassieke, onvergankelijke schoonheid, schoonheid gesteund op wetenschap' (42). Voor hem lag er een verwantschap tussen de klassieke en de functionele kunst. In verband met de klassieke bouwkunst schreef hij het volgende: 'Van het hoogste architectuurbegrip, van de wetenschappelijke, meetkundige, mathematische wijsheidsuitdrukking, blijft het Parthenon de plastische uitdrukking bij uitmuntendheid, als zuiver functioneel voorbeeld, functioneel ten opzichte van geest en stof' (43). Architectuur bouwt volgens Eysselinck voornamelijk op een streven naar harmonie en beheersing van de natuur, een evenwicht tussen geestelijke en stoffelijke waarden. Vanuit dit intense zoeken is het niet zo verwonderlijk in zijn realisaties de gulden snede te vinden om het geheel van de compositie te harmoniseren. Niet enkel de details (verhoudingen van de ramen) maar ook het hoofdvolume van het postgebouw bevat de gulden sneden. Men kan zelfs de vraag stellen of de voorgestelde bouwhoogte niet enkel het gevolg is

van de reeds vermelde stedenbouwkundige optie maar ook bepaald is door zijn streven het geheel een klassieke verhouding te geven. De toepassing van de gulden sneden doet zeker geen afbreuk aan de functionele principes maar is 'eerder een schakel die logisch volgde uit de ruime zin waarin volgens Eysselinck het begrip functionele architectuur moet worden begrepen' (44). Reeds in zijn werken uit de jaren dertig kan men 'les tracées régulateurs' aantreffen. Vooral zijn grote bewondering voor het werk van Le Corbusier ligt hier aan de basis.

Aan het postgebouw heeft hij een klassieke verhouding gegeven, terwijl niets in de uitwerking verwijst naar één of andere klassieke vormtaal. Door het beeld in het midden van de grote glaswand te plaatsen, heeft men de indruk dat de totale gevel een symmetrische opbouw bezit. In werkelijkheid staat er een asymmetrische compositie die het gevolg is van de inwendige ordening. De plaats van de ingang bijvoorbeeld, is bepaald door het verschil in vereiste grootte tussen het telegrafie- en het postgedeelte. Beide kunnen afzonderlijk maar ook gezamenlijk functioneren. Het gevolg hiervan is dat de ingang niet op de hoek werd aangebracht (wat het stadsbestuur voorstelde) maar ook niet in het midden van de voorgevel.

Van bepleistering tot natuursteen

De grote energie die Eysselinck opracht voor zijn postgebouw lag niet enkel in zijn strijd om het basisconcept zo gaaf mogelijk te realiseren, maar ook op het gebied van de bouwtechnische uitwerking. Velen, onder wie Huib Hoste, hadden woorden van lof voor het materiaalgebruik en de wijze waarop hij alles tot in de kleinste details bestudeerde (45). Niets liet Eysselinck aan het

Het postverkeer in het verleden. Ontwerp Jo Maes (foto A.C.L.Brussel).

toeval over, alles kreeg zijn volle aandacht binnen het ontwerpproces. Hij besteedde niet enkel veel zorg aan de werktekeningen maar ook aan een zeer directe en bijna dagelijkse confrontatie met het bouwwerk.

Er ligt echter een grote afstand qua materiaalgebruik tussen het postgebouw en zijn eerste werken. Rond 1930 (onder andere in zijn eigen woning) wordt de verschijningsvorm bepaald door een witte bepleistering die een dematerialisering van de architectuur nastreeft. Zijn eerste 'witte gebouwen' sluiten aan bij de realisaties die men omschrijft als 'de internationale stijl' van het Nieuwe Bouwen in Europa (46).

In Oostende wordt het lijfelijke van de materie het thema. Geen materieloze bepleistering maar natuursteen, gebruikt onder meer als 'matière brute'. Deze verschuiving is bij Eysselinck niet brutaal gebeurd maar is reeds aan te duiden in enkele realisaties op het einde van de jaren dertig. Opnieuw kan men een parallelle ontwikkeling vaststellen met Le Corbusiers oeuvre, waar de witte puristische villa's uit de jaren twintig sterk afwijken van de naoorlogse gebouwen met een brutalistisch karakter. Daarbij komt dat Eysselinck rechtstreeks geconfronteerd werd met de problemen van de duurzaamheid van de witte bepleistering in zijn eigen woning.

In de uitwerkingsfase van het postgebouw schreef hij in het socialistische weekblad 'Voor Allen' over normalisatie, prefabricatie en standaardisatie als belangrijke hulpmiddelen om tot een snelle wederopbouw te komen (47). Opmerkelijk is wel dat hiervan niets is te merken in het postgebouw; hij opteerde voor een bouwwijze met een hoge graad van ambachtelijkheid.

In feite maakte Eysselinck een onderscheid tussen collectieve woningbouw op grote schaal en 'eenmalige' gebouwen met een monumentkarakter voor de gemeenschap. Bij het postgebouw moest hij vertrekken

vanuit een welbepaalde bouwplaats en een zeer specifiek programma van eisen. Dat hij wel degelijk geïnteresseerd was voor prefabricatie in de woningbouw, bewijst zijn ontwerp uit 1939 voor de 'Gentbrugse Haard'.

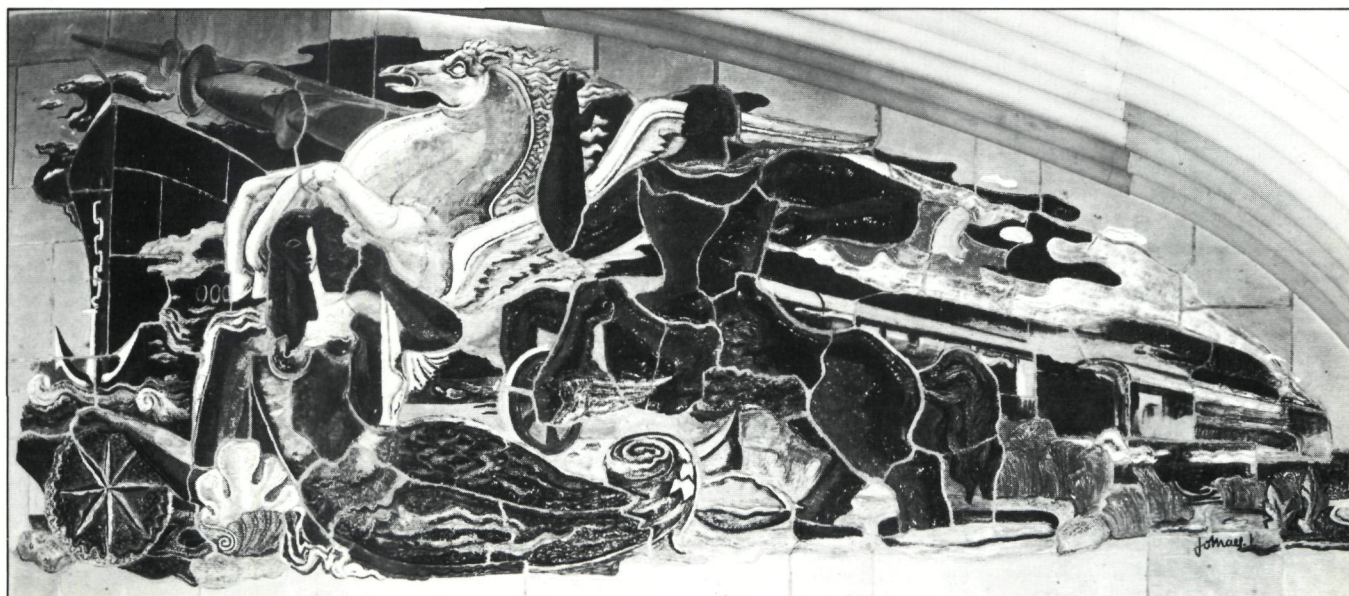
Voor het postgebouw ontwikkelde hij interessante maar zeer arbeidsintensieve steensneden. Deze pastte hij ook toe in 1948 om zijn woning een nieuwe gevelbekleding te geven in blauwe hardsteen. De foto waarop hij de nieuwe gevelbezetting tekende, illustreert goed de verschuiving in zijn oeuvre qua materiaalgebruik (48).

Het element 'duurzaamheid' bij een openbaar gebouw was voor Eysselinck een onbetwistbaar gegeven. Daarbij kwam nog dat hij overtuigd was dat men aan de kust extra aandacht moest besteden aan het materiaalgebruik. De volledige bekleding met verschillende soorten natuursteen (blauwe hardsteen en graniet) en de bronzen ramen, zijn hier het logische gevolg van. Door deze bewuste keuze heeft hij de onderhoudskosten voor de volgende generaties tot een minimum gereduceerd. Wat door de administratie beschouwd werd als een moeilijk te verdedigen meer-investering, blijkt op termijn sterk kostenbesparend te zijn.

Eysselinck heeft met zijn postgebouw als het ware willen bewijzen — en daarin is het een ultieme geloofsuitdrukking — dat het bouwen met 'klassieke materialen' te verzoenen is met een modern, functioneel gebouw en dat een architect tevens verplicht is rekening te houden met de levensduur van zijn schepping, zeker als het gaat om een openbaar gebouw. In tegenstelling tot architect L. Stynen, die het gebruik van natuursteen beschouwde als een toegeving aan de moderne architectuur, is het voor Eysselinck een logische en rationele keuze (49).

Deze duurzaamheidsgedachte kan men ook aantreffen in het interieur. Het meubilair in het publieke gedeelte is niet industrieel vervaardigd. Het bestaat uit in graniet

Het postverkeer in de toekomst. Ontwerp Jo Maes (foto A.C.L.Brussel).

uitgehouden vaste objecten die een eenheid vormen met het materiaalgebruik van de architectonische ruimte. Het merkwaardigste object is de uit één stuk gehouwen granieten bank tussen R.T.T.- en P.T.T.-gedeelte, waarvan het achterste te gebruiken is als verhoogde schrijftafel. Deze zitbank is volgens R. Meyer bewust oncomfortabel ontworpen, omdat Eysselinck hiermee wilde verhinderen dat de telefonieruimte in de winter een clublokaal zou worden voor de derde leeftijd (50).

De metalen buismeubelen uit 1931-1932 en de massieve postmeubelen, vertonen een opmerkelijk verschil qua materiaal, maar een grote gelijkens qua functionele benadering van het concept. De verhoogde plasticiteit in verschillende architectuurontwerpen na 1945 is ook merkbaar in zijn meubilair: onder andere de gebogen zitbank en een reeks schrijftafels in S-vorm.

Het postgebouw werd in 1953 in gebruik genomen, maar pas in 1963 werd het beeldhouwwerk van J. Cantré toegevoegd. Het complex werd tot tweemaal toe uitgebreid en neemt nu een volledig bouwblok in beslag. Hierdoor verdween ook de door Eysselinck gewilde overgang tussen het gebouw en de aangrenzende huizen; een belangrijk gegeven binnen het concipiëren van het totaalbouwwolume.

De herovering van monumentale expressie

Volgens G. Bekaert kon het postgebouw een uitstekend uitgangspunt zijn voor de nieuwe generatie om vanuit dit modernisme verder te bouwen. De jonge generatie en zelfs een aantal pioniers (waaronder V. Bourgeois) hebben de doctrine van het modernisme opzij geschoven en vervangen door 'een vlak pragmatisme met een vage schijn van actualiteit' (51).

Over de houding van de nieuwe generatie architecten zegt A. Bontridder in 1947: 'Voor Le Corbusier ligt de architectonische schoonheid 'voorbij' het utilitaire, naar zijn meening heeft de architectuur voor doel vormen tot stand te brengen, die in den mensch *les puissances de joie et de création* losmaken. Voor ons integendeel zijn de architectonische vormen het resultaat van de objectieve instudeering van de nieuwe problemen en de rationele toepassing van de nieuwe techniek' (52). Het dualisme tussen een rationele en een plastische opvatting van de bouwkunst, zoals bij Le Corbusier, is volgens Bontridder te verwerpen. Het zakelijk stellen van het bouwprogramma is primair, het plastisch probleem is bijkomstig.

In 1943 pleitte S. Giedion, secretaris van de C.I.A.M. in zijn 'Negen punten betreffende monumentaliteit' voor de 'terugkomst van het monument' en een samenwerking met beeldende kunstenaars. Een jaar later herneemt hij dit in 'De noodzaak van een nieuwe monumentaliteit' (53). Hierin geeft hij de drie stappen van de hedendaagse architectuur, met name het maken van goede goedkope woningen, de stedenbouwkundige dimensie en de 'herovering van monumentale expressie'. De laatste stap is volgens Giedion de moeilijkste en ook de gevaarlijkste. De 'nieuwe monumentaliteit' wordt onder andere door Giedion op het zesde C.I.A.M. in Bridgewater in 1947

als thema naar voren gebracht (54). Voor de eerste maal werd aan een esthetisch aspect en aan een samenwerking met kunstenaars aandacht besteed binnen de C.I.A.M.

Op dat zelfde tijdstip realiseerde Eysselinck een gebouw met een grote monumentaliteit in het Oostendse stadsbeeld waarin het enge functionalisme, dat vanaf de jaren zestig hoogtij zal vieren, wordt overstegen. Niet zozeer de verschuivingen binnen de C.I.A.M. hebben Eysselinck beïnvloed maar wel de benadering van Le Corbusier waarbij de artistieke monumentale kant van het gebouw altijd als noodzaak werd vooropgesteld (55). De monumentaliteit van het postgebouw heeft zijn wortels in het modernisme en niet in een monumentaliteit die beïnvloed is door de architectonische beelden verkondigd door het Derde Rijk tussen 1935 en 1945 (56).

Om verschillende redenen is dit werk van Eysselinck een uniek tijdsdocument en terecht 'een monument' van onze naoorlogse Belgische architectuur.

Voetnoten

(1) Tijdschrift *Forum* (Nederland), speciaal Belgiënummer (nr. 5/1950); geen vermelding over het werk van Eysselinck.

F.J. Van Gool, *Wonen in de Lage Landen/Architectuur*, Amsterdam-Rotterdam, 1957.

In de redactie van deze publikatie heeft men twee Belgische architecten: R. Braem en W. Van der Meeren (geen vermelding postgebouw). Tijdschrift *Bouwkundig Weekblad* (Nederland), Belgiënummer, nr. 25-26, 1963 (geen vermelding postgebouw).

(2) Bontridder A., *Dialog tussen licht en stilte*, Antwerpen, 1963.

(3) Puttemans P., *Moderne Bouwkunst in België*, Brussel, 1975, p. 154.

(4) Bekaert G., Strauven F., *Bouwen in België 1945-1970*, Brussel, 1971, p. 53 en p. 149.

(5) Gezien de grote invloed van de Gentse socialisten binnen het ministerie van R.T.T., is het begrijpelijk dat Eysselinck deze opdracht heeft gekregen. Het eerste contract dateert van 5 juli 1945; een overeenkomst met drie ontwerpers: Eysselinck, Mallebrancke en Smets (voor de meubelontwerpen). In het tweede contract (10 januari 1946) komt de naam Smets niet meer voor.

(6) W. Enzinck, *In een gesprek met Architect G. Eysselinck*, in *Architectura*, jg. 1, nr. 1, januari 1948, p. 4.

(7) Knapen J., *Geteisterd Oostende Herrijst - Oostende's R.T.T. gebouw, oud en nieuw*, in *Architectura*, jg. 1, nr. 1, januari, 1948, p. 1-3.

(8) De Oostendse Commissie voor Stedeschoon bestond uit de volgende leden: de architecten Danniels en Christians, Devreese, Dinnewet, ir. architect De Vos (stadsingenieur) en Eggericx (urbanist van de stad).

(9) Verslag vergadering 5 december 1945; deze opmerkingen worden pas op 4 februari aan Eysselinck verzonden.

'... boven den ingang een monument in brons of rood koper wordt aangebracht, maar dit staat te los van het gebouw en zal door materiaal, kleur en vorm te veel verschillen met de rest, om den vorm der groote massa's te kunnen onderlijnen, hetgeen het doel moet zijn van elk monumentaal beeldhouwkunst'.

(10) Verslag vergadering 5 december 1945.

'Beter ware het in de massa der muren zelf halfverheven beeldhouwwerk aan te brengen zoals overigens werd gedaan aan de nieuwe P.T.T. gebouwen te Brussel'.

(11) Verslag vergadering 5 december 1945.

'Zelfs ware het gewenscht die paneelen te bewerken met de zandsput en door sierlijke teekeningen de eentonigheid er van te verminderen'.

(12) Verslag vergadering 5 december 1945.

'De Commissie vreest echter dat deze platen een treurig aanzicht zullen hebben door het ontstaan van onregelmatige vlekken welke op den steen verschijnen bij gebrek aan bewerking. Deze bewerking geeft aan den steen een helder uitzicht wat het doel moet zijn voor al de gebouwen der stad'.

- (13) Brief van Eysselinck aan het stadsbestuur - 9 februari 1946.
'... denk ik even zeer aan de steen, zijn natuur, zijn leven of zijn dood, zijn... zou ik moeten zeggen sensibiliseren, begeistere terwyl evenzeer de ontginning en bewerking mijn belangstelling gaande houdt. Het ligt in mijn bedoeling aan de hand van al deze waarheden, de gewenste differentiatie te bereiken, zonder echter gevaar te lopen dat de door bewerking gedooide oppervlakte der banden, via de aan de bewerking inerent verbonden ruwheid, reden zou zijn tot aankleven van stof, t.t.z. niet regelmatig patineren'.
- (14) Brief Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen aan stadsbestuur - 29 juni en 8 augustus 1946.
Leden K.C.M.L. in 1946: voorzitter: Carton de Wiart
leden/architecten: P. Saintenoy, V. Vaerwyck, J. Lalière, J. Viérin, M. Winders, E. Dhucque, C. Bourgault, V. Degrand.
Andere leden: F. Maertens, Mgr. R. Maere, P. Verhaegen, J. Delville, I. Opsomer, O. Sinia, kan. R. Lemaire, L-Ch. Crespin.
- (15) Brief stadsbestuur aan Directeur Stedebouw Brugge - 28 juli 1946.
Brief stadsbestuur aan Minister van Verkeerswezen Rongvaux - 12 september 1946.
- (16) Brief Eysselinck aan de burgemeester - 10 juli 1946.
In verband met het grote raam schrijft hij: 'In hoever dat, SUBJECTIEF beschouwd 'storend' werkt zal wel bij elk individu verschillend opgevat worden. Er zou moeten kunnen uitgemaakt worden hoeveel voor en hoeveel tegen. En dat heeft geen zin omdat wij architecten moeten LEIDEN en niet de gril der massa naäpen'.
- (17) Brief J.J. Eggericx aan burgemeester Serruys - 18 september 1946.
Eggericx formuleert zelfs het voorstel de invloed van Regent Prins Karel te gebruiken om het project te laten wijzigen.
- (18) Brief van J.J. Eggericx.
'Ik heb de indruk dat de stad Oostende een ultra-modern gebouw rijker zal zijn, model 1931-1936, dat vandaag gelukkig voorbijgestreefd is en waarvan de vergankelijke materialisatie ons uiteindelijk niet eens deze laatste troost kunnen verzekeren ons mooie ruïnes te laten'.
- (19) W. Enzinck, *op. cit.*, p. 5.
- (20) Verslag Commissie voor Stedeschoon - 19 september 1946.
'... vooral de ingang drukt nog steeds niet de grootheid uit van het postgebouw...'
- (21) Brief stadsbestuur aan A. Henry (Directeur-generaal R.T.T.) - 10 oktober 1946.
- (22) W. Enzinck, *op. cit.*, p. 5.
'Doch men vond dat zodoende met de betonnen peilers gesmokkeld werd, wat niet waar is, want die zouden door het glas heen zichtbaar geweest zijn'.
- (23) Artikel 17 september 1946 - Eysselinck.
'Ik wil alleen op dit oogenblik U erop wijzen dat de wijzigingen aan het ontwerp dat reeds in een paar kranten verscheen, door uw toedoen aangebracht niet op mijne... Het is ook omdat ik uiteindelijk mijn naamteekening onder het gebouw zal schrijven, dat ik daarom en daar waar het past, de verantwoordelijkheden wil vastleggen'.
- (24) Deze drie architecten studeerden aan de Koninklijke Gentse Academie en hadden Eysselinck als professor. Onder zijn impuls studeerden Meyer en Stuyvaert in 1946 in Ter Kameren te Brussel bij architect Victor Bourgeois. R. Meyer deed stage bij L. Stynen en V. Bourgeois. Meyer werkte met Eysselinck aan een aantal S.E.O.-gebouwen.
- (25) R. Meyer leerde Kraliček kennen ter gelegenheid van de Triënnale in Milaan in 1947, die hij samen met C. Brodzki en V. Bourgeois bezocht.
- (26) Brief Ir. De Vos aan Minister A. Van Acker - 14 mei 1947.
'... dit deel van de voorgevel is zeer doods en verbrokken...'.
- (27) Gedurende ongeveer vier jaar werkt Eysselinck aan het postgebouw. De coördinatie van maar liefst twintig aannemers eiste van hem een grote inspanning, vooral omdat hij geen bureau bezat met vaste medewerkers. Volgende factoren zijn bepalend geweest: de mutatie van ir. Knapen, de verandering van politieke partij binnen het Ministerie van Verkeerswezen (eerst E. Rongvaux, Socialist, nadien P.W. Segers, Katholiek) en de problemen in verband met de uitbetaling van de erelonen.
- (28) de goedgekeurde bouwplannen bevatten ook de details van de ramen, de steensneden, het vaste meubilair en de inbreng van Cantré en Maes. Door alles uit te tekenen trachtte hij de greep op zijn ontwerp te behouden en zich te wapenen tegen plotse administratieve beslissingen.
- (29) Interne nota R.T.T. - 20 november 1952.
- (30) Brief Eysselinck aan het hoofdbestuur R.T.T. Brugge - 31 januari 1953.
- (31) Brief van Directeur-generaal Haemers aan Eysselinck - 20 juni 1953.

*De geschiedenis van de telegrafie, ontwerp Jo Maes.
Uitvoering glaspanelen: Riguelle / Gent (foto A.C.L.Brussel).*

'bij ongeoorloofde betreding door hh. Eysselinck en Mallebrancke, beroep te doen op de stadspolitie en gebeurlijk proces-verbaal te doen opmaken wegens huisvredebreuk'.

(32) Twee niet gerealiseerde werken: Lieven Gevaert gedenkteken (1937) en prijsvraag zwembad in Ronse (1937).

(33) Christophe L., *De Monumentale Kunst-Inleiding*, Brussel, 1952, (tentoonstellingscatalogus).

(34) Station Brussel-Congres: Beeldhouwers: Robert Delnest, Louis Dupont en Jozef Cantré.

(35) Enzinck W., *op. cit.*, p. 4.

(36) Door de exposities in Brussel (1935), Parijs (1937) en Luik (1939) kreeg de 'murale kunst' in België belangrijke impulsen.

Enkele voorbeelden vóór 1940: Lyceum L. de Waha in Luik (architect M. Moutschen - beeldhouwers o.a. L. Dupont en R. Massart); Paviljoen Stad Luik - 1939 (architect M. Moutschen - beeldhouwer, A. Wansart); Oostends gerechtshof - 1938 (architecten Vancoillie, S.R. Smis en F. Vanlaere - beeldhouwer J. Cantré).

Enkele voorbeelden na 1945-1955: Nationale Bank van België in Brussel (architect M. Van Goethem - beeldhouwer M. Rau); Stedelijk Instituut in Mechelen (architecten L. Stynen en M. Wynants - beeldhouwer E. Wynants); E.G.W.-gebouw in Gent (architect G. Bontinck - beeldhouwer J. Cantré); Stadhuis Oostende (architect V. Bourgeois - beeldhouwer A. Michiels).

(37) Vilain O., *Jo Maes*, in *Ostend, Flash/Rendez-vous*, nr. 4, 1959, p. 16-17.

Jo Maes (°1923) studeerde van 1939 tot 1946 aan de Gentse Academie. De twee ceramische werken van het postgebouw zijn uitgevoerd door de firma Florizoone uit Nieuwpoort. De glazen panelen in het telegraafgedeelte werden gerealiseerd door de Gentenaar Gustaaf Riguelle.

(38) Enzinck W., *op. cit.*, p. 5.

(39) Eysselinck G., *Het nieuwe postgebouw*, in *Voor Allen*, nr. 34, augustus 1946.

'Het is vooral minister Rongvaux die moet geluk gewenst worden voor de bijzondere aandacht geschonken aan de Sociale Dienst want zijn opdracht luidde: een markant gebouw waar voor werklieden en bedienden speciaal gezorgd is'.

(40) Demeyer H., *Denken en werk van Gaston Eysselinck*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1973, p. 67.

(41) Bontridder A., *op. cit.*

(42) Toespraak in de Aula van de Gentse Rijksuniversiteit - 16 maart 1939.

(43) Idem.

(44) Demeyer H., *op. cit.*, p. 68.

(45) Hoste H., *De Bouwkunst*, in *West-Vlaanderen*, 1958, p. 368.

(46) Eysselinck bouwde drie wit bepleisterde woningen: eigen woning in Gent (1931), woning Peeters in Deurne (1932) en woning Hoogenbemt-Contrijn in Mechelen (1934).

De eerste twee werden opgenomen in de belangrijke publikatie: A. Sartoris, *Gli Elementi dell' Architettura Funzionale*, Milaan, 1932, p. 105-106.

(47) *Voor Allen*, nr. 26 en 27, 1947.

(48) Eysselinck G., *Natuursteen - Bekledingstechniek*, in *Architecturà*, nr. 4-5, 1948, p. 56-58.

Bevat tevens een tekening van de gevelrenovatie eigen woning G. Eysselinck, *Revêtements en plaques de pierres naturelles*, in *Architecture* 52, nr. 1, 1952, p. 13-14.

'... Waarom zou de leugenachtige oppervlakte bewerking de prijs moeten verhogen, waarom zou de steenstructuur door die bewerking moeten gedood worden, waarom niet eerlijk het materiaal, zoals de natuur het ons rijkelijk biedt en zoals hij het met eerlijke middelen uit de natuur halen, niet even eerlijk aangewend en toegepast worden... Is het in dat opzicht geen schande hetgeen de natuur zo schitterend in de steen gelegd heeft te verbrijzelen, zoals de freinslag, de korreling verbrijzeld en daardoor het oppervlakte vaal, eentonig en onverschillig gelijk te maken, het leven er door de natuur ingelegd te doden?'

(49) Bontridder A., *Gevecht met de rede - Léon Stynen - Leven en werk*, Antwerpen, 1979, p. 129.

'Dezelfde gewetensbezwaren had ik in verband met het gebruik van natuursteen als gevelbekleding, waartegen ik gedurende gans mijn loopbaan als tegen een ketterij van leer was getrokken, maar waartoe ik mij in dit geval (Kursaal) gedwongen zag om de duurzaamheid van het gebouw te waarborgen'.

Deze uitspraak moet men relativeren aangezien Stynens oeuvre vóór 1940 twee belangrijke realisaties bevat waarbij het natuursteengebruik een hoofdaccnt heeft, namelijk Woning Van Thillo in Ekeren (1936 - Van de Venprijis 1939) en het Kursaal van Chaudfontaine (1938).

(50) Interview met R. Meyer, 28 december 1984.

(51) Bekaert G., Strauven F., *Bouwen in België 1945-1970*, Brussel, 1971, p. 53.

(52) Bontridder A., *Le Corbusier*, in *De Vlaamsche Gids*, nr. 31, 1947, p. 288.

(53) Van der Woud A., *C.I.A.M. - Volkshuisvesting-Stedebouw*, Delft, 1983, p. 83.

(54) Giedion S., *A Decade of New Architecture*, Zürich, 1951, p. 31-32. Giedion had twee mede-auteurs voor het C.I.A.M.-congres met name schilder F. Léger en architect J.L. Sert.

(55) Het Eysselinck-archief (Museum voor Sierkunst-Gent) bevat geen enkel document betreffende eventuele contacten met de C.I.A.M.. Mogelijk gaf zijn vriend V. Bourgeois hem informatie over de thema's binnen de C.I.A.M.-congressen. Waarom Eysselinck nooit is voorgesteld (of zichzelf kandidaat stelde) als lid van de Belgische delegatie van de C.I.A.M., blijft onduidelijk.

(56) Bekaert G., Strauven F., *op. cit.*, p. 50.

'De architectuur in België na de oorlog kan dan ook in grote trekken beschreven worden als een voortzetting, in sommige gevallen zelfs een copie, van de architectuur van de totalitaire regimes, en dit zowel wat de woningbouw als wat de overheidsgebouwen betreft'.

Een mooi voorbeeld hiervan is het gebouw van de Nationale Bank in Brussel (1950).

Een toepassing van de radiokoolstofdateringstechniek: Het Karbonkelhuis in Antwerpen

M. Manderyck, B.M.L.

M. Van Strydonck, K.I.K.

In een vorig artikel (M&L 3/4) werd de radiokoolstofdateringstechniek als hulpmiddel bij het dateren van oude gebouwen uitvoerig toegelicht. In het kader van de monumentenzorg vond deze methode recent een interessante toepassing in het Karbonkelhuis aan de Groenplaats 33 in Antwerpen.

De aanleiding tot deze ingewikkelde en tijdrovende onderzoeken, uitgevoerd door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, was de vraag vanwege de eigenaar tot opheffing van het Koninklijk Besluit van 12.11.1975 tot wettelijke bescherming als monument.

De afbraak van het Karbonkelhuis en van het er naast gelegen 'Best'-gebouw, werd immers als noodzakelijk beschouwd voor de herinrichting en de revalorisatie van de oostzijde van de Groenplaats.

De bouwgeschiedenis en de authenticiteit van dit belangrijk monument werden in vraag gesteld.

Een kapittelhuis aan het Groenkerkhof

Het Karbonkelhuis aan de Antwerpse Groenplaats dankt zijn naam aan de merkwaardige decoratie van de

Het Karbonkelhuis in 1907 met de toen nog aanwezige diamantkoppen als plintdecoratie (1).

gevelplint, eertijds uitgewerkt in de vorm van diamantkoppen of karbonkels. Een foto van circa 1907 (1) toont de benedenpartij van de gevel met de toen nog goed bewaarde ruitvormige diamantkoppen. Deze plint verdween pas in 1911, wanneer — volgens een bouwaanvraag bewaard in het Stadsarchief — de gelijkvloerse verdieping en de pui van het pand, grondig verbouwd werden voor het inrichten van een café-restaurant (2).

De benaming Diamantenhuis is van oudere datum en komt herhaalde keren voor in de 17de eeuw; onder meer in 1697, wanneer 'het diamanten huys, doen ter tyt competerende den Canoninck Hoefslagh, leegh gevallen' was en kanunnik Terninck er een weeshuis in onderbracht (3). Het diamantenhuis behoorde immers, evenals verschillende andere huizen aan het Groenkerkhof, toe aan het kapittel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk en verschillende kanunniken hadden er hun verblijf.

Het monumentale bouwvolume, de imponerende lijstgevel en de centrale ligging aan het Groenkerkhof, gaven uitdrukking aan de belangrijkheid van dit kapittelhuis. Zo werd het ook afgebeeld met de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal en het kerkhof op een schilderij gedateerd 1597, bewaard in het Vleeshuis.

Een monument van renaissance-architectuur

Sinds het midden van de 19de eeuw werd het Karbonkelhuis en vooral zijn ongewone pilastergevel, in de architectuurgeschiedenis algemeen erkend als een van de weinige monumenten van vroeg-renaissance-architectuur in Vlaanderen (4).

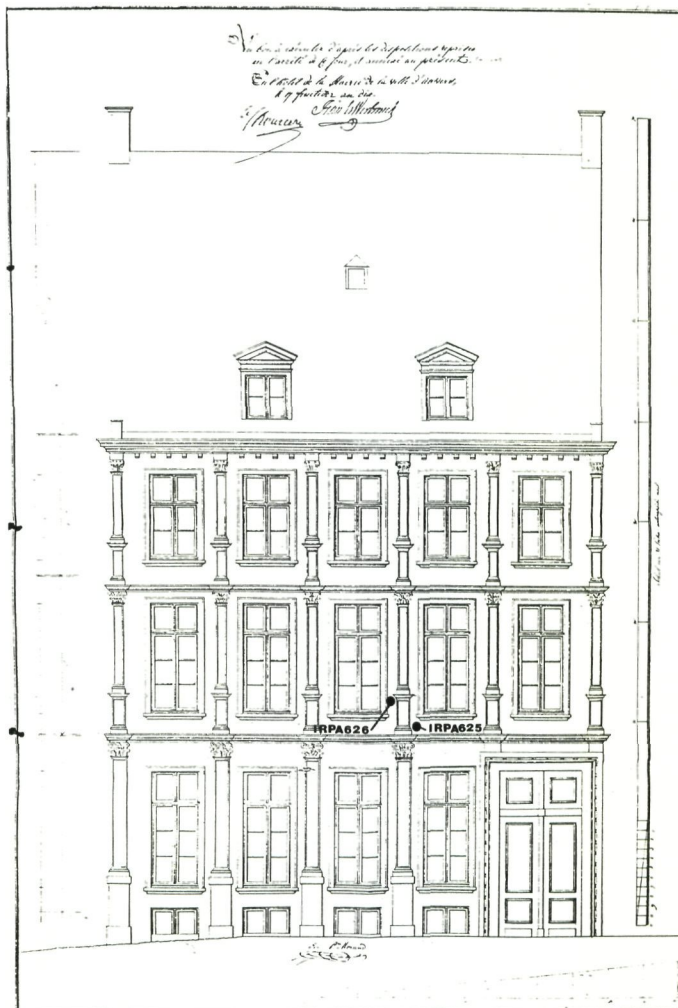
De gevel, gestructureerd door vlakke pilasters, rust op een gebosseerde sokkel met diamantkoppen en is afgelijnd door een vooruitspringende horizontaliserende kroonlijst. Een dergelijk gevelconcept vertoont een opmerkelijke gelijkenis met 16de-eeuwse voorbeelden uit Italië, zoals onder meer die van de architectuurtheoreticus Sebastiano Serlio (1475-1554), wiens tractaten hier bekend en beschikbaar waren via de vertalingen van Pieter Coecke Van Aalst (1502-1550) (5).

Opvallend en karakteristiek voor deze renaissance-architectuur in Vlaanderen, is niet het constructief overnemen van de voorbeelden, maar het verwerken van de nieuwe vormtaal als een decoratief gegeven. Zo werd een zware dragende baksteenconstructie opgericht, waartegen de gevel als een decor werd aangebracht. De pilasters hadden hierbij geen echt dragende functie. Wel kon vastgesteld worden dat beide tegelijk opgetrokken werden en dat heel wat onderdelen van de 'schermgevel' ingebonden werden in het achterliggende baksteenmetselwerk. Een opmerkelijk detail in dat verband is het inbrengen van een afgeschuinde console tussen de pilasters en de kroonlijst, als verbinding tussen de 'voorgeplaatste' pilasters en de noodzakelijk in het achterliggend metselwerk rustende kroonlijst (6).

Ook de decoratie van de pilasters met italianiserende arabesken en met de opschriften 'ROMA' en 'SPQR', verwijzen rechtstreeks naar de 'antycyke' voorbeelden en zijn kenmerkend voor de vroeg-renaissancekunst in Antwerpen.

Een dergelijk ongewone geveldecoratie laat een rijke interieuraankleding vermoeden. Ingrijpende verbouwingen en haastige ontmantelingswerken lieten hier echter haast niets gespaard. Enkel de — ook al deels aangepaste — balklagen en het opmerkelijk gaaf bewaarde dakgebinte getuigen nog van de vroegere rijkdom. Op de tweede verdieping bleven toch nog de restanten bewaard van de 16de-eeuwse plafonduafwerking, bestaande uit smalle latjes genageld op de voegen van de bovenliggende plankenvloer en kopschotjes tussen de moer- en kinderbalken. Deze latjes en schotjes zijn beschilderd in een grisaille-techniek met arabesken, opvallend gelijkend op de pilasterdecoratie aan de gevel.

Fig. 3: De bouwaanvraag van 1802 voor de aanpassing van de renaissancegevel met lokalisering van de staalnamen voor de morteldatering.

De voorgevel anno 1985 (foto M. Lorrez).

Afbeelding van het kapittelhuis op het voormalige Groenkerkhof, op een schilderij gedateerd 1597 (foto Museum Vleeshuis-Antwerpen).

De recentere geschiedenis

Het Diamantenhuis bleef behoren aan het kapittel van de kathedraal tot het einde van het Ancien Régime, wanneer het in 1798 als nationaal domein werd verkocht (7). Vier jaar later, in 1802, werd een bouwaanvraag ingediend door een Frans diplomaat (8) met de bedoeling de gevel en waarschijnlijk ook het interieur aan te passen aan de nieuwe functie en vooral aan de stijlnormen van de strakke laat-classicistische architectuur.

Zo werd onder meer voorgesteld de vensteropeningen te vergroten — door het verlagen van de onderdorpels — waarschijnlijk samen met het wegnemen van de oudmodische kruisvensters; verder was het de bedoeling de ingangspoort te verbreden en rechthoekig te maken, de pilasters met arabeskenreliëfs te wijzigen (toe te pleiste-

ren?) in vlakke compositie pilasters, en de diamantkoppenplint te verwijderen; waarschijnlijk werd ook het aanbrennen van een strakke pleisterlaag over het geheel van de gevel voorzien, uitgewerkt met stucprofielingen rond de vensters en de poort.

Door vergelijking met de foto van 1907 en met de bestaande toestand, moet men echter tot de vaststelling komen dat de bouwaanvraag van 1802 niet of toch slechts zeer partieel werd uitgevoerd. In géén geval was er echter sprake van een volledig nieuw opgetrokken gevel.

De meest ingrijpende verbouwing was die van 1911 waarbij de oorspronkelijke binnenindeling grotendeels verdween.

Sinds 1969 maakt het pand deel uit van het complex van de warenhuisgebouwen Grand Bazar. In 1977 werd de gevel ontleisterd. De restauratie is ter studie en wordt in het vooruitzicht gesteld.

Detail van de balkenzoldering op de tweede verdieping (zie kleurafbeelding p. 28): afwerkingslatje met 16de-eeuwse decoratie-beschildering (foto M. Lorrez).

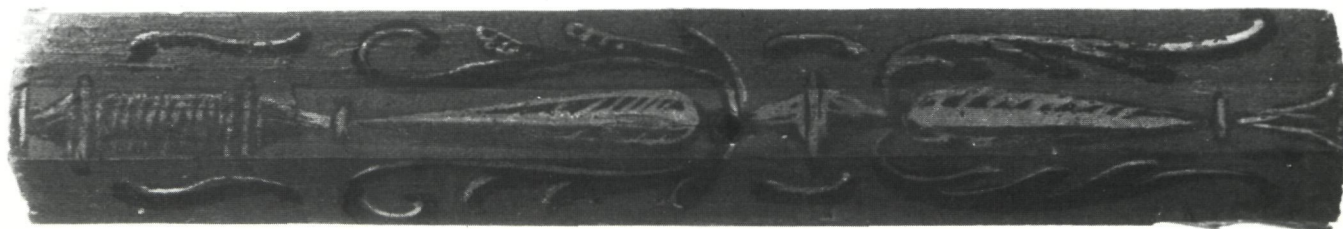
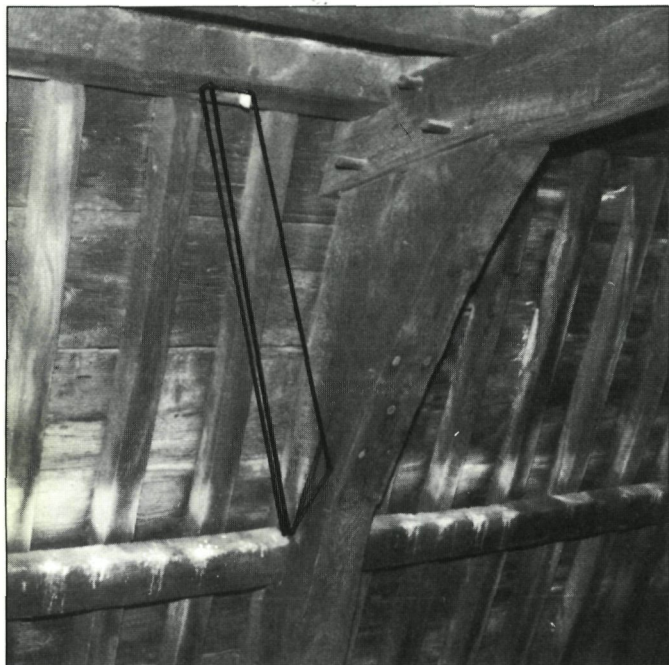

Fig. 1: Constructiedetail van het dakgebinte met aanduiding van de staalname voor houtdatering (foto G.B.).

Datering van het dakgebinte

In een eerste onderzoeksfase werd het dakgebinte geda-teerd. Een staal van ongeveer 30 gram werd genomen van een houten steunbalk afkomstig van de 2de zolder (figuur 1). Het staal werd genomen van de steunpen. Op deze manier is het mogelijk bij restauratie de balk terug in zijn oorspronkelijke positie te plaatsen zonder dat de staalname zichtbaar blijft. Het genomen staal bevatte slechts drie jaarringen. Een spreiding van het resultaat ten gevolge van het aantal gebruikte jaarringen, is dus te verwaarlozen. Het hout werd gemalen en achtereenvol-gens gewassen in een oplossing van HCl, NaOH en weer-om HCl, om alle mogelijke verontreinigende stoffen te verwijderen. Na neutralisatie en drogen werd het staal chemisch getransformeerd tot tellergas voor een propor-tionele teller.

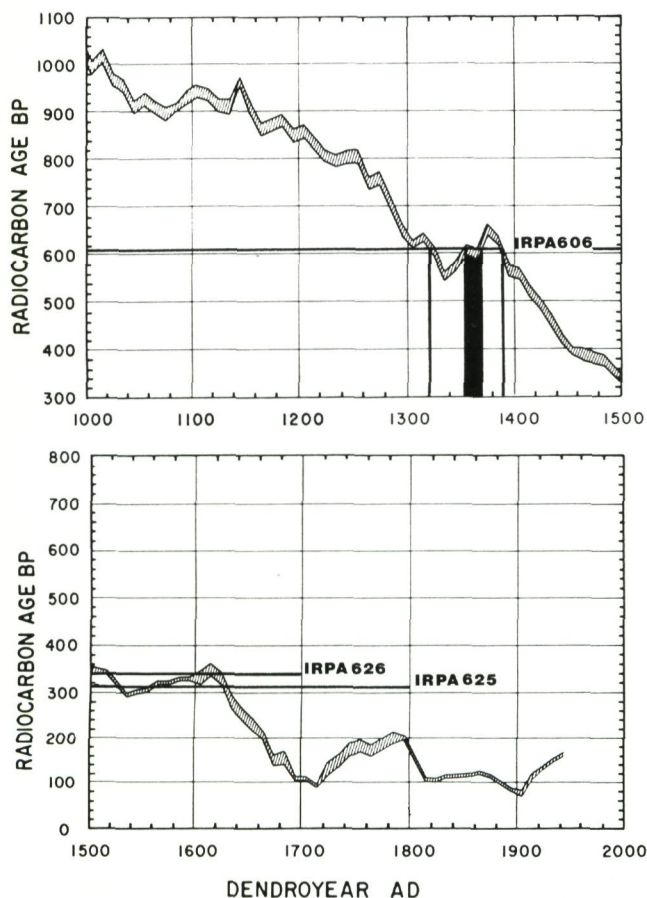
De conventionele radiokoolstofouderdom bedraagt 610 ± 50 BP (laboratoriumnummer IRPA-606). Deze conventionele ouderdom kan slechts met behulp van een dendrochronologische calibratiecurve omgezet worden in kalenderjaren. De gecalibreerde ouderdom bevindt zich tussen 1270 en 1410 AD (9).

De relatief grote spreiding van het resultaat wordt ver-oorzaakt doordat de meting buiten het optimale werkge-bied valt, maar ook omdat het ^{14}C -gehalte van de atmos-feer niet volledig constant is gebleven. Feitelijk zijn er drie mogelijke dateringen (figuur 2) voor het hout, na-melijk 1320 AD, 1360 AD en 1390 AD. Rekening hou-dend met de statistische afwijking op de meting vervloei-en deze tot de periode 1270 tot 1410 AD.

De houten balk is slechts een gedeelte van de boom waaruit deze vervaardigd is. Er ontbreken dus een onbe-kend aantal jaarringen die de datering van de boom zul-len verjongen. Al snel mag men 25 jaarringen rekenen voor het verwijderde spinhout alleen al. Bij het verza-gen van de boom tot balken verliest men weerom een aantal jaarringen. Tevens moet rekening gehouden wor-den met de droogperiode van het hout vooraleer het verwerkt wordt.

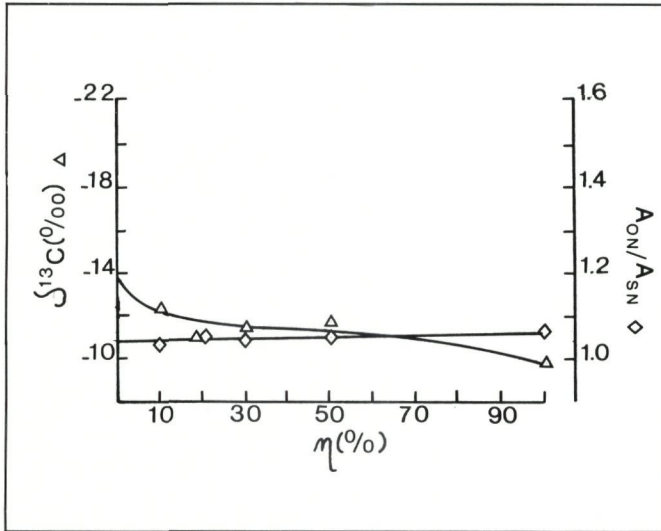
Dit maakt dat de datering van de drie jaarringen, midden in de balk, vrij goed in overeenstemming is met een con-structieperiode die meer dan 100 jaar jonger is.

Fig. 2:

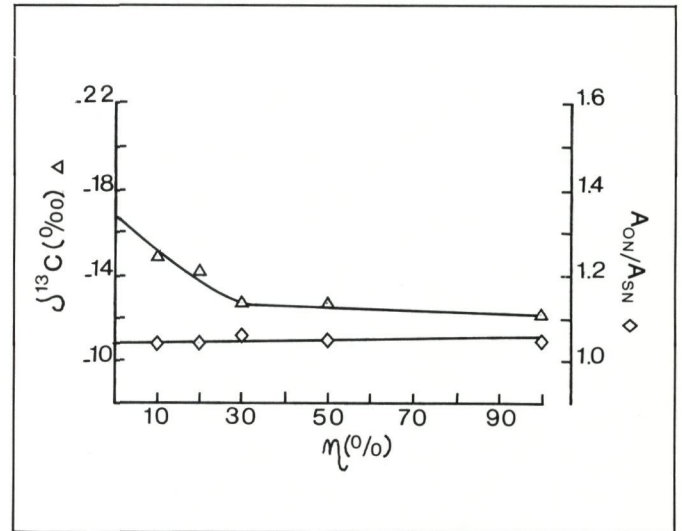

Datering van de mortel

Daar zowel de natuur van het hout zelf als de manier van bewerken een grote discrepantie tussen de C14-datering en de eigenlijke constructieperiode kunnen veroorzaken, gebruikt men beter een materiaal waarvan de correlatie met de te dateren periode gunstiger is. In principe is mortel zo een materiaal, omdat hij aangemaakt wordt tijdens de constructie zelf. Morteldatering is echter een zeer omslachtige procedure met een grote kans op verontreiniging door fossiel carbonaat. De door ons opge-stelde werkwijze heeft het voordeel dat ze zelfcontrole-rend is, zodat de datering op grond van de metingen zelf aanvaard of verworpen kan worden.

Grafiek 1

Grafiek 2

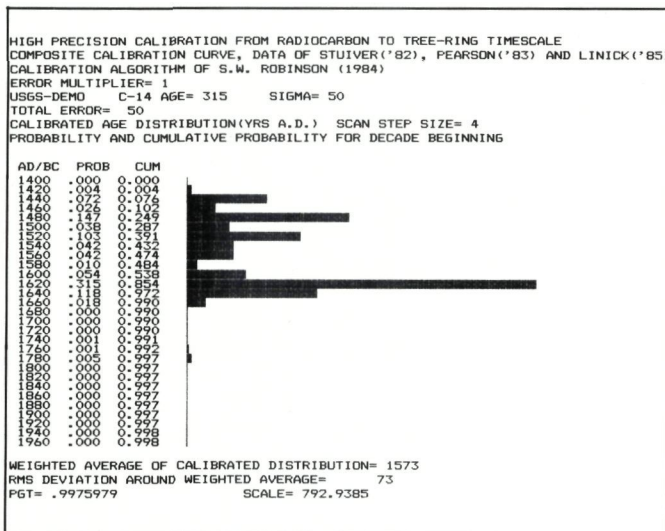

Fig. 4

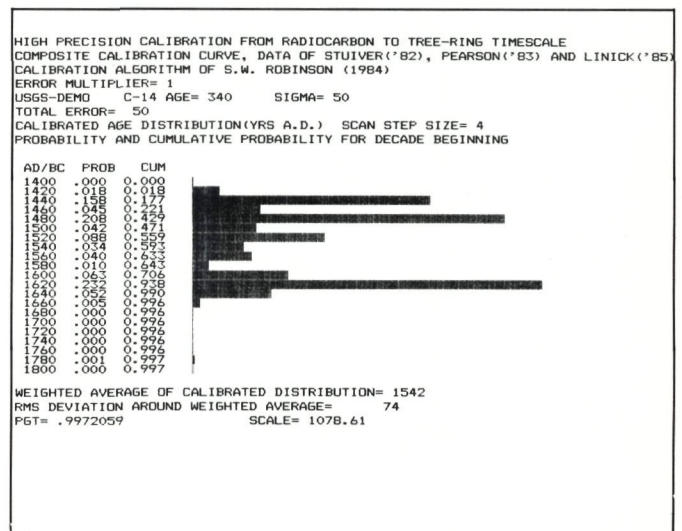

Fig. 5

Twee mortelstalen van ongeveer 1,5 kg werden genomen van de voorgevel (zie situatieschets, figuur 3). Het was noodzakelijk twee stalen te nemen omdat de authenticiteit zowel van de binnenmuur als van de buitenmuur in vraag werd gesteld. Staal IRPA-625 werd genomen langs de buitenzijde, IRPA-626 langs de binnenzijde. De mortelstalen werden gefragmenteerd. Stukken steen en merkbare macroscopische onzuiverheden (dit zijn alle mogelijke materialen die zichtbaar niet tot de mortel behoren) werden verwijderd. Het resterende gedeelte werd gemalen en gehomogeniseerd. Dit poeder werd gebruikt voor het dateringswerk. Een klein gedeelte werd afgezonderd voor de chemische analyse (tabel 1).

Tabel 1: chemische analyses (uitgedrukt in %) uitgevoerd door M. Dupas

	IRPA-625	IRPA-626
onoplosbaar in HCl 1 : 4	67,0	67,6
CaCO ₃	26,8	26,7
MgCO ₃	0,58	0,50
CaO gebonden aan silicaten	1,33	1,11
water gebonden aan silicaten		
en org. materialen	1,71	2,07
niet gedoseerd (opl. SiO ₂ , Al ₂ O ₃ , Fe ₂ O ₃)	2,58	2,02

Balkenroostering op de tweede verdieping van het voorhuis met fragmenten van 16de-eeuwse afwerking bestaande uit beschilderde kopschotjes en latjes (foto M. Lorrez).

Uit de chemische analyses blijkt dat beide stalen vrij identisch zijn samengesteld en waarschijnlijk van dezelfde bulkmassa afkomstig zijn. De toevoegstoffen waren niet-carbonaathoudend. Het laag gehalte aan kool-dioxide (CO_2) maakt het echter noodzakelijk een grote hoeveelheid materiaal te gebruiken.

Grafiek 1 geeft de resultaten weer van de verschillende fracties voor IRPA-625, grafiek 2 voor IRPA-626.

Voor de beschrijving van de procedure verwijzen we naar het in de inleiding vernoemde artikel.

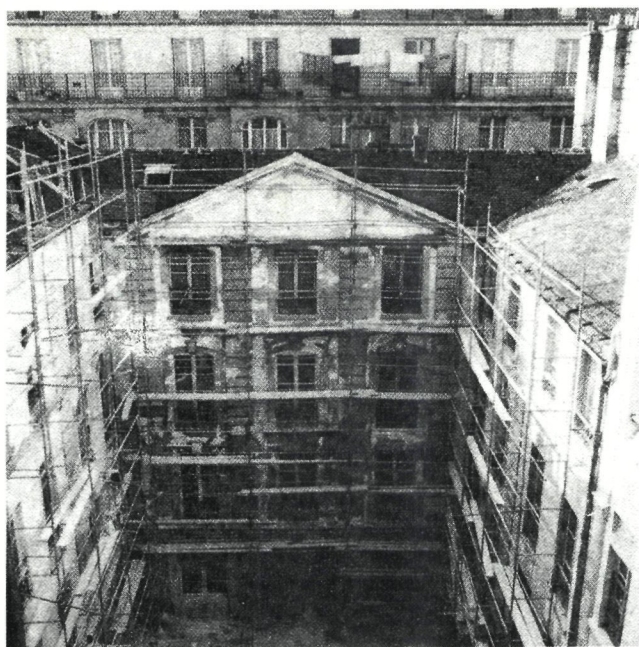
De evolutie in $\delta^{13}\text{C}$ toont aan dat er wel degelijk een scheiding is geweest tussen fossiel en mortelcarbonaat. De helling van de activiteitsrechte is zwak. Men mag hieruit afleiden dat er weinig fossiel carbonaat aanwezig was, en dat de best mogelijke datering bekomen wordt door een extrapolatie van de rechte tot het $\eta = 0$ punt.

Als datering bekomt men zo voor de buitenmuur (IRPA-625) 315 ± 50 BP en voor de binnenmuur (IRPA-626) 340 ± 50 BP.

Het probleem van de calibratie is ook hier belangrijk. Schommelingen in het ^{14}C -gehalte van de atmosfeer maken dat het resultaat gespreid is over bijna 3 eeuwen (figuur 2). Om toch een betere interpretatie van de gegevens te bekomen, werden de resultaten gecalibreerd met behulp van een speciaal ontworpen computerprogramma (10) (figuren 4 en 5). Hieruit blijkt dat beide stalen met een waarschijnlijkheid van 99 % ouder zijn dan 1660 AD en jonger dan 1400 AD. Het gewogen gemiddelde bedraagt voor IRPA-625 1573 AD, en de standaardafwijking 73 jaar; voor IRPA-626 respectievelijk 1542 AD en 74 jaar.

DAKFILL
MURFILL

Waterdichtingscoating voor daken
Waterdichtingsbekleding voor gevels en muren

Gebouw : Rue des Arquebusiers te Parijs. Vóór de bewerking.

DAKFILL :
voor het waterdicht maken van daken - nieuwe of oude.

MURFILL :
voor het bekleden van buiten- en binnenmuren - nieuwe of oude - absoluut waterdicht - elastisch.

Na voorbereiding en herstellen van de pleister werd MURFILL aangebracht op de gevels. MURFILL vormt een rubberachtige bekleding die niet afbladdert en niet scheurt. De gebouwen beveiligen en doen herleven !

MATHYS
Waterdichting

MATHYS NV - B 3930 Zelem Tel. 013 / 44.15.11 Telex 39788 matzel

Uitvoering met anorganische produkten.

Levering en verwerking van:
MINEROS en KEIM produkten

BETONSANERING
SPUITBETON
GEVELKOSMETIKA
WATERDICHTING
STEENRESTAURATIE
BETONREPARATIES

bagrat

ISO-Isoleertechniek

BAGRAT BELGIUM p.v.b.a.
Dr. Van de Perrestraat 289
2440 GEEL
Tel. 014/58 04 90

M.568 1/2

STEENBAKKERIJEN HOVE A.

De Vlaeminckstraat 17 - 9400 NINOVE
054/ 33 26 67

VELDKEUS — BREUGHEL

**Type-beschrijving van de echte hand-
vorm 'Breughel'**

De handvorm wordt verkregen naar oude werkwijze. Hij is gemaakt uit leem van de Dendervallei; goed gebakken en helder klinkend.

De steen wordt gemaakt uit een deeg, geslagen met de hand in een mal, gedroogd in open lucht en gebakken met steenkool. Door de manuele bewerking heeft de steen een onregelmatige vorm.

De kleur van de handvorm varieert van rood tot bruin met zwarte vlekken.

De stenen bevatten geen ongebluste kalkpitten en zijn vorstbestendig.

Ze worden slechts geleverd enige weken na de bestelling.

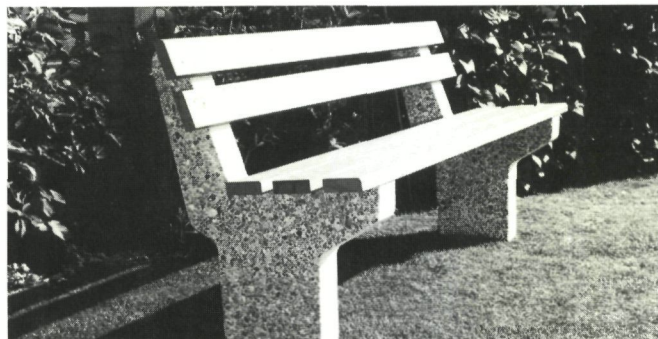
De huidige formaten zijn $\pm 22 \times 10,5 \times 5,5$
 $\pm 24 \times 11,5 \times 5,5$ $\pm 26 \times 12,5 \times 5,5$
 $\pm 17,5 \times 7,5 \times 5,5$

Andere formaten en profielstenen op aanvraag.

AGREF N.V. A

Tragelweg 4 — 9200 WETTEREN — Tél. : 091/69 19 11

 Townscape®
Products Limited

Documentation complète de mobilier urbain sur demande
Volledige dokumentatie straatmeubilering op aanvraag

WACKER

WATERBESTENDIGE STEENBESCHERMING WACKER SILICONEN

Het betrouwbare middel tegen vochtschade :
„Wacker Silicon-Bautenschutzmittel”. Biedt door
zijn zeer goed penetratievermogen een langdurige
bescherming aan natuur- en gevelsteen, beton, sier-
pleisters en andere bouwmaterialen. Verhindert
zoutuitbloeiingen, uitwassen van kalk, vorstschade,
chemische korrosie, vervuiling, mos- en algengroei.
Merkbare verbetering van de warmte-isolatie, zodat
de stookkosten dalen.

Wacker Silicon-Bautenschutzmittel hebben een
breed toepassingsgebied en zijn eenvoudig te ge-
bruiken.

Voor meer gedetailleerde informatie :

**N.V. WACKER-CHEMIE
(BELGIËN) S.A.**

Terhulpsesteenweg 177, B 7 1170 BRUSSEL
Tel. : 02/673 81 35 Telex : 21241 Wacker B

betonreparatie- en betonbeschermingsbedrijf

n.v. - s.a.

DEMIUPOX

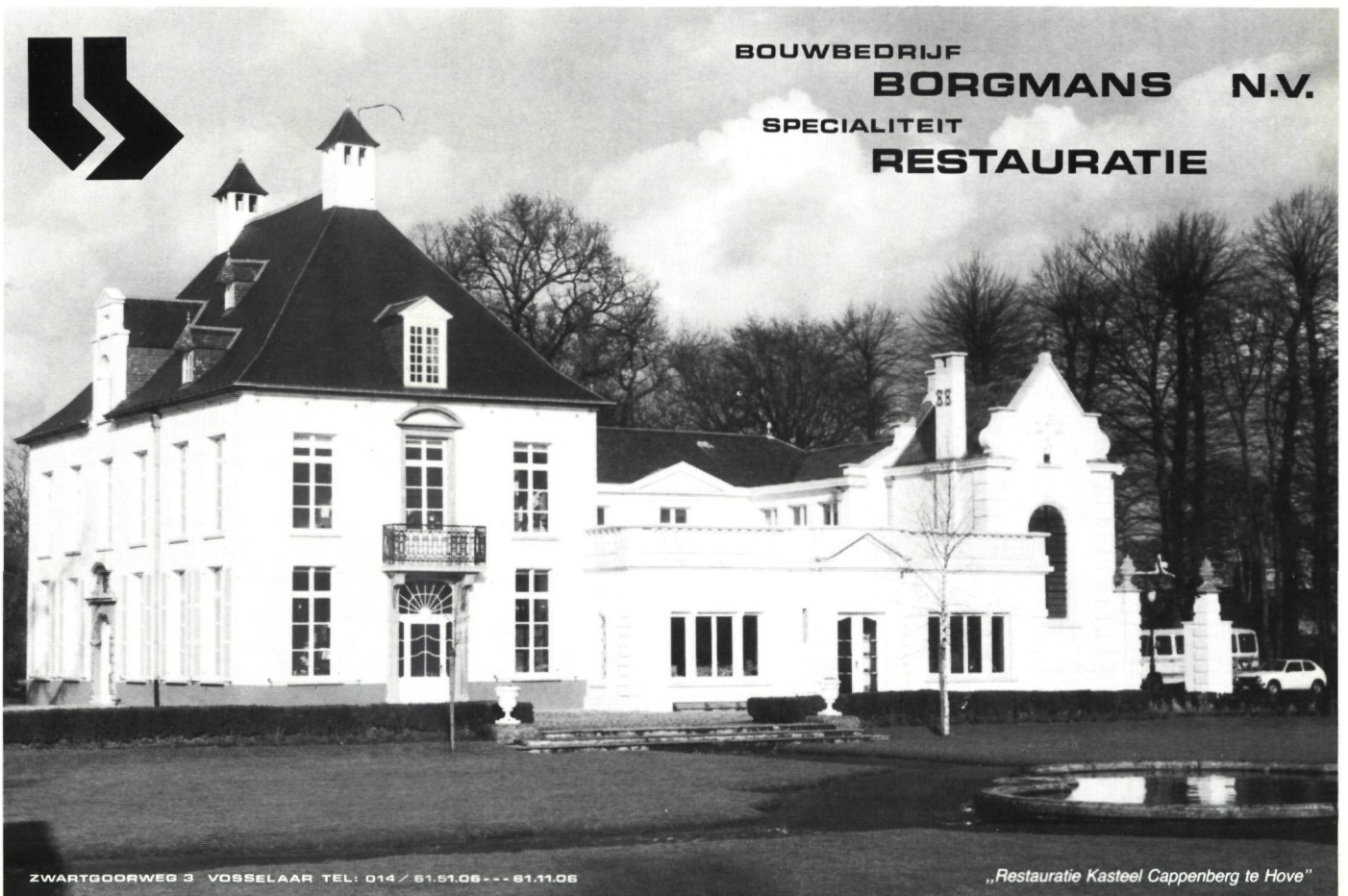
tragelweg 4/a
9200 wetteren
tel. (091) 69 54 93
telex 12970 demula b.

- herstellingen met epoxy's, polyurethanen, reparatiemortels, enz...
- injecties met epoxy's, polyurethanen, enz...

Samen met U zoeken wij naar de beste oplossing !

BOUWBEDRIJF
BORGMANS N.V.
SPECIALITEIT
RESTAURATIE

ZWARTGOORWEG 3 VOSSelaar TEL: 014 / 61.51.06 --- 61.11.06

„Restauratie Kasteel Cappenberg te Hove“

multiprotect

Spinnerijkaai 47
8500 KORTRIJK - Tel. 056/22 23 21

„UW PARTNER VOOR TOTALE BOUWBESCHERMING”

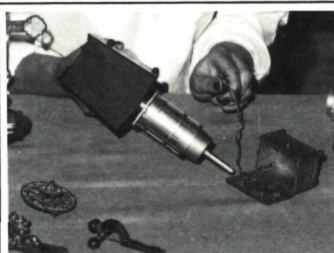
Bouwproblemen zijn veelzijdig - Wij ook ! - 500 producten voor bouwsanering !

Hetelucht tot 600 °C, elektronisch regelbaar, geproduceerd door de „LEISTER-GHIBLI, voor restaurateur en konservator.

Vraag onze gratis documentatie B35.

Voor het afbranden van oude verflagen, van meubels, deuren, lambrizering.

Kontaktloos solderen met de Leister-apparatuur.

De 4 mm dunne heteluchtstraal, voortgebracht door dit Leister-heteluchtapparaat laat U toe eenvoudige overschilderingen te verwijderen.

Het lossen van kleefwerk op documenten, gravures en keramiek met de Leister-Labor.

Alimex nv, Nijverheidsstraat 78, 2220 Wommelgem (Antwerpen)
Tel. 03/353 83 86 - 353 79 61 / Telex 33721

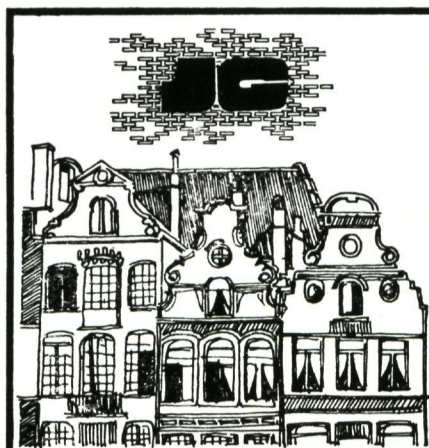
IMPERPLEX

KLEURLOOS ©
zonder siliconen

De oplossing voor al uw problemen tegen vocht, erosie en vervuiling ...

Inlichtingen : Mechelsestraat 125, 3000 Leuven - Tel. 016/23.98.25

Moderne en esthetische
GEVELWERKEN

GENNÉ J.

**GEVEL- & RESTAURATIEWERKEN
ZAND- & STAALSTRAALBEDRIJF**

8 MIZERIKSTR.- DIEPENBEEK

011 / **33.63.60**

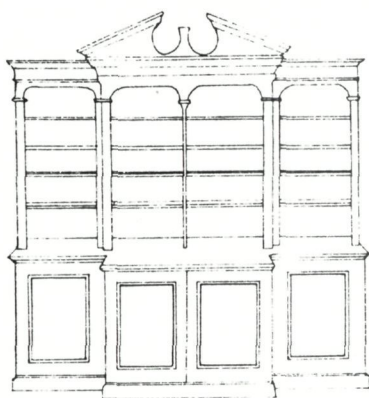
- ALGEMENE BOUWONDERNEMING
- RESTAURATIEWERKEN
- GEVELWERKEN
- NATUURSTEENHERSTELLINGEN
- BETONREPARATIES EN ANDERE SPECIALE TECHNIEKEN

Erkenningen

Klasse 5	D24
Klasse 4	
Klasse 1	D21

ADMINISTRatieve ZETEL:
LIEVEN BAUWENSTRAAT 20
8200 BRUGGE 2
TEL. 050/31.55.81
TELEX 82476 b-c-b

BOUWONDERNEMING GOETINCK.

't Soete Huijs antiek & interieur

Wij hebben altijd een mooie kollektie volkskunst in huis, naast oude eiken en dennen meubelen, Frans aardewerk, fraai glas- en zilverwerk en uitgezochte gravures.

*Leo de Bethunelaan 45 - Gentsestraat 70 - 9300 Aalst - Tel. (053) 21 47 26
Open van dinsdag tot zaterdag van 10 tot 12 uur en van 14 tot 19 uur.*

ondernemingen pvba

bergstraat 42
8511 kortrijk-aalbeke
056/41.37.25 - 41.41.36

stelt volgende diensten ter uwer beschikking:

1. ruwbouw en afwerking
2. timmer- en schrijnwerk
3. sleutel op de deur
4. industriebouw
5. utiliteitsbouw
6. residentiele bouw
7. restauraties
8. vernieuwbouw
9. winkel- en interieurinrichting
10. gevelreiniging

Wij verwachten U

AKTUEEL WONEN

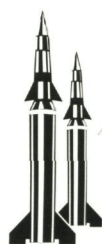
Alles om en rond het hedendaagse wonen

GRENSLANDHALLEN HASSELT

Openingsdata :
Van 22 tot en met 31 maart

ER BESTAAN ZEER DOELTREFFENDE MIDDELEN TEGEN DUIVEN

Duiven zijn inderdaad zo vervelend dat u ik-weet-niet-wat zou doen om ze te verjagen. Zij vervuilen en ontsieren niet alleen onze historische gebouwen; zij werken actief mee aan het verval ervan.

MAAR HET KAN OOK ONOPVALLENDER

Depigeonal is een eenvoudig en doeltreffend systeem om duiven te weren. Onzichtbaar voor voorbijgangers en onschadelijk voor de dieren. Vraag meer informatie over Depigeonal en gebouwenconservatie en -restauratie in het algemeen bij Solar N.V., Kleine Breedstraat 51, 2700 Sint-Niklaas. Of bel 03/776 91 62.

TIENJARIGE
WAARBORG

1956-1986

SPECIALE WERKEN
WATERDICHTHEID
INJECTERINGEN
GUNITERING
DROOGMAKING VAN MUREN

tegen opstijgend vocht door
transfusie onder lage druk
(Brevet Peter Cox).

DRY WORKS

César Franckstraat 53-55
1050 BRUSSEL

☎ 02/647 05 26
02/647 52 29

PARIBAS: WAAR BANKIEREN EEN KUNST IS

Meesterwerken in gevaar. Verlaten herenhuisen, stille vennoten van een groots verleden. Paribas heeft ze opgekocht, gerestaureerd, in hun oude luister hersteld.

In Antwerpen, Luik, Gent, Mechelen, Tienen, Doornik, Lier. En weldra elders.

Paribas redt en restaureert, beschermt kunst omdat zij houdt van alles wat waarde heeft.

Zoals in de bankwereld, met haar streven naar kwaliteit in de dienstverlening. Passie voor perfectie, professionalisme, know-how en internationale elan staan centraal.

Van haar wordt dan ook gezegd: *Paribas, waar bankieren een kunst is.*

Paribas Bank België

Toren van Parijs en de Nederlanden,
Em. Jacqueminaan 162 bus 2
1210 Brussel. Tel.: 02/219.30.10.

produkten voor de bouwnijverheid

n.v. - s.a. ®
demula

**tragelweg 4/a
9200 wetteren
tel. (091) 69 54 93
telex 12970 demula b.**

- hulpstoffen voor beton en mortel;
- cuglaton gietmortels (seco);
- waterdichtingsmiddelen;
- curing compounds;
- schuimbeton, enz...

**„DEMULA”, uw partner voor alles
wat met betonsanering te maken heeft**

BEECK'SCHE
MINERALFARBEN

*Volgens DIN 18363/2.4.5
Zonder kunststoffen
100 % dampdoorlatend
Volledig UV- en weerbestendig
Onbeperkt houdbaar*

Invoer en advies :

W. MERTENS
St. Jan Baptiststraat 7
2040 Antwerpen
Tel. : 03/568.00.91

HOU ZE BUITEN!

Vertrouw alleen een erkende en gespecialiseerde beveiligingsonderneming om ervoor te zorgen dat niemand ongewenst zich met uw have en goed komt bemoeien. Hold-ups, inbraken, vrijwillige brandstichting, gluisperige indringers houden wij voor u buiten. Van elektronische diefstal- en brandbeveiliging tot de meest geperfectioneerde camerabeveiliging in gesloten TV-circuit... ABECO doet het.

LATEN WE ZE SAMEN BUITEN HOUDEN!

erkende
beveiligingsspecialist
B.V.V.O.-U.P.E.A.

elektronische diefstal-
en brandbeveiliging
& camerabeveiliging via
gesloten TV-circuit

ABECO SECURITY SYSTEMS n.v.
Kattenberg 63 - 9000 GENT
Tel. 091/22.97.14 en 15

RESTAURATIEWERKEN — NATUURSTEEN

N.V. MESDAGH & Co

ERKENNING : klasse 7 in o/categorie D 24
klasse 6 in o/categorie D 6

Buke 20, 9620 Zottegem,

tel. 091/60.23.95

telex: 12.145

Het achterhuis, de dwarsvleugel en de overdekte binnenkoer met uitzicht op het omgevende bouwblok, anno 1985 (foto M. Lorrez).

Besluit

Uit de metingen blijkt dat het hier zeker om een oude constructie gaat. Zowel de datering van het dakgebinte als de datering van de mortel uit de voorgevel wijzen op een 16de-eeuwse constructie. Verder kon worden aangetoond dat de binnen- en de buitenmuur van de gevel één geheel vormen.

De 16de-eeuwse oorsprong van het gebouw en vooral het unieke kunsthistorische belang van deze renaissancegevel, kwamen naar voren in een eerste historisch en materieel onderzoek door het Bestuur voor Monumenten en Landschappen.

De C14-dateringen door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium van het hout in het dakgebinte enerzijds en van de kalkmortel in het gevelmetselwerk anderzijds, konden bovendien uitsluitsel geven omtrent de interpretatie van het historisch materiaal.

De restauratie van dit monument is thans ter studie.

Voetnoten

- (1) Gepubliceerd in *Album Kunst in het Openbaar Leven*, 1907, III, pl. 7.
- (2) SAA, MA. 20.493 nr. 1494.
- (3) Mertens F. en Torfs K., *Geschiedenis van Antwerpen*, Antwerpen, 1851, dl. 6, p. 546.
Het Gesticht bestaat thans nog in de Terninckstraat in Antwerpen.
- (4) Schayes J., *Histoire de l'architecture en Belgique*, 1852, p. 593.
- (5) Schoy A., *Histoire de l'influence italienne sur l'architecture dans les Pays-Bas*, Brussel, 1879, p. 114.
- (6) Leurs S., *Geschiedenis van de Vlaamse Kunst*, Antwerpen, s.d., p. 531.
- (7) Leonard E., *Het voormalig patriciërshuis Groenplaats 33*, in *Antwerpen*, XII, 1966, p. 140.
- (8) Tussen 1539-1550 publiceerde hij Serlio's architectuurboeken in het Vlaams, het Duits en het Frans. Samen met andere publikaties hadden zij een grote invloed op de ontwikkeling van de renaissancestijl in het noorden.
- (9) Dit detail wordt ook nog aan andere renaissancegebouwen aangetroffen, als de binnenplaats van het Nassaukasteel van Breda (circa 1540-1545) en aan het voormalige raadhuis van Utrecht (1546). Volgens S. Leurs is het karakteristiek in de Spaanse renaissancearchitectuur. S. Leurs, *o.c.*, p. 531.
- (10) Gegevens verstrekt door het Rijksarchief in Antwerpen, bij monde van de Heer E. Houtman, waarvoor onze dank.
- (11) SAA.
- (12) Stuiver M., *Calibration of the Radiocarbon Timescale*, 1983, part nr. 8, p. 493-502.
- (13) S.W. Robinson, U.S. Geological Survey.

De nieuwe Vlaamse Regering en de Monumenten- en Landschapszorg

E. Goedleven
A.R.O.L.-B.M.L.

Op 10 december 1985 werden de leden van de nieuwe Vlaamse Executieve gekozen. Het begin van deze tweede Vlaamse Executieve betekent meteen een nieuwe stap in de staatsvorming van 1980. Naar aanleiding van de vorming van deze regering is het gepast een overzicht te geven van de huidige politieke standpunten inzake monumenten en landschappen in Vlaanderen, van wat hierover is opgenomen in het nieuwe regeerakkoord en de regeringsverklaring, bij wie en op welke wijze deze bevoegdheid berust in de Vlaamse regering en hoever de structurering van het nieuwe ministerie van de Vlaamse Gemeenschap in deze aangelegenheid is gevorderd.

De partijprogramma's

Uit hiernavolgende uittreksels van de programma's van de Vlaamse partijen die vertegenwoordigd zijn in de Vlaamse Raad, opgesteld vóór de verkiezingen van oktober 1985, blijkt dat ze alle een aantal monument- en landschapsvriendelijke maatregelen vooropstellen.

Bij de CVP en PVV zijn die verwerkt in het globale programma, terwijl de SP, de VU en AGALEV een apart hoofdstuk 'monumenten en landschappen' hebben opgesteld.

CVP

- *In een crisistijd bestaat de neiging om materiële waarden te laten voorgaan. Nochtans bestaat er bij ieder mens en bij ons volk in de huidige omstandigheden een hoge nood om een hoogstaande vorm van samenleven op te bouwen en te onderhouden. Dit vraagt om culturele vaardigheid en creativiteit.*
- *De open ruimte dient te worden behouden.*
- *De stads- en dorpsherwaardering dient verder te worden aangemoedigd.*
- *Er is nood aan het vrijwaren van de ruimtelijk-ecologische samenhang van natuurgebieden en landschappen.*
- *Eigenaars van leegstaande woningen moeten geholpen of gestimuleerd worden om deze bewoonbaar te maken, te verhuren of te verkopen.*
- *Een verhoogde stimulans zal uitgaan van een sterkere aftrekbaarheid van hypothecaire lasten.*
- *In afwachting zal het verlaagde tarief op de bouwsector in elk geval tijdelijk behouden blijven.*

PVV

- *Bevordering van de werkgelegenheid in de subsector renovatie door te voorzien in een vermindering van het registratierecht.*
- *Uitbreiding van de verzekering tegen inkomensverlies.*
- *Mogelijkheid voor milieugroeperingen om in naam van één of meer benadeelde burgers naar de rechter te stappen (...)*
- *Stimuli op fiscaal vlak die milieuvriendelijk gedrag belonen.*
- *Een kordaat beleid om de stads- en dorpskernen te herwaarderen.*
- *IJveren voor grotere inbreng van privé-mecenaat en fiscale stimuli.*
- *Invoering van een 'tax-shelter-system'.*

SP

De zorg voor het culturele erfgoed, met name voor de monumentenzorg, de stads- en dorpsgezichten, het roerend kunstbezit en landschappen, is in de strijd tegen de snelle verandering van de leefomgeving en de vervreemding van de mens een essentieel bestanddeel.

Een dynamisch beleid m.b.t. het cultureel patrimonium kan enkel verwezenlijkt worden door een doorzichtige ambtenarij en duidelijk afgebakende bevoegdheden. In de wetgeving op het behoud van het cultureel erfgoed moet voldoende inspraak worden ingebouwd voor de belanghebbenden.

VU

Ons erfgoed bewaren.

De restauratie en de instandhouding van het roerend en onroerend patrimonium is een plicht ten overstaan van de komende generaties.

Een weloverwogen politiek van restauratie kan mede een gunstige omschakeling of specialisatie in de bouwwereld stimuleren. Er dient een dekreet tot stand gebracht voor de bescherming van landschappen. Het dekreet van 4 maart 1983 tot bescherming van het roerend cultureel patrimonium dient snel gevolgd te worden door de noodzakelijke uitvoeringsbesluiten.

Hierbij moet eveneens de noodzakelijke aandacht besteed worden aan ons roerend en onroerend industrieel erfgoed; dit om de komende generaties toe te laten zich een beeld te vormen van de technologische evolutie sinds het begin van de industrialisering.

AGALEV

De monumentenzorg in België staat nog nergens. Hooguit 3.500 monumenten genieten in België bescherming, tegenover 42.000 in Nederland. Nog steeds worden in ons land historische gebouwen zonder enige skrupules gesloopt, waardoor de culturele nalatenschap aan onze kinderen en kleinkinderen steeds verder ingekrompen wordt. In Vlaanderen werden hooguit 560 miljoen aan fondsen uitgetrokken voor monumentenzorg (in Nederland voorzag men zowat 5 miljard aan betoelaging).

De Groenen stellen voor om de gelden voor monumentenzorg aanzienlijk op te trekken en bovendien restauratiekosten voor eigenaars van beschermde woningen fiscaal aftrekbaar te maken.

Het feit dat het beleid dat afgestemd is op het behoud van ons cultureel en historisch erfgoed de gemeenschap geld kan kosten, kan gecompenseerd worden door het feit dat restauratiewerkzaamheden zeer arbeidsintensief zijn. Subsidies zouden bovendien kunnen verstrekt worden op voorwaarde dat bouwbedrijven voor deze werkzaamheden een bepaald percentage werklozen zouden mee inschakelen.

Vlaams Blok

Het partijprogramma van het Vlaams Blok bevat geen elementen die direct betrekking hebben op de monumenten- en landschapszorg.

Het regeerprogramma en de regeringsverklaring van de Vlaamse Regering

Het regeerakkoord

De eerste Vlaamse Executieve was samengesteld volgens het evenredigheidsbeginsel, wat betekent dat de politieke fracties er, naargelang van hun getalsterkte, gemeenschapsministers konden verkiezen.

In de huidige — tweede — Vlaamse Executieve wordt geregeerd volgens het meerderheidsbeginsel. De gemeenschapsministers worden gekozen door de politieke fracties die de meerderheid vormen.

Tussen CVP en PVV werd aldus een regeerakkoord afgesloten. Het vermeldt onder meer een aantal algemene en specifieke afspraken die van belang zijn voor de monumenten- en landschapszorg. Inzonderheid kunnen vermeld worden:

- *De nieuwe Vlaamse regering zal met grote kracht en dynamisme voortwerken aan de economische, sociale en culturele vernieuwing in Vlaanderen.*
- *De Vlaamse Gemeenschap moet verder uitgebouwd worden in de richting van een meer autonoom Vlaanderen.*
Wetgevingen, reglementeringen, inspraak- en adviesorganen zullen geëvalueerd en vereenvoudigd worden ten einde hun eigenlijke rol en werking te verbeteren.
- *Het economisch beleid zal onder meer steunen op een aantal krachtlijnen waaronder 'de aanmoediging en versterking van arbeidsintensieve dienstensectoren'.*
- *De mogelijkheden voor de vervanging van directe subsidies door fiscale verminderingen, geboden door nationale maatregelen, zullen maximaal benut worden.*
- *De nieuwe welvaart zal in de dienstensector, in de culturele en de welzijnssector bijkomende tewerkstelling creëren.*
- *De Vlaamse regering zal onderzoeken hoe door de aanwending van de programma's tot opslorping van de werkloosheid de duurzame en statutaire tewerkstelling in de culturele en welzijnszorg kan worden verhoogd en tevens de samenhang met het door de Vlaamse Gemeenschap gevoerde beleid kan worden verzekerd.*
De Vlaamse Regering zal nagaan op welke wijze voor de cultuur nieuwe financieringsbronnen (mecenaat, sponsoring, tax-shelter) in de openbare en privaatrechterlijke sector kunnen gevonden worden.
- *De wetgevingen inzake monumenten- en landschapszorg zullen aangepast worden om de zorg voor ons erfgoed in het globale beleid op verantwoorde wijze te integreren. De instandhouding van wat waardevol is zal hierbij centraal staan.*
- *Met het oog op een betere en zekere huisvesting zal prioritaire aandacht besteed worden ondermeer aan de samenhang van de diverse toelagen en premiesystemen gepaard aan een doorgedreven vereenvoudiging en informatie op lokaal vlak, de toepassingsduur van de verzekering tegen inkomensverlies zal verlengd worden.*
- *De Vlaamse regering zal een beleidsplan opstellen waarbij onder meer rekening wordt gehouden met:*
  - *het vrijwaren van de open ruimten,*
  - *de zorg voor het behoud van de ecologische waarden,*
  - *het landschappelijk en landelijk erfgoed,*
  - *een aangenaam leefklimaat.*
- *Het beleid inzake herwaardering van stads- en dorpskernen zal worden verder gezet.*
De wetgeving inzake natuurbehoud en landschappen zal binnen een algemeen beleidsplan en in de kontekst van internationale overeenkomsten geactualiseerd worden.

- Initiatieven van de private sector en van de lokale besturen met het oog op het valoriseren en beheren van landschappelijk waardevolle gebieden zullen ondersteund worden.
- De Vlaamse regering zal verder streven naar een bevredigende oplossing voor de in precair verband tewerkgestelde personeelsleden.

De regeringsverklaring

De regeringsverklaring van de Vlaamse regering, op donderdag 12 december 1985 uitgesproken voor de Vlaamse Raad door Minister Gaston Geens, Voorzitter van de Vlaamse Regering, bevestigt de beginselen waarop de maatregelen van het regeerakkoord zijn gebaseerd.

Een aantal passages in verband met het beleid inzake cultuur, ruimtelijke ordening en de structuur van de Vlaamse Gemeenschap, zijn van bijzonder belang voor de monumenten- en landschapszorg, zoals:

- De culturele sector is bij uitstek de bakermat van creativiteit, vernieuwing en scheppingsdrang. Het cultuurbeleid moet zodoende de vernieuwde dynamiek van Vlaanderen in woord en beeld uitstralen en moet de mens zelf, zijn geestelijke horizon, zijn handelingen en zijn weerbaarheid verrijken.

De Vlaamse Regering zal, via een gedecentraliseerde aanpak en in het kader van haar globaal op tewerkstelling gericht beleid, gelijke culturele kansen voor alle Vlamingen realiseren, met bijzondere aandacht voor kansarme groepen. Door het verhogen van de participatiemogelijkheden en het vereenvoudigen van de administratieve formaliteiten, zal de democratisering van onze cultuurgoederen bevorderd worden.

- Inzake Ruimtelijke Ordening zal de Vlaamse Regering, met eerbiediging van de gewest- en andere plannen, rechtszekerheid scheppen voor de burger en de diverse procedures vereenvoudigen. Een beleidsplan zal worden opgesteld dat de open ruimten vrijwaart, het landschappelijk en landelijk erfgoed bewaart en een globaal leefklimaat mogelijk maakt, waarin de mens zich volwaardig kan ontplooiën. De verdere herwaardering van stads- en dorpskernen is hiertoe een gepast beleidsinstrument.

De Vlaamse Regering zal niet alleen zelf het natuurbehoud bevorderen, zij zal tevens initiatieven van de private sector en van de lokale besturen ondersteunen, die landschappelijk waardevolle gebieden kunnen valoriseren.

- Tenslotte is een goed werkende administratie nodig voor de voorbereiding en de uitvoering van het beleid. Tijdens de eerste regeerperiode werd de structuur van de Vlaamse administratie uitgetekend en het geobjectievereerd personeelsbeleid op gang gebracht. Tijdens haar nieuwe ambtstermijn zal de Vlaamse Regering de eigen administratie versterken door een bijkomende overheveling van personeel uit de nationale departementen te bewerken, door — in samenwerking met de nationale

overheid — een oplossing te geven aan het probleem van de onder precair statuut aangestelde personeelsleden en door eigen instellingen van openbaar nut op te richten en operationeel te maken.

De nieuwe Gemeenschapsminister van Cultuur en zijn bevoegdheden

De bevoegdheden van de nieuwe gemeenschapsminister van cultuur, de Heer P. Dewael, zijn niet dezelfde als die van zijn voorganger, de Heer K. Poma. Deze laatste was bevoegd voor alle culturele aangelegenheden bedoeld in artikel 59bis, §2, 1° van de Grondwet.

- 1° De bescherming en de luister van de taal;
- 2° De aanmoediging van de vorming van navorsers;
- 3° De schone kunsten;
- 4° Het cultureel patrimonium, de musea en de andere wetenschappelijk-culturele instellingen;
- 5° De bibliotheken, discotheken en soortgelijke diensten;
- 6° De radio-omroep en de televisie, het uitzenden van mededelingen van de nationale Regering en van handelspubliciteit uitgezonderd;
- 7° Het jeugdbeleid;
- 8° De permanente opvoeding en de culturele animatie;
- 9° De lichamelijke opvoeding, de sport en het openluchtlevens;
- 10° De vrijetijdsbesteding en het toerisme;
- 11° De voorschoolse vorming in de peuterscholen;
- 12° De post- en parascolaire vorming;
- 13° De artistieke vorming;
- 14° De intellectuele, morele en sociale vorming;
- 15° De sociale promotie;
- 16° De beroepsomscholing en -bijscholing, met uitzondering van de regeling van de tegemoetkoming in de uitgaven inherent aan de selectie, de beroepsopleiding en de nieuwe installatie van het personeel door een werkgever in dienst genomen met het oog op de oprichting van een onderneming, de uitbreiding of de overschakeling van zijn onderneming;
- 17° Het toegepast wetenschappelijk onderzoek betreffende de hierboven opgesomde aangelegenheden.

Het besluit van de Vlaamse Executieve van 11 december 1985 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Executieve stelt de bevoegdheden van de Gemeenschapsminister van Cultuur vast als volgt:

Art. 11, § 1. De Heer P. Dewael, Lid van de Vlaamse Executieve, is bevoegd voor de culturele aangelegenheden zoals vermeld in artikel 4, 1° tot 10° van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen en voor het gebruik van de talen, zoals vermeld in artikel 59bis, § 3 van de Grondwet.

§ 2. Uit hoofde van de hem toegewezen bevoegdheden vermeld in § 1 van dit artikel draagt hij de titel 'Gemeenschapsminister van Cultuur'.

De 'vormings'-bevoegdheden, die in de vorige legislatuur aan de heer K. Poma toekwamen, met name de culturele materies 11° tot en met 16°, zijn nu toegewezen aan de Heer T. Kelchtermans, gemeenschapsminister van Onderwijs en Vorming.

Op het gebied van de monumenten en landschappen heeft Gemeenschapsminister P. Dewael evenwel meer bevoegdheden dan zijn voorganger.

De toekenning van subsidies voor werken aan beschermde kerken, die in de vorige Vlaamse Executieve was toegewezen aan Gemeenschapsminister M. Galle, behoort thans immers eveneens en uitsluitend tot de bevoegdheden van Gemeenschapsminister van Cultuur. De bevoegdheid inzake de bekrachtiging van gemeentelijke wapens en vlaggen is eveneens ongewijzigd gebleven.

In de meeste regeringen waren de bevoegdheden inzake monumenten en landschappen verdeeld over meer dan één minister. Zo was dat in de jongste regeringen onder meer het geval voor de Ministers R. De Backer en A. Kempinaire, R. De Backer en M. Galle, en in de vorige regering voor de Gemeenschapsministers K. Poma en M. Galle.

Nu is het voor het eerst dat alle bevoegdheden, dus met inbegrip van de restauratie van de kerken, berusten bij één gemeenschapsminister.

De Vlaamse Gemeenschap; de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en het Bestuur voor Monumenten en Landschappen

De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen

De Koninklijke Commissie voor Monumenten, opgericht in 1835, werd reeds vóór de wetten op de staatshervorming en zelfs vóór die op de culturele autonomie, gesplitst. Het Koninklijk Besluit van 13 december 1968 (Belgisch Staatsblad 30.1.1969) dat overigens alle vroegere regelingen voor de Commissie opheft, bepaalt dat er *een raadgevende Commissie, genaamd Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen* is.

Ze bezit twee autonome secties, de ene behorend tot de Franstalige cultuursector, de andere tot de Nederlandstalige cultuursector.

Bij Koninklijk Besluit van 24 september 1974 (Belgisch Staatsblad 21.11.1974) wordt de Commissie opgedeeld in drie afdelingen, 1ste afdeling: monumenten; 2de afdeling: inwendige van de monumenten en roerend kunstbezit; 3de afdeling: landschappen. Tot dan toe had ze twee afdelingen: één voor monumenten en één voor landschappen.

Het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten (Belgisch Staatsblad van 22.04.1976) bepaalt in artikel 3 dat de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen bestaat uit een Centrale Commissie en Provinciale Commissies.

Volgens artikel 4 van hetzelfde decreet verleent de Rijksdienst (thans Bestuur) voor Monumenten- en Landschapszorg medewerking aan de Koninklijke Commissie en neemt er het secretariaat van waar.

Het Koninklijk Besluit van 16 november 1976 (Belgisch Staatsblad 11.02.1977) organiseert de werking van de hogervermelde Provinciale Commissies van de Koninklijke Commissie.

Sinds dit laatste Besluit van 1976 onderging de structuur van de Koninklijke Commissie geen verdere wijzigingen.

Het Bestuur voor Monumenten en Landschappen

Het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap is sinds 1 januari 1983 operationeel.

De Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu van dit ministerie werkte in de vorige regering voor vier gemeenschapsministers: K. Poma (monumenten en landschappen), P. Akkermans (ruimtelijke ordening, natuurbehoud, bos- en groenbeheer, landinrichting), J. Lenssens (leefmilieu) en M. Galle (subsidiering werken aan beschermde kerken).

Thans zijn bevoegd de Gemeenschapsministers: J. Pede (ruimtelijke ordening), J. Lenssens (leefmilieu en waterbeleid, landinrichting en natuurbehoud), P. Deprez (landinrichting en natuurbehoud) en P. Dewael (monumenten en landschappen en roerend cultureel patrimonium).

De Heer A. Vermeulen, die kabinetschef was van Gemeenschapsminister K. Poma, heeft met ingang van 6 januari 1986 zijn dienst opgenomen als Directeur-generaal van de Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu, waartoe hij drie jaar geleden bevorderd was.

In tussentijd werd deze functie waargenomen door de heer A. Denteneer, Inspecteur-generaal voor het leefmilieu.

Alhoewel de huidige regeringsvorming geen fundamentele wijzigingen voor het Bestuur voor Monumenten en Landschappen meebrengt, lijkt het toch gepast — uit hoofde van volledigheid — een overzicht te geven van de plaats die dit Bestuur thans inneemt in het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

De betekenis van de staatshervorming van 1980 voor de monumenten- en landschapszorg, wordt hierna eerst ter herinnering geschetst.

De Grondwet bepaalt:

- *België vormt drie Gemeenschappen: de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap (artikel 3 ter).*
- *De gemeenschapsraden regelen ieder wat hen betreft bij decreet de culturele aangelegenheden (artikel 59bis §2, 1).*

De bijzondere wet van 8 augustus 1980 bepaalt:

- *De Raad en de Executieve van de Vlaamse Gemeenschap zijn bevoegd voor de aangelegenheden bedoeld in artikel 59bis van de grondwet (artikel 1, §1).*

De culturele aangelegenheden bedoeld in artikel 59bis §2, 1 van de grondwet zijn de hogervermelde 17 materies. Het hele werkdomein van het Bestuur voor Monumenten en Landschappen, met name Monumenten, Landschappen, Roerend Cultureel Patrimonium en Heraldiek, valt onder de 4de materie 'Cultureel Patrimonium'.

- *De decreten hebben kracht van wet. Ze kunnen de geldende wetsbepaling opheffen, aanvullen, wijzigen of vervangen (artikel 19, §2).*
- *De Executieve maakt de verordeningen en neemt de besluiten die voor de uitvoering van de decreten nodig zijn (artikel 20)*
- *De Executieve verdeelt in haar midden de taken met het oog op de voorbereiding en de uitvoering van haar beslissingen (artikel 74, §3).*

Hierin verschilt de Executieve in sterke mate van de nationale Regering. De nationale Regering wordt samengesteld door een formateur. De ministers worden met aanduiding van hun bevoegdheid benoemd door de Koning. Ze krijgen hun investituur door een vertrouwensstemming in Kamer en Senaat.

De 9 leden van de Vlaamse Executieve worden niet benoemd door de Koning, ze worden gekozen door de Vlaamse Raad. Daarna kiezen ze zelf een voorzitter en verdelen de taken en de bevoegdheden onder de leden zoals zij dat willen. Alleen de Voorzitter wordt door de Koning beëdigd.

Door artikel 69 van de bijzondere wet, wordt een eindgesteld aan de techniek die er vroeger in bestond rechtstreekse bevoegdheden toe te wijzen aan een bepaald minister. De Vlaamse Executieve is het exclusieve uitvoerend orgaan geworden van de Vlaamse Raad. Overeenkomstig de bijzondere wet verdeelt en delegeert zij haar bevoegdheden naar de onderscheiden gemeenschapsministers toe.

- *De bevoegdheden toegewezen aan een Minister bij wet, decreet of Koninklijk Besluit, worden uitgeoefend door de Executieve telkens als het om een zaak gaat die tot de bevoegdheid van deze laatste behoort (artikel 83, §3).*

Wanneer de Executieve deze bevoegdheid delegeert aan een gemeenschapsminister, neemt deze laatste dus beslissingen die voorheen toegewezen waren aan de Koning of een nationaal minister. Wat de bevoegdheid inzake Monumenten- en Landschapszorg betreft werd deze dus door de Vlaamse Executieve gedelegeerd naar Gemeenschapsminister van Cultuur, P. Dewael.

- *Iedere Executieve beschikt over een eigen administratie en eigen personeel. Ze stelt de personeelsformatie vast van haar administratie (artikel 87 §1 en §2).*

De Vlaamse Executieve is bijgevolg bevoegd om zelf haar administratieve structuren te bepalen. Vooheen bestaande regelingen, zoals bijvoorbeeld het oprichtingsbesluit van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg en om het even welke andere regeling over toewijzingen en taakverdelingen van personeel, zijn afgeschaft en terug opgericht.

Bij Koninklijk Besluit van 17 april 1979 (vervangen door het Koninklijk Besluit van 2 juni 1982) werd het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap opgericht. Het personeel van dit Ministerie bestaat in de beginfase uit overgehevelde personeelsleden van de 'traditionele ministeries'.

De bijlage bij het Koninklijk Besluit van 24 november 1981 somt de diensten op waarvan de personeelsleden van ambtswege voor het nieuwe ministerie worden aangewezen.

Van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur zijn dat: de dienst studietoelagen en -leningen en de Nederlandse culturele diensten (met uitzondering van de diensten van het kunstonderwijs). De vroegere Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg maakte deel uit van de Nederlandse culturele diensten. Zijn personeel werd dus van ambtswege overgeheveld naar het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

Op 22 december 1982 stelde de Vlaamse Executieve de nieuwe structuur van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap vast. Naast de diensten van de Secretaris-generaal voorziet deze structuur: drie horizontale besturen en negen verticale administraties. De grootste, de Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu (A.R.O.L.), bestaat op haar beurt uit vier besturen: ruimtelijke ordening, monumenten en landschappen, landinrichting, leefmilieu.

Het Besluit van de Vlaamse Executieve van 30 mei 1984 stelt de personeelsformatie vast van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (Belgisch Staatsblad 26.6.1984). Het Bestuur voor Monumenten en Landschappen heeft een hoofdbestuur met als leidend ambtenaar een adviseur-hoofd van dienst, en buitendiensten in elke provincie, geleid door een adjunct-adviseur-hoofd van dienst.

Bij Besluit van de Vlaamse Executieve van 15 februari 1985 worden de ambtenaren van rang 13 geaffecteerd op de betrekkingen voorzien in deze personeelsformatie. Door dit besluit wordt E. Goedleven geaffecteerd in de Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu, Bestuur voor Monumenten en Landschappen, hoofdbestuur, als Adviseur-hoofd van dienst.

Voor de werking van de Vlaamse administratie gelden uiteraard de beginselen van de openbare dienst zoals die door Prof. Mast, gewezen voorzitter van de Raad van State, werden geformuleerd, zoals:

- *Omdat de werking van de openbare dienst niet mag worden onderbroken door een mogelijk verzet vanwege de burgers, is de administratieve beslissing in beginsel en bij voorraad verbindend en uitvoerbaar.*

De eenzijdige beslissing van het administratief orgaan wordt bovendien geacht gelijkvormig te zijn met het recht, en dit vermoeden geldt zonder dat het bestuur vooraf een beroep moet doen op de rechter. Dit uitzonderlijk recht heet het 'privilegé du préalable'.

Aldus is het Bestuur voor Monumenten en Landschappen het administratieve orgaan dat binnen het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en onder verantwoordelijkheid van de Vlaamse Executieve, en inzonderheid van de Gemeenschapsminister van Cultuur, bevoegd is voor het beleid inzake monumenten, landschappen, roerend cultureel patrimonium en heraldiek. Opmerkelijk bij dit alles is dat zoals nooit voorheen de monumenten-

en landschapszorg in de politieke belangstelling is gekomen.

Nooit voorheen was de besluitvorming zo volledig, duidelijk en doorzichtig geformuleerd.

De geduldig opgebouwde, nog slechts te stroomlijnen structuren, staan thans klaar om deze nieuwe impulsen op te vangen en ze om te zetten in reële, verademende resultaten.

Nieuw adres van de Gemeenschapsminister van Cultuur :
 Kunstlaan 46
 1040 Brussel
 Tel. (02) 513 91 59

PATRICK DEWAELE

Gemeenschapsminister van Cultuur

°Lier 13.10.1955

Gehuwd met Marleen Van Doren, advocaat

Adres:

Beroeps: Eeuwfeestwal 22
 3700 Tongeren

Privé: Sint-Truidensteinweg 393
 3700 Tongeren

Opleiding:

Licentiaat in de rechten (VUB) 1977
 Licentiaat in het notariaat (VUB) 1978

Loopbaan:

Advocaat (vanaf 1977);
 Kabinetsattaché van vice-premier, minister van Justitie en Institutionele Hervormingen, H. Vanderpoorten (1980) (Martens III).

Functies:

- Voorzitter van het Liberaal Vlaams Studentenverbond VUB (1977) algemeen Voorzitter van het Liberaal Vlaams Studentenverbond (1978);
- Politiek secretaris van de PVV Jongeren (1979-1980);
- Ondervoorzitter van de PVV (1981-1982);
- Secretaris-generaal van PVV (vanaf 1982-1985);
- Gemeenteraadslid in Tongeren (vanaf 1982);
- Plaatsvervangend kamerlid (vanaf 1981-1985);
- Kamerlid (vanaf 1985);
- Ondervoorzitter van de Bestuurscommissie van de Landcommanderij 'Alden Biesen' (1984-1985);
- Lid van diverse socio-culturele verenigingen.

Publikaties:

medewerking aan het boek 'Rechtsverhoudingen tussen echtgenoten' van L. Goovaerts en G. Putzeys.

Het Martelaarsplein in Brussel

J. Sterckx
architect

Het 'Sint-Michielsplein' (1776-1830), tijdelijk 'Place de la Blanchisserie' (1794-1804) en sinds 1830 'Martelaarsplein' is, samen met het Koningsplein, het enige classicistische plein naar Frans voorbeeld in Brussel, ja zelfs in België. Opvallend is wel dat dit tamelijk unieke plein tot nu toe nooit het voorwerp uitmaakte van een diepgaande studie, dit in tegenstelling tot het Koningsplein, waar G. Des Marez in 1923 reeds een uitgebreide publikatie aan wijdde.

De voorgeschiedenis

Het Martelaarsplein kwam tot stand in het noorden van de stad Brussel, in het gebied tussen de afgebroken 13de-eeuwse en 14de-eeuwse omwallingen.

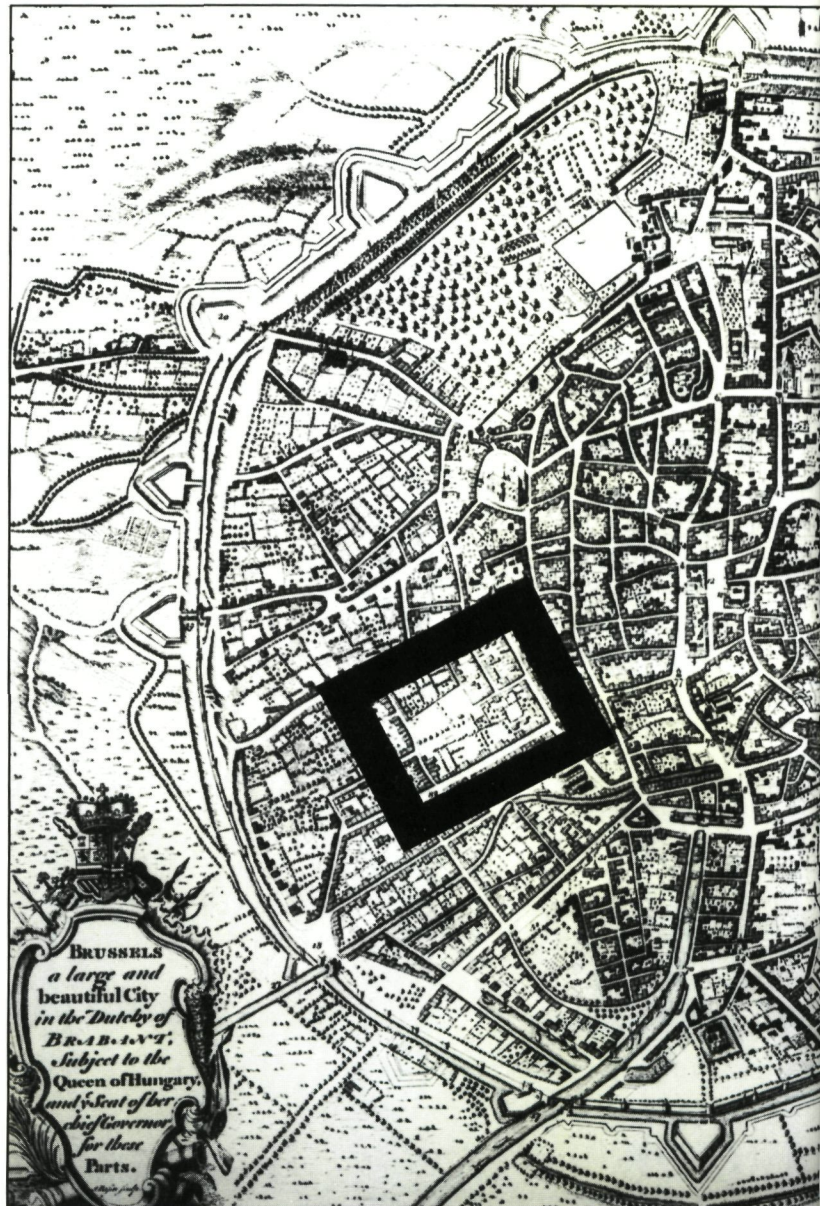
In het begin van de 17de eeuw kocht een zekere Jerome de Meester hier verschillende weiden en gronden aan waarop hij een reeks straten liet aanleggen. Niet lang daarna werden langs deze straten ook huizen opgetrokken. Het gedeelte van het terrein dat overeenkomt met het huidige plein werd echter niet verkaveld. De eigenaar liet het gebruik ervan gedeeltelijk over aan de stad, die er blekerijen inrichtte voor de lakenwevers, later voor de lakenscheerders. Dit was de 'Blijck' of 'Bloec' (blekerij).

Dit bleef zo tot in 1772, toen de terreinen opgekocht werden door een groep immobiliëndelaars, onder leiding van een zekere Massion. Zij wilden er een openbaar plein van maken, omzoomd door woningen. Gezien de steeds toenemende vraag naar woningen bij de Brusselse bevolking, die sterk was aangegroeid sinds het einde van de Oostenrijkse successieoorlog, beloofde dit een zeer winstgevende zaak te worden.

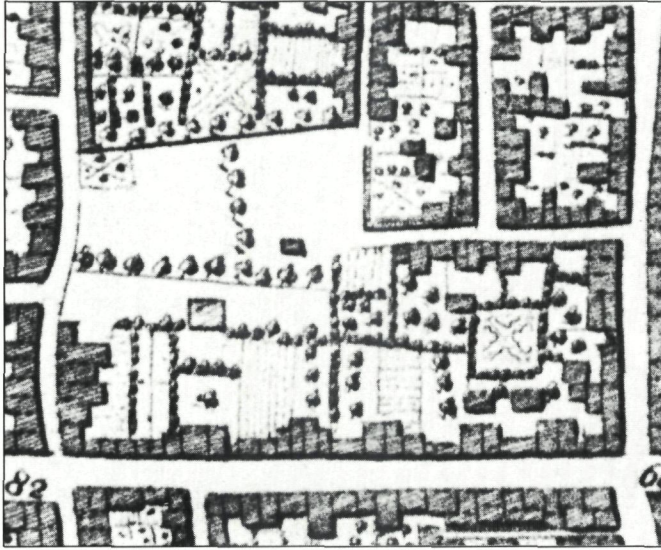
Plannen van het project van Massion zijn ons niet bekend, maar uit beschrijvingen weten we dat het een plein zou worden van 170 bij 300 Brusselse voet (46,75 m bij 82,50 m).

Hiermee zou het 50 voet (12 m) langer worden dan het huidige plein, maar de inplanting van dit eerste voorstel en de aansluiting met de omgevende straten komen ongeveer overeen met de huidige toestand.

Voor de verwezenlijking van het project vroeg Massion echter financiële tegemoetkomingen aan de Staten van Brabant. Hij wees hierbij op de voordelen die de oprichting van een dergelijk plein voor de stad zou inhouden. Buiten de vrijstelling van allerlei taksen, eiste Massion ook een schadeloosstelling van 50.000 gulden voor het

Stadsplan van Brussel gegraveerd door J. Basire in 1745. In detail: de nog onbebouwde 'Blijck', het latere Martelaarsplein (Koninklijke Bibliotheek van België, Kaarten en Plannen, III 3280)

verlies van grond ten behoeve van de openbare weg, dit terwijl hij het hele terrein voor slechts 32.000 gulden gekocht had.

Het verslag van de Stadsmagistraat aan de Staten van Brabant maakte de louter speculatieve bedoelingen van Massion duidelijk. De Staten van Brabant wezen de eis tot schadeloosstelling van Massion dan ook af. Uit vrees echter dat Massion daardoor zou overgaan tot de afzonderlijke verkoop van verschillende kavels — zodat deze enige gelegenheid tot stadsverfraaiing verloren zou gaan — stelde de stadsmagistraat Massion voor de terreinen te verkopen aan de Stad, die er dan later zelf de gebouwen zou oprichten. De totale som echter die Massion vroeg voor het terrein bedroeg 73.160 gulden — meer dan het dubbele van wat hij er zelf voor betaald had — met het gevolg dat de Soevereine Raad van Brabant, op verzoek van de Stad, op 4 januari 1773 een besluit tot onteigening van de terreinen uitvaardigde. Op 25 juli 1772 reeds had de Stad van Karel van Lorreinen een octrooi verkregen dat haar toeliet de gronden aan te kopen.

Claude Joseph Antoine Fisco (1736-1825)

Voor de plannen deed de Stadsmagistraat een beroep op stadsarchitect en directeur van Openbare Werken, Claude Fisco. Hij was een afstammeling van de Genuese familie Fiesque, die zich in de 16de eeuw in de Nederlanden vestigde. Hij volgde een algemene opleiding in zijn geboortestad Leuven en trad op 20-jarige leeftijd in dienst bij het geniekorps van het Oostenrijkse leger.

In 1764-1765, na de zevenjarige oorlog, studeerde hij aan de Militaire Academie van Brussel als kadet van het geniekorps; het programma bestond er onder meer uit vestingbouw, hydraulica en mechanica. Op 30-jarige leeftijd had Fisco dus 7 jaar praktische en 2 jaar theoretische vorming genoten.

Na zijn studies was Fisco actief als ingenieur-opzichter bij realisaties van wegen, versterkingen, havens, bruggen en het in kaart brengen van diverse plaatsen in de Nederlanden.

Vanaf 1770 was hij officier-ingenieur bij het geniekorps. Hij realiseerde kaarten van waterwegen, plannen voor kanalen, bruggen en sluizen, haven- en waterwerken, en ook de plannen van de steenwegen Leuven-Diest en Brussel-Waver.

Door de werken aan deze laatste, kwam hij in de periode 1766-1771 in contact met de magistraat van Brussel. Blijkbaar maakte Fisco een goede indruk, want toen het ambt van Opzichter van Werken aan de Stad en het Kanaal vrijkwam, werd hem deze betrekking door de Stadsmagistraat aangeboden, dit met het oog op de nakende overweldigingswerken van de Zenne ter hoogte van de Visverkoperskaai. In 1772 nam hij deze plaats dan ook aan. Zijn taak als opzichter bestond in het maken van expertises en plannen voor nivelleringen (Koningsplein en Park), voor de aanleg en het rechte trekken van straten (Leuvensesteenweg) en voor architecturale versieringen in de stad (fontein 'De Spuwer' bij het Stadhuis).

Het 'Lepelhuys', door J. Braeken (B.M.L.) geïdentificeerd met het gebouw Oude Graanmarkt 9, in Brussel; C. Fisco 1788-1789 (foto B.M.L.).

Fontein 'De Spuwer', op de hoek van de Steenstraat en de Kolenmarkt, in Brussel; C. Fisco 1786 (foto J. Sterckx)

De Amigo-gevangenis in de gelijknamige straat in Brussel; C. Fisco 1791. Opmetingstekening door W. Segers (verz. St.-Lukasarchief) en straatbeeld op 9 november 1928 (foto E. Thill, Comité d'Etudes du Vieux Bruxelles, cliché 1265)

Alhoewel in de formulering van de eedaflegging van Fisco voor het ambt van opzichter geen melding wordt gemaakt van architecturale realisaties, deed de stad ook een beroep op hem voor de plannen van onder meer het 'Lepelhuys' aan de nieuwe Graanmarkt, de gevangenis 'Amigo' en — natuurlijk — het Martelaarsplein. Zijn ontwerp voor het Koningsplein bleef onuitgevoerd. In 1788 kapte Fisco met zijn loopbaan in Brussel, en nam op 52-jarige leeftijd opnieuw dienst bij Jozef II. Later nog raakte hij betrokken bij politieke strubbelingen tegen de Oostenrijkers. Na een bewogen leven stierf hij in Erps-Kwerps, 89 jaar oud.

Het 'Second Projet'

Fisco's definitieve plannen voor het Martelaarsplein blijken voorafgegaan te zijn geweest door een ander voorstel. Hiervan bestaat een origineel plan, met als opschrift 'Second Projet' (1), dat op twee punten nogal sterk afwijkt van de huidige pleinvorm.

Vooreerst benadert de lengte-breedteverhouding van het plein bij het 'Second Projet' meer de Franse classicistische voorbeelden. Het huidige plein is immers tweemaal zo lang als breed, wat een veel langwerpiger pleinvorm geeft dan gebruikelijk.

Een tweede verschil is dat de straten die op de korte zijden van het plein uitgeven, in het 'Second Projet' centraal toekomen (waardoor de verlenging van de Dam-

bordstraat gevormd wordt), terwijl dit bij het huidige plein in de hoeken gebeurt.

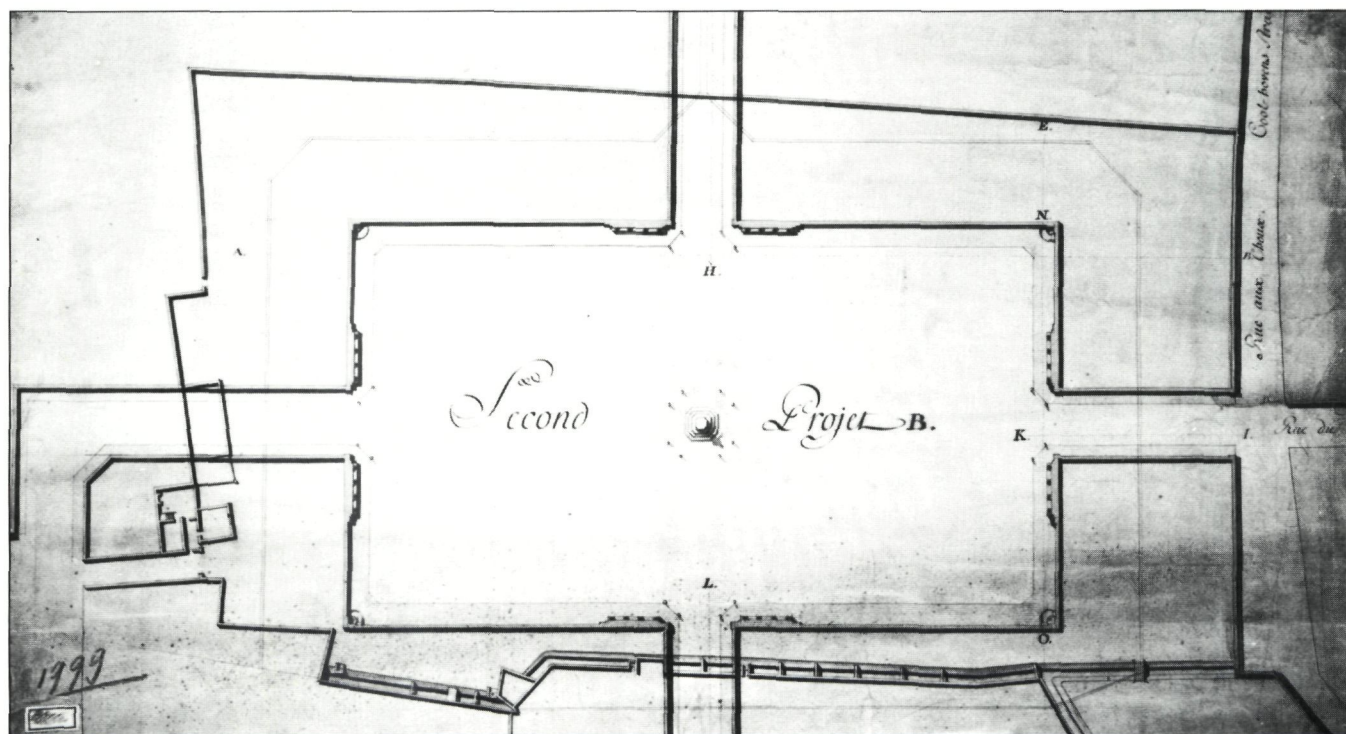
Op het 'Second Projet' staat een centraal standbeeld, refererend aan de Franse pleinen, waar gewoonlijk een centraal beeld van de koning stond.

Hier rijst natuurlijk de vraag waarom dit 'Second Projet' niet uitgevoerd werd. Een antwoord hierop is te vinden in een beschrijving door de Stad opgemaakt van de verschillende 'erven' (kavels) die aan het plein gelegen waren, met het oog op de openbare verkoop ervan.

In deze beschrijving wordt onder meer vermeld hoe breed en hoe diep de kavels zijn en ook hoeveel ramen, deuren of koetspoorten er in de gevel voorzien worden. Er wordt verwezen naar een (verdwenen) bijhorend plan. De gegevens maakten het ons mogelijk dit plan te reconstrueren; ze onthullen ons dus eigenlijk hoe men op 2 juli 1774 dacht het plein in te planten en de gronden naast het plein te verkavelen.

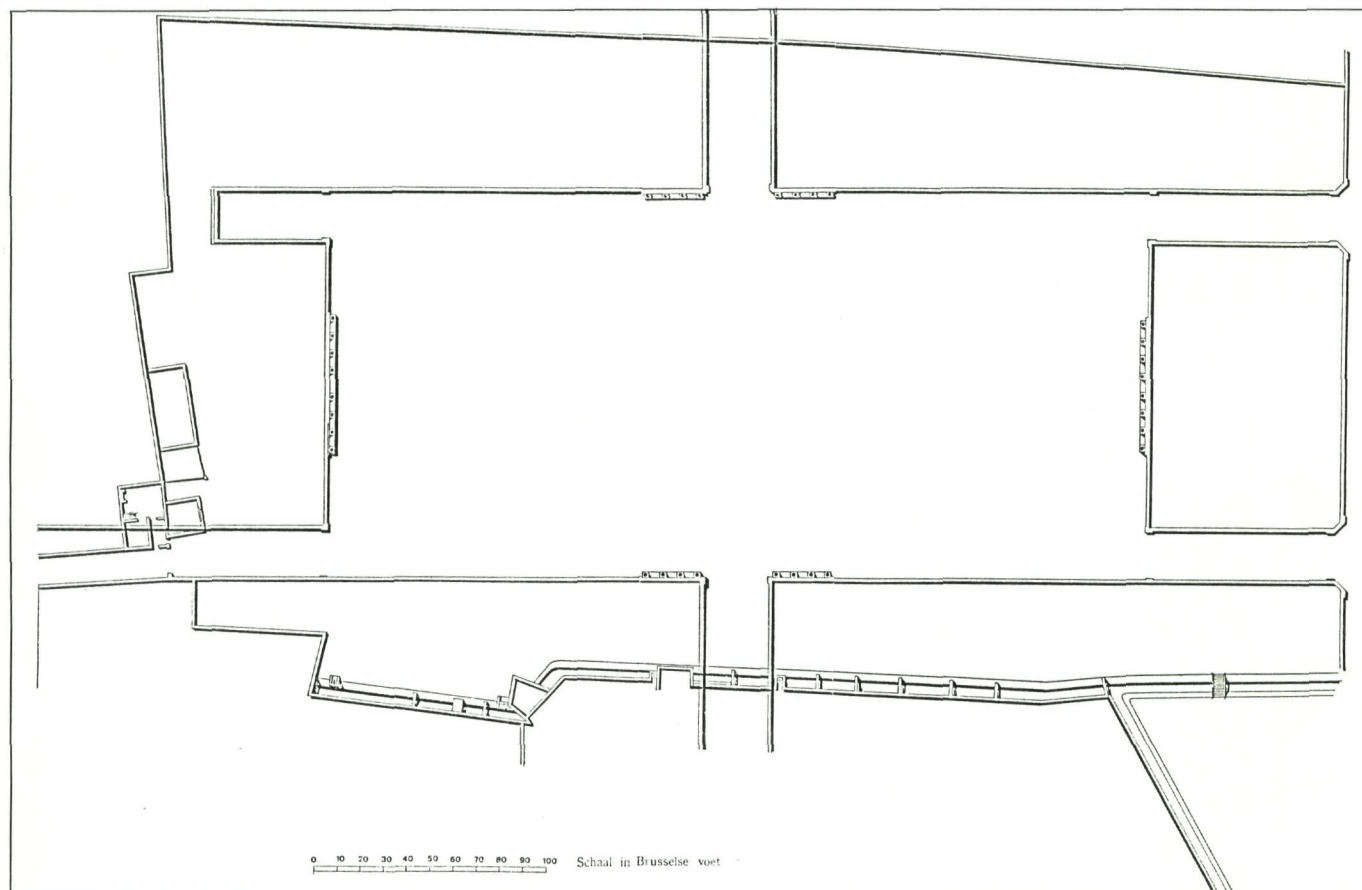
Als we dit gereconstrueerde plan, dat op enkele kleine afwijkingen na overeenkomt met de huidige toestand, vergelijken met het 'Second Projet', wordt duidelijk dat de kavels aan de zuidoostzijde van het plein onvoldoende diep zijn; ze liepen tot aan de gracht, op de tekening duidelijk weergegeven met een muur ernaast met steunberen. Men diende dus ofwel nog méér grond te onteigenen — wat erg duur was — of een ontwerp te maken dat realiseerbaar was binnen de grenzen van de reeds onteigende grond.

De huizen moesten dus dieper gemaakt worden ten koste van het plein dat hierdoor smaller werd en waarvan de

Het 'Second Projet', grondplan (Stadsarchief Brussel, Portefeuille 1999)

Reconstructie van het verkavelingsplan van 2 juli 1774 (tekening J. Sterckx)

langsas naar het noordwesten schoof. Men verkoos dus uiteindelijk de oplossing met twee toegangen in de hoeken, zoals te zien is op het reconstructieplan. Een oplossing die eigenlijk overeenkwam met het voorstel van Massion.

Het ontwerp

Een veel gebruikt ontwerpsysteem bij de Franse architecten uit de 17de en de 18de eeuw was de compositie op basis van vierkanten. Het vormde een variante op het systeem van de Franse renaissance waarbij architecten als Philibert de l'Orme dikwijls het vierkant als basis namen van hun verhoudingen, vaak in tamelijk eenvoudige combinaties : 1 bij 1,5 / 1 bij 2 / 1 bij 3 / 3 bij 5 ...

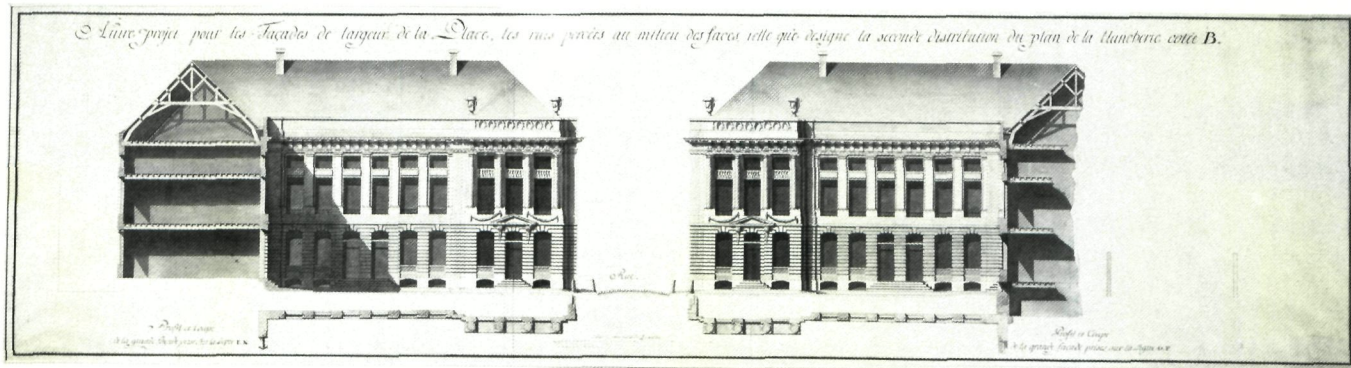
Dit vinden we ook terug bij het Martelaarsplein.

De breedte van het plein bedraagt exact vier maal de hoogte van de gevels. Het grondplan van het plein kan bovendien getekend worden als twee grote vierkanten, met een smalle strook tussenin.

De compositie op basis van vierkanten komt echter veel duidelijker naar voren in de gevels van de gebouwen.

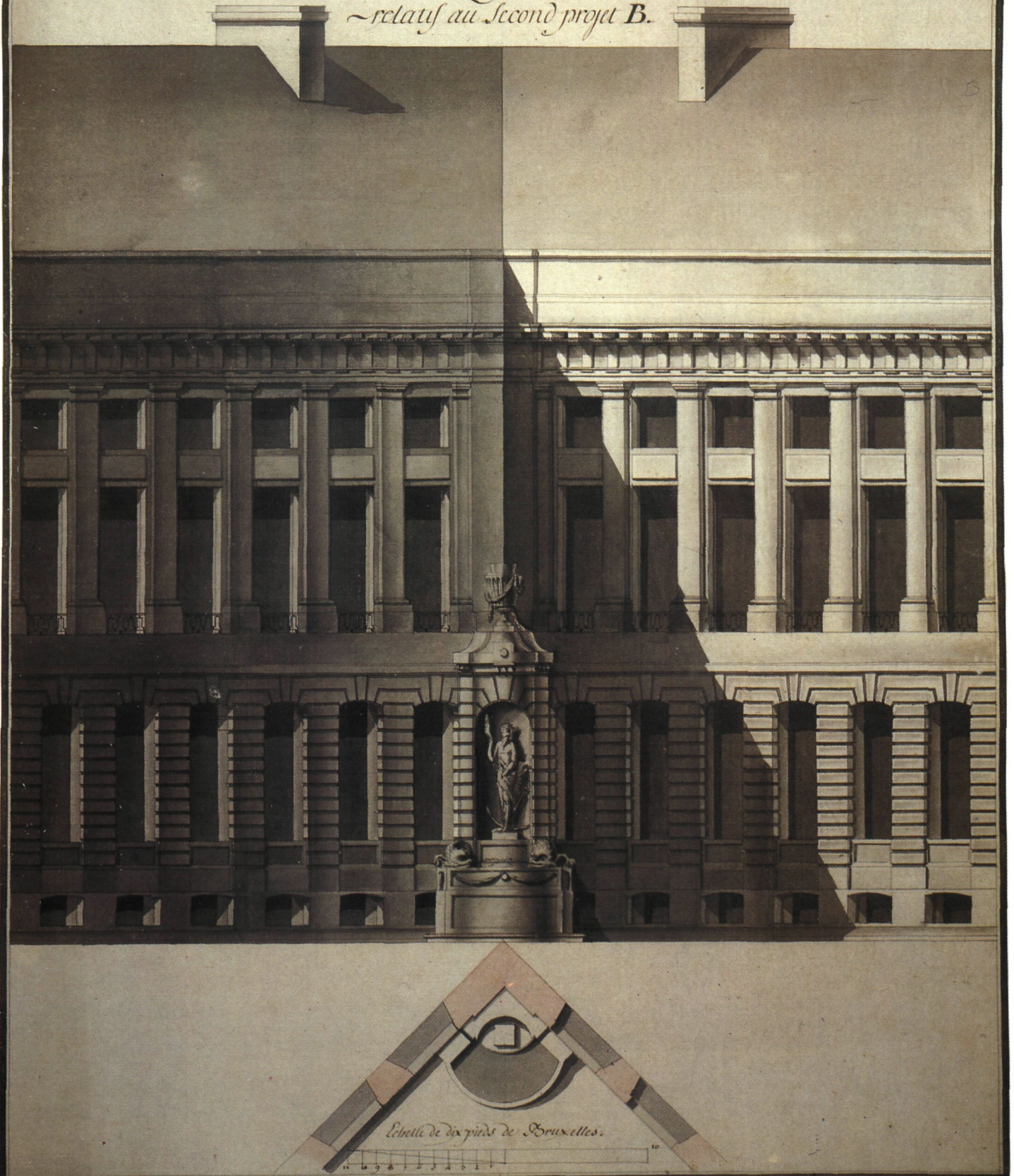
Hiervan zijn nog de originele tekeningen bewaard; dit in tegenstelling met de originele grondplannen, die alle verdwenen zijn. Op de geveltekeningen staat een schaal-aanduiding, uitgedrukt in Brusselse voet (0,276 m) en onderverdeeld in 11 duim. Dank zij deze schaal-aanduiding kunnen we constateren dat de compositie van het gevelvlak — dat op zichzelf uit drie naast elkaar liggende vierkanten bestaat — gebaseerd is op een modulering met anderhalve voet als basis.

Het 'Second Projet', doorsnede en gevels op E/N/O/F/vl van het gelijknamige grondplan (verz. St.-Lukasarchief).

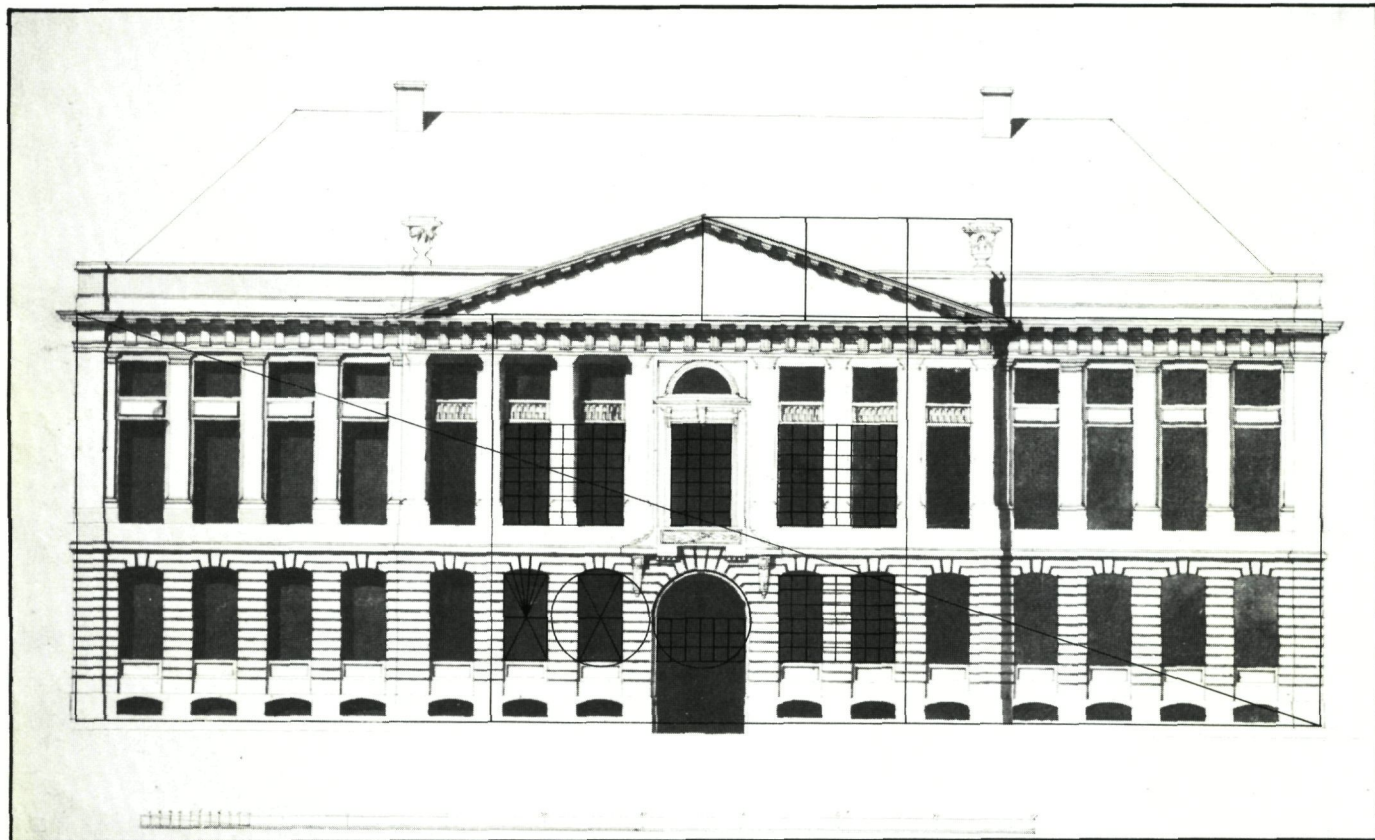
Vue d'un angle de la place avec fontaine

~ relatif au Second projet B.

Het 'Second Projet', zicht op één van de hoeken met de aanvankelijk voorziene fontein (verz. St.-Lukasarchief)

Gevelontwerp van C. Fisco voor één der korte zijden van het plein (Stadsarchief Brussel, Portefeuille 368). In overdruk: gevelanalyse (tekening J. Sterckx)

Een andere belangrijke determinant voor de gevelcompositie zijn de verhoudingen van de door Fisco strikt toegepaste Dorische orde. De basismodule van dit verhoudingssysteem is de halve diameter van de kolom: deze bepaalt de maten van kapiteel, triglief en metoop, alsook de tussenafstanden van de kolommen onderling. De door Fisco gekozen kolomdiameter bedraagt precies twee voet, wat dus een basismodule geeft van één voet.

De kopgebouwen

Gevelvlak

Als we de totale breedte van de gevel (127 voet) door drie delen, bekommen we 42 voet $1/3$. Dit meten we ook als hoogte van de gevel: meer bepaald de afstand vanaf het straatniveau tot aan de bovenkant van de kroonlijst. De gevel bestaat dus uit drie naast elkaar gelegen vierkanten. De lengte staat tot de hoogte als 3 tot 1.

Fronton

De hoogte van het fronton bedraagt 10,5 voet (7 bij 1,5) wat precies $1/6$ is van de lengte ervan.

Ramen met penanten

De hoogte van de ramen op de eerste verdieping stemt overeen met de hoogte van het fronton: 10,5 voet (7 bij 1,5). Op de gelijkvloerse verdieping meten we hiervoor 9 voet (6 bij 1,5).

Het centrale raam heeft een breedte van 6 voet ($4 \times 1,5$), wat anderhalf maal de breedte is van de andere ramen: 4,5 voet (3 bij 1,5). Dit is op zijn beurt anderhalf maal de breedte van de penant.

Linteelbogen

De diagonalen van de raamopeningen snijden elkaar in één punt. Trekken we vanuit dit punt een cirkel door de hoeken van het raam, dan zien we dat deze cirkel de boog boven de ramen en boven de keldergaten bepaalt. De stralen van deze cirkel vallen ook samen met de concentrische voegen in de linteelboog boven het raam. Bekijken we dan de hoofdingang, dan zien we dat het weer dezelfde cirkel is die de vorm van de poort bepaalt. De breedte van de poortopening bedraagt 9 voet (6 bij 1,5), wat overeenkomt met de hoogte van de ramen op de gelijkvloerse verdieping.

Bossages

De bossages van de benedenverdieping hebben precies 1 voet als modulering (voeg tot voeg).

Eindgevel Peterseliestraat

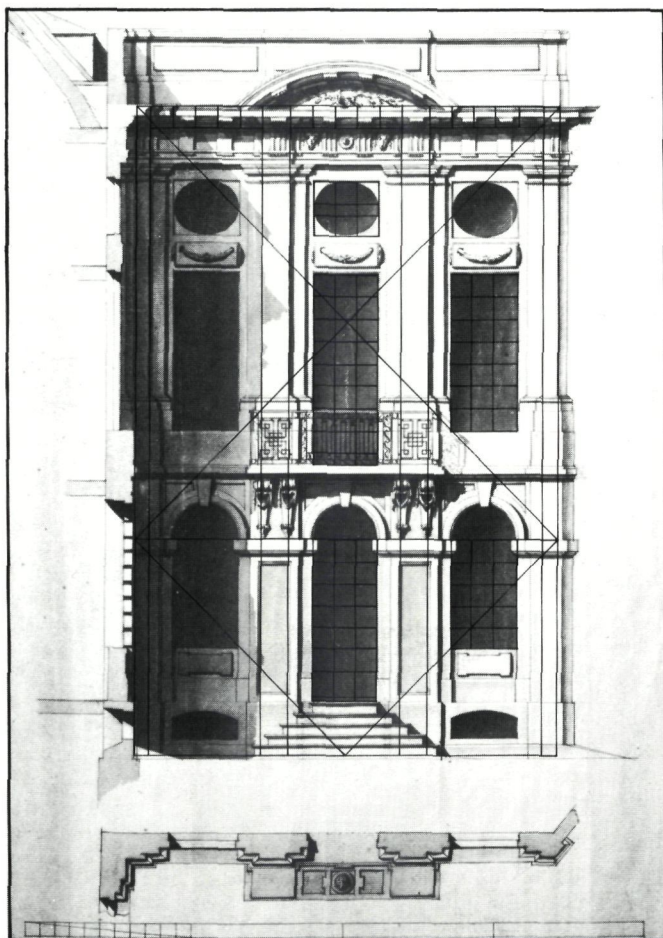
Deze gevel is iets rijkelijker uitgewerkt dan de andere gevels. Nochtans is hij ook volgens hetzelfde modulair systeem ontworpen. Hij bestaat uit 3 traveeën van 7,5 voet (breedte van een standaard-travee); tussen elke travee in komt nog een vooruitspringende pilaster met dezelfde breedte als de standaard-pilaster.

Het gevelvlak is ook een combinatie van vierkanten, echter niet zoals in de gevel van de noordoostelijke en zuidwestelijke gebouwen een aaneenschakeling van 3 vierkanten, maar wel de helft hiervan: anderhalf vierkant. De hoogte verhoudt zich dus tot de breedte als 1,5 tot 1.

De realisatie

De Stad had het octrooi van Karel van Lorreinen, dat haar toeliet de gronden te kopen, enkel gekregen omdat ze gewezen had op de snelle en onbaatzuchtige wederverkoop ervan.

Hiertoe dienden dus een vlotte procedure en strenge bouwvoorschriften bepaald te worden, waardoor het Martelaarsplein één van de eerste bouwwerken werd waar de Stad architectonische dienstbaarheden oplegde. In een uitgebreid bouwreglement werden zeer gedetailleerd alle maten en materialen voorgeschreven. Het hield eveneens bepalingen in in verband met gemene muren, funderingen, schouwen, het trekken van licht, het onderhoud en het schilderwerk (de muren moesten 'assche-grauw' en de ramen en deuren in 'perele couleur'). Opvallend zijn ook de door de Stad uitgewerkte procedures die de vlotte afwikkeling van zaken moesten waarborgen. Zo werd onder meer bepaald dat de funderingen in de loop van dat jaar (1774) tot aan 'den benedenvloer'

Ontwerp van C. Fisco voor de eindgevel in de Peterseliestraat (Stadsarchief Brussel, Portefeuille 368). In overdruk: gevelanalyse (tekening J. Sterckx)

opgehaald moesten worden en dat tegen eind 1777 alles voltooid moest zijn volgens de reglementen. Indien dit niet zo was, of als afwijkingen van de plannen na ten hoogste 8 dagen na de vaststelling ervan door de controleur niet hersteld waren, dan werden de grond, de geleverde arbeid en al het materiaal dat op de werken aanwezig was, verbeurd verklaard ten voordele van de Stad en zonder enige vorm van proces.

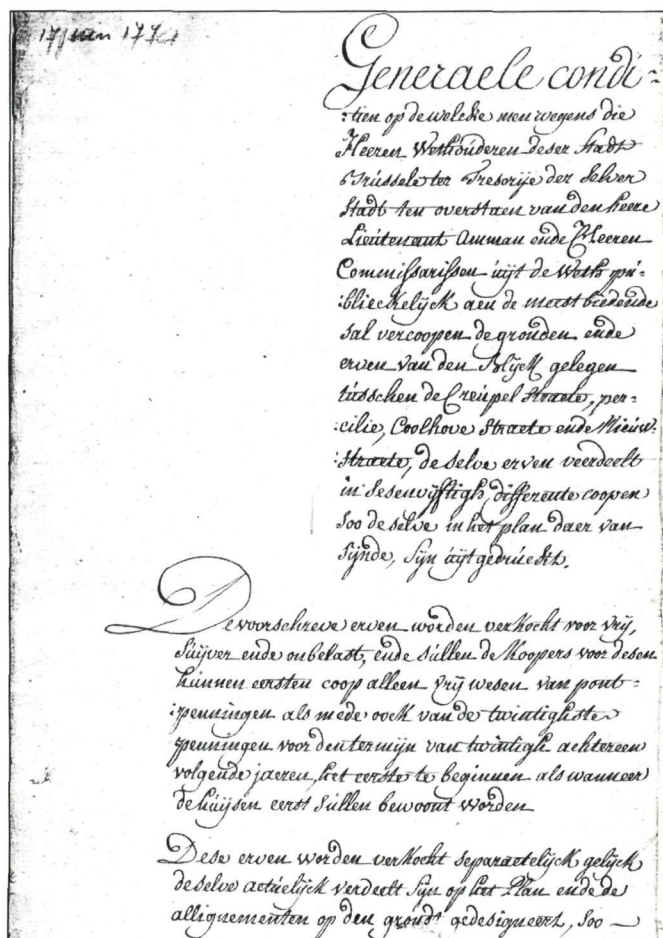
Om de verkoop van de kavels vlot te laten verlopen, werd beslist geen belasting te heffen op de verkoop ervan; bovenop kregen de kopers ook nog een vrijstelling van bepaalde taksen.

Diezelfde geest vinden we ook terug in het verkoopreglement dat de transactieprocedure uitvoerig beschrijft en dat het beslissingsrecht over de toewijzing van de percelen geheel aan de Stad toekent.

Blijkbaar is de bouw vlot verlopen, want nog in maart 1776 werden de eigenaars aangemaand alle nog resterende bouwmaterialen op te ruimen opdat het plein geplaveid zou kunnen worden.

De eigenaars

Uit de rekening van de openbare verkoop van de verschillende kavels blijkt dat 23 van de 36 naar het plein gerichte kavels door één persoon — een zekere Petrus

Uittreksel uit het verkoopreglement van 1774 (Stadsarchief Brussel, bundel 503)

Het 'Sint-Michielsplein' eind 18de eeuw. Kopergravure door A. Orio naar B.C. Ridderbosch (Brussel, Stadsmuseum). Het plein vertoont een sobere verharding in witte kasseien.

Cludts — werden aangekocht. Drie andere kopers waren samen goed voor de aankoop van nog 16 kavels. Niet minder dan 39 kavels van de 50 waren dus eigendom van slechts vier personen.

Als we de bevolkingsregisters van 1795 van de Stad Brussel nagaan, zien we dat de huizen grotendeels bewoond werden door renteniers, handelaars en beoefenaars van vrije beroepen. De namen Cludts en Philippart komen er echter niet in voor, hoewel uit briefwisseling van het jaar ervoor blijkt dat ze allebei nog altijd eigenaar zijn van meerdere huizen aan het plein.

Het merendeel van de huizen aan het Martelaarsplein waren dus blijkbaar huurwoningen die in groten getale door enkele vermogende 'promotoren' gebouwd werden. Door het beperkte aantal eigenaars werden vermoedelijk veel huizen tegelijk gebouwd, wat mede aan de basis zou kunnen liggen van de vlotte afloop van de bouwwerken.

Pleinaanleg

Na de voltooiing van het plein in 1776, ondergingen de gebouwen eigenlijk geen grondige wijzigingen meer. Wat wel sterk evolueerde was de pleinaanleg.

De oorspronkelijke bestrating met witte kasseien bleef ongewijzigd tot 1802. Na 2 jaar als marktplaats gediend te hebben, werd het plein in 1802 beplant met linden, een voorstel dat reeds 13 jaar vroeger werd geformuleerd; mogelijk speelden esthetische redenen hier een rol, maar het is ook niet onmogelijk dat de vochtigheid van het terrein de reden was.

De aanplantingen maakten van het Martelaarsplein een geliefde plek bij de Brusselaars. Toen de bomen echter een zekere hoogte bereikten, verduisterden ze de gevels en kreeg het plein, mede omwille van de slechte nachtverlichting, zelfs een twijfelachtige reputatie.

Daarom werden in 1816, op aanvraag van de bewoners, de bomen in het midden omgehakt, zodat enkel de dubbele rij bomen aan de rand overbleef. In het midden werd een doorgang gemaakt om de verbinding tussen de Sint-Michielsstraat en de Peterseliestraat te verzekeren.

Op 25 september 1830 werd besloten de gesneuvelden van de opstand van 1830 op het plein te begraven en te hunnor ere een monument op te richten. Het graf werd getooid met een houten kruis, lauwerkransen, linten en grote standaarden. Drie jaar later werd een voorlopig houten monument opgericht, tot op 24 september 1838 het huidige monument werd ingehuldigd, waardoor het plein lange tijd het voorwerp zou zijn van jaarlijkse belevaarten en herdenkingsfeesten.

In 1839 verdwenen de laatste lindebomen voor de aanleg van twee tuinen, die twee jaar later verrijkt werden met twee fonteintjes. Bij de aanleg van stoepen in 1861 werden de tuintjes hertekend en kwamen ronde waterbekkens in het midden. In 1897 en 1898 werden twee bijkomende monumentjes opgericht: één voor Jenneval en één voor de Mérode, beiden helden van de Belgische revolutie.

Deze toestand bleef ruim 80 jaar ongewijzigd. In 1979 werkte de stad Brussel een ontwerp uit voor de restauratie van de gebouwen en ook voor het plein zelf. Hierbij werden de oude lantaarns behouden; de tuinen werden geëffend en gekasseid, er werden zitbanken geplaatst en de monumenten voor Jenneval en de Mérode werden verplaatst.

De woningen

Alhoewel het plein in zijn geheel veel allure heeft, zijn de woningen zelf eigenlijk tamelijk bescheiden (6 m breed) en eenvoudig, zoals we op het type-plan kunnen zien.

Dit is echter maar een veralgemeend type-plan want, waar de voorgevels en de dakhelling aan de voorzijde tot

in de details gespecificeerd worden in het bouwreglement, wordt er over de achterzijde en de binnenkant niets vermeld. Aan de achterzijde zien we dan ook verschillen in bouwdiepte en dakhelling.

Het contrast tussen de monumentale voorgevel en de bescheiden binnenzijde, valt het meest op in de kopgebouwen: achter deze grootse voorgevels gaan niet minder dan vier woningen schuil.

Het 'ware gelaat' van deze woningen wordt duidelijk aan de achterkant van het noordoostelijke gebouw: de uitgewerkte en geornamenteerde gevel aan de zijde van het plein houdt op, en er is een gewone vlakke gevel te zien. Hieruit blijkt dat het belang van de gevels veeleer ligt in de creatie van een majestueus decor, dan wel in de weergave van wat er achter ligt.

Martelaarsplein en Koningsplein

De tegenhanger van het Martelaarsplein is het Koningsplein. Men kan gerust zeggen dat de twee pleinen gelijktijdig tot stand kwamen, zij het wel met een verschil van 2 jaar; zowel wat betreft het indienen van de eerste plannen als het beginnen en het afsluiten der werkzaamheden, is het Martelaarsplein het Koningsplein 2 jaar voor.

Het 'Sint-Michielsplein' omstreeks 1810. Aquarel, gesigeneerd noch gedateerd (Brussel, Stadsmuseum). De in 1802 aangeplante linden gaven het plein een bijzonder gewaardeerde charme.

Het is zelfs niet onwaarschijnlijk dat de plannen voor het Martelaarsplein ten grondslag liggen aan het idee om het vroegere 'Balieplein' op de Hofberg om te vormen tot een monumentaal plein in plaats van tot een paradeplein, zoals oorspronkelijk gepland was.

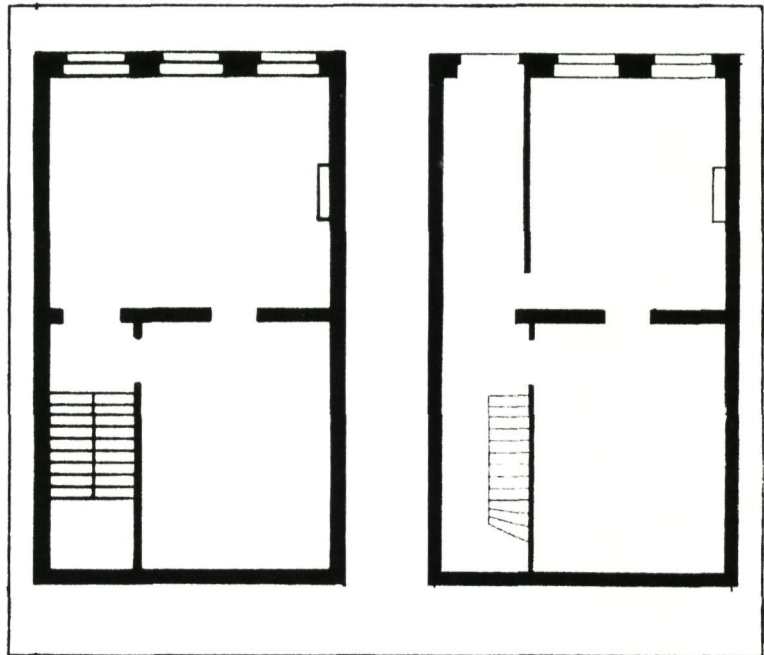
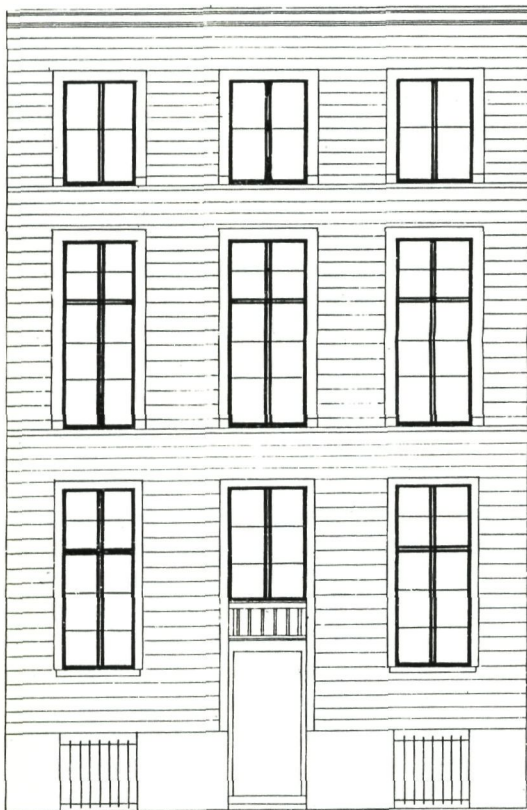
De aanpak van de hele onderneming is echter totaal verschillend: waar het Martelaarsplein eigenlijk bedoeld was als antwoord op de vraag naar woningen bij de Brusselse bevolking, ging men er bij het Koningsplein van uit dat het een plein moest worden ter ere van Karel van Lorreinen. Vooral echter zijn er de gebouwen zelf: waar het bij het Martelaarsplein gaat om een aaneenschakeling van burgerwoningen, zien we bij het Koningsplein losstaande volumes, waarvan er drie toebehoren aan abdijen, drie aan de adel, één aan de belangrijkste gilde (de

Brouwers) van Brussel, één aan de Lotto en één slechts aan een gewone burger — een zekere Prost — , die er een hotel plande.

Het oprichten van de gebouwen was een erg dure onderneming. Prost betaalde voor zijn terrein 2.916 gulden, terwijl bij het Martelaarsplein, waar de terreinen trouwens veel kleiner waren, de gemiddelde prijs 440 gulden bedroeg voor een kavel.

Bovendien zullen de bouwkosten verhoudingsgewijs nog veel hoger gelegen hebben op het Koningsplein, omdat hier langs verschillende zijden gevels moesten worden gebouwd, terwijl er op het Martelaarsplein slechts één of hoogstens twee voorgevels te bouwen waren.

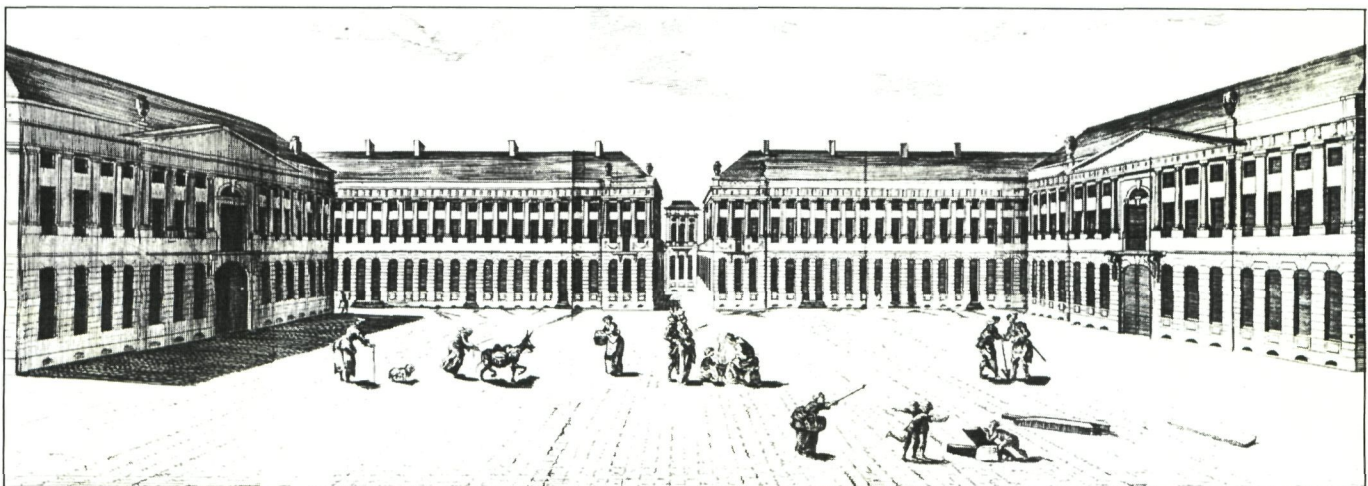
Voor het Koningsplein moest de Stad dus verscheidene kapitaalkrachtige kandidaten zoeken die overtuigd moesten worden de grond te kopen en de gebouwen op te

Boven : type-plan van een woning (tekening J. Sterckx).

Links : type-gevel aan de Koolstraat (Stadsarchief Brussel, Openbare Werken 40510).

Onder : het 'Sint-Michielsplein' (links) en het Koningsplein (rechts) (uit : Description de la Ville de Bruxelles ..., Bruxelles, chez J.L. De Boubers, 1782).

richten. Bij het Martelaarsplein daarentegen werd de grond openbaar verkocht.

Bij het optrekken van de gebouwen aan het Koningsplein, liepen de kosten zelfs zo hoog op dat zowel Prost als de Abdi van de Coudenberg hierdoor nagenoeg bankroet gingen. Typierend is ook dat Fisco, de architect van het Martelaarsplein, een Brabander is, terwijl men voor het ontwerp van het Koningsplein een beroep deed op de Franse architecten Barré en Guimard, alhoewel Fisco hiervoor reeds een ontwerp had ingediend.

Stedebouwkundig belang van de twee pleinen

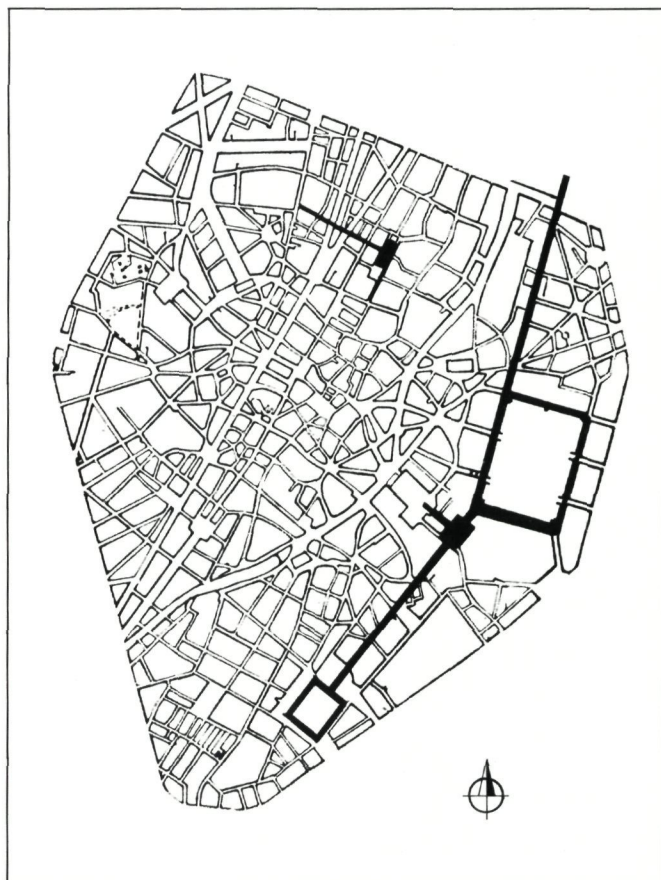
Het Koningsplein wordt gedomineerd door 2 assen: enerzijds is er de as in de lengterichting die aansluit op de gelijktijdig ontworpen Warande, en eindigt in het centrale waterbekken; anderzijds is er de voortzetting van de Hofberg.

De stedebouwkundige betekenis ervan is dus van wezenlijk belang, dit in tegenstelling met het Martelaarsplein. Waar in het 'Second Projet' nog twee redelijk grote assen worden gepland — namelijk de Dambordstraat en de Vogelsanckstraat, twee straten die elkaar op het plein kruisten met op het kruispunt een standbeeld — worden in het uitgevoerde plan enkel nog de Vogelsanckstraat en de smalle Zilverstraat doorgetrokken (2). Maar zelfs de Vogelsanckstraat is qua breedte niet te vergelijken met de straten van het Koningsplein.

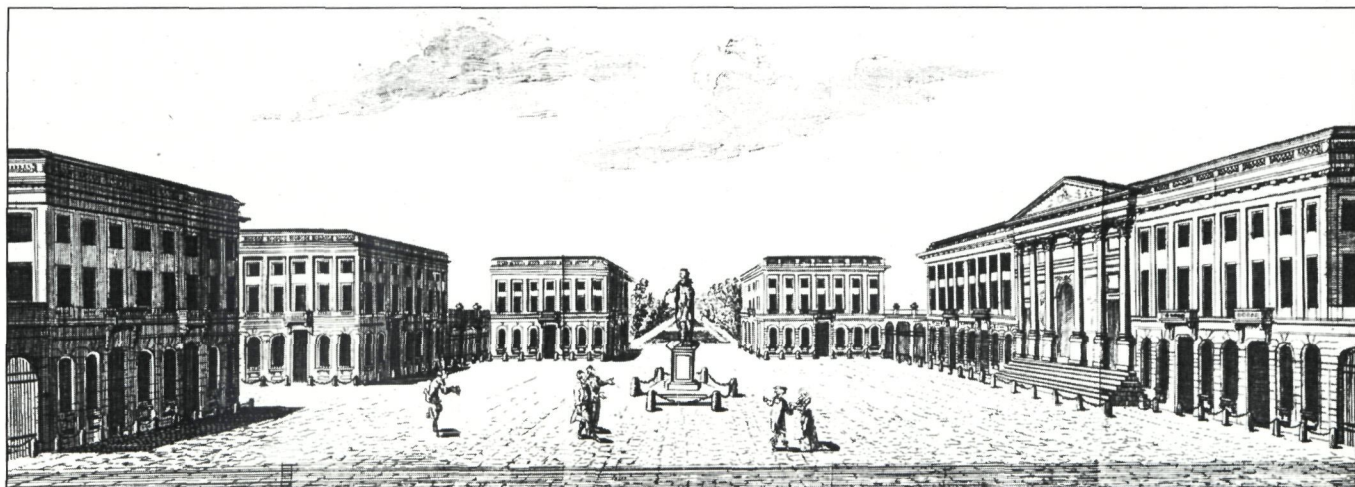
Het belang van het Koningsplein op stedebouwkundig gebied neemt trouwens nog meer toe in de 19de eeuw, bij de aanleg van de Regentschapsstraat, de verlengde Koningsstraat en de Paleizenstraat, zodat volgende as gerealiseerd wordt: Justitiepaleis - Koningsplein en Park, mits een knik voortgezet naar de Koninklijke Sint-Mariakerk, waar zij dan verder opgesplitst wordt.

Door de engheid van de toegangen tot het Martelaarsplein, was elke poging om het plein op te nemen in een

groter assenstelsel reeds van tevoren tot mislukking gedaan. Er werden wel verschillende voorstellen gedaan in die zin, maar hierbij moest dan telkens een groot gedeelte van het plein onder de slopershamer vallen (3). Het feit dat het plein buiten de nieuwe assen viel, draagt er ook toe bij dat het stilaan aan belang zou inboeten, wat ook de desolaatheid van nu tot gevolg heeft.

Stratenplan van de Brusselse vijfhoek. Het Koningsplein (rechts) ligt op de kruising van belangrijke hoofdassen; het Martelaarsplein (boven) wordt slechts bediend door secundaire assen (tekening J. Sterckx)

H. De Coene, begrafenis van de eerste martelaars op het Sint-Michielsplein, 1831. Olieverfschilderij (Brussel, Stadsmuseum). Op het houten kruis, de verzen van Jenneval, auteur van de Brabançonne: Qui dort sous ce tombeau couvert par la victoire des nobles attributs de l'immortalité? De simples citoyens dont un mot dit l'histoire: MORTS POUR LA PATRIE.

Naleving van de reglementen

Dank zij de strenge bouwreglementen, die ook bepaalden dat de gebouwen onderhouden moesten worden, zijn deze door de tijd tamelijk ongeschonden gebleven, alhoewel enkele tegenwoordig in een erg vervallen staat verkeren.

Toch schijnt men vanaf het begin kleine afwijkingen van deze bouwreglementen toegestaan te hebben.

Reeds vroeg werden in de gevel poorten aangebracht — waarvoor een penant weggebroken werd — om de achterliggende terreinen te ontsluiten. Ook werden ramen omgevormd tot deuren en omgekeerd; de reden hiervoor lag waarschijnlijk in het feit dat twee huizen samengenomen werden, een mogelijkheid die expliciet in het bouwreglement vermeld wordt, en er dus maar één toegang meer nodig was.

Toen echter in 1918 bij de Stad een aanvraag werd ingediend om van verschillende huizen de vensters van de attiek te verhogen tot onder de kroonlijst, wees de Stad deze aanvraag af, niettegenstaande de aanvragers zich beriepen op het feit dat dit bij sommige huizen reeds gebeurd was. Belangrijk was dus dat de wijzigingen 'in de stijl' bleven om goedgekeurd te worden.

Dit wordt nog duidelijker geïllustreerd door volgend feit: in 1871 werden aan de Stad plannen voorgelegd voor een nieuwe handelsingalerij. De ingang van deze galerij zou gelegen zijn in de Nieuwstraat en één van de armen zou uitkomen op het Martelaarsplein, naast het zuidwestelijk gebouw. Voor de gevel van deze ingang aan het Martelaarsplein werden verschillende ontwerpen gemaakt, die de Stad echter afkeurde. Uiteindelijk werd dan toch toestemming gegeven om de huidige gevel uit te voeren die qua vorm sterk aansluit bij de rest van het plein.

Opmetingstekening van de toegangspoort naast het zuidwestelijk gebouw. (Stadsarchief Brussel, Openbare Werken 21796)

Herschikdering

In het bouwreglement van 1774 werd bepaald dat de eigenaars geregeld de gevel in de voorgeschreven kleur moesten herschilderen. Dit gebeurde wel, maar op verschillende tijdstippen, zodat er altijd kleurverschillen waren te wijten aan een andere samenstelling of een veroudering van de verf. Hierdoor werd de gelijkvormigheid van het plein geschaad.

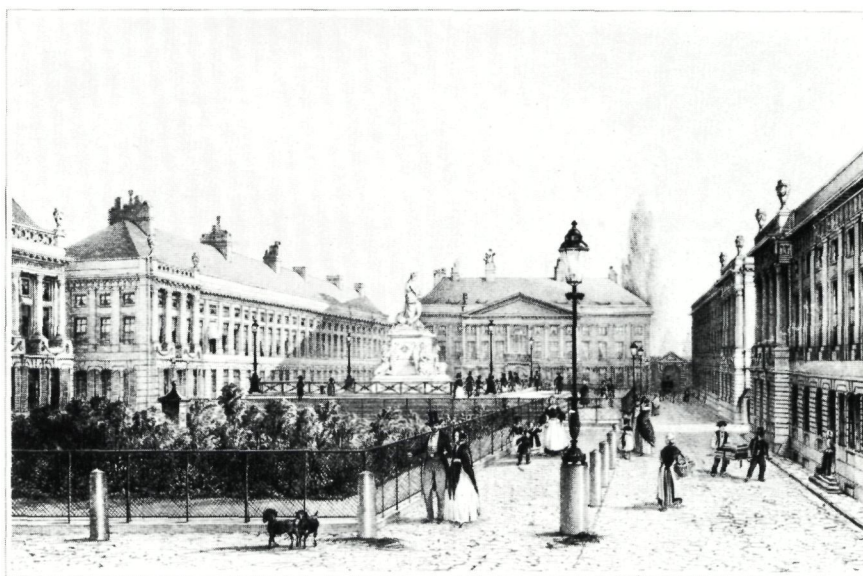
In 1930 liet de Stad dan ook — met het oog op de herdenkingsplechtigheid van dat jaar — de gevels herschilderen op kosten van de eigenaars. Bij wijze van tegemoetkoming nam de Stad nochtans de helft van de totale som voor eigen rekening. In 1935 probeerde de Stad nogmaals een herschildering op te leggen, ditmaal volledig op kosten van de eigenaars. Deze gingen echter niet allemaal akkoord, zodat de Stad de poging opgaf. Pas 22 jaar later, in 1952, werden de gevels allemaal en uiteindelijk toch op hun kosten, herschilderd.

Restauratie

Dank zij het belang als nationaal monument liet de Stad Brussel in 1925, in het vooruitzicht van de komende herdenkingsfeesten, een kostenraming opmaken voor een restauratie van het plein.

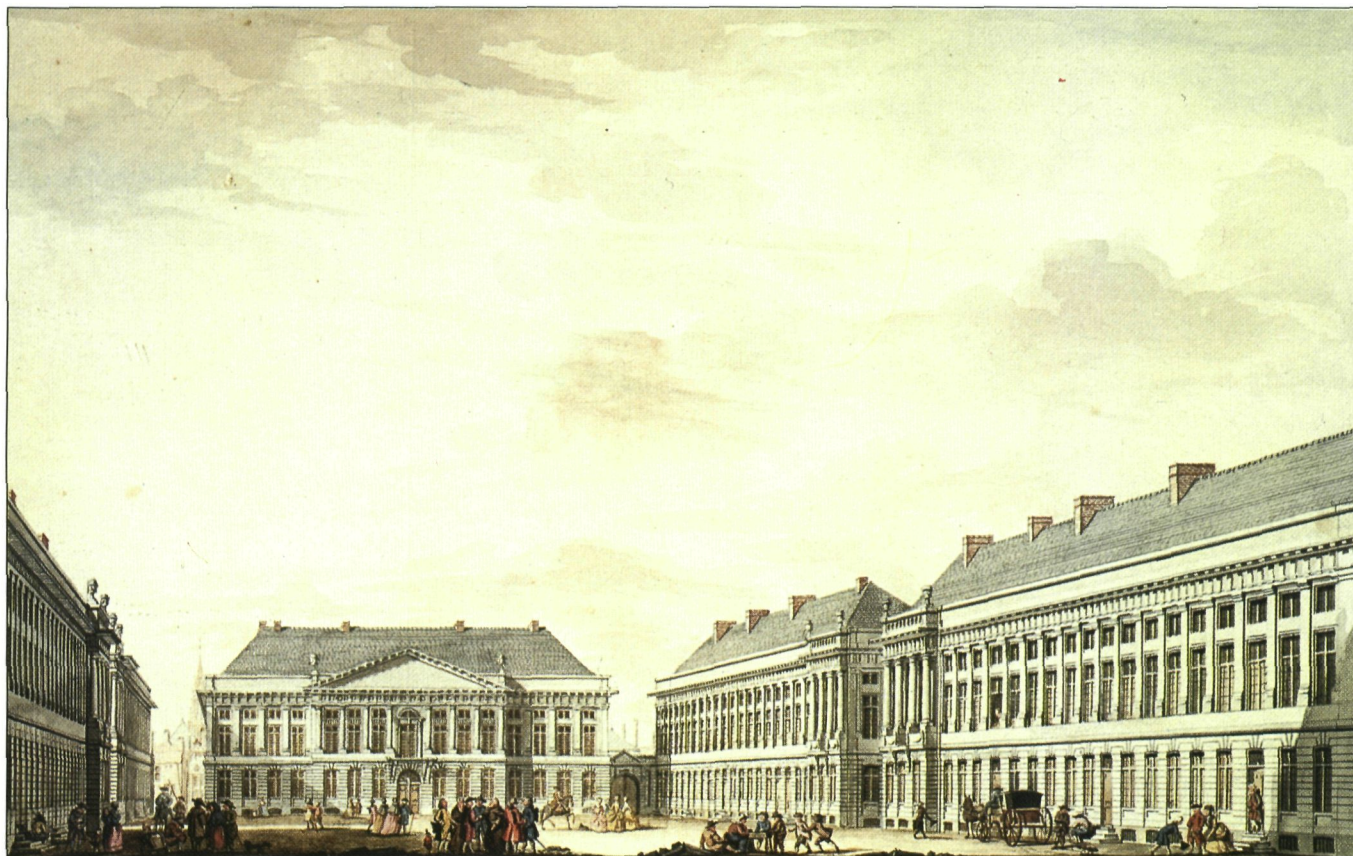
Voor de restauratie van pleisterwerk, schouwen, kroonlijsten, ramen en voor de vervanging van twee vazen, werd een bedrag voorzien van 500.000,-fr.

De Stad Brussel vond echter dat ze uiteindelijk toch over te onvoldoende macht en middelen beschikte om de architecturale waarden van het plein te vrijwaren. Daarom

Het Martelaarsplein omstreeks 1841-1861 (Prentenkabinet E 8455 C). Aan weerszijden van het centrale monument wordt het plein ingenomen door omheinde tuintjes met fonteinen.

Het 'Sint-Michielsplein' in 1778. Aquarel door L. Van Der Puyl (Brussel, Stadsmuseum).
Het toegangspoortje naast het zuidwestelijk gebouw is duidelijk zichtbaar.

vroeg ze op 10 februari 1938 aan de Minister van Nationale Opvoeding er een beschermd monument van te maken. Er zou echter tot 1965 gewacht moeten worden vóór het plein officieel beschermd werd.

Op het einde van de jaren zestig werd de nood aan restauratie acuut. Vooral het zuidwestelijk gebouw begon grote scheuren te vertonen tengevolge van grondverzakkingen. Sommige sluitstenen uit de linteelbogen dreigden zelfs naar beneden te komen. Dringende instandhoudingswerken waren nodig eer men zelfs maar aan een algehele restauratie kon beginnen te denken.

Bij de twee kopgebouwen — intussen eigendom van de Staat — werden zowel de funderingen als de muren verstevigd. Ook de Stad Brussel begon met restauratiewerken: in 1978 werd de restauratie voltooid van de daken en van de gevels van het huizenblok begrensd door de Sint-Michielsstraat en de Rozenstraat.

In opdracht van de Stad werden ook restauratieplannen opgemaakt voor de rest van het plein, tot nog toe zonder gevolg. Dit valt te betreuren, aangezien het Martelaarsplein niet alleen nagenoeg uniek is als classicistisch plein in Brussel en in België, maar ook als oase van rust in een stad die rumoerig en onleefbaar wordt door het verkeer.

Voetnoten

- (1) Uit deze benaming kunnen we afleiden dat er nog een ander ontwerp gemaakt werd, een eerste, maar daarmee wordt waarschijnlijk het planvoorstel van Massion bedoeld.
- (2) Tegenwoordig ligt de Anjelierenstraat wel in het verlengde van de Dambordstraat, maar dat is zo omdat in 1968 het tracé van de Dambordstraat, na een volledige kaalslag, enkele meters verschoven is.
- (3) Zo is er bijvoorbeeld het project van Verly uit 1817 voor de aanleg van een nieuwe laan die langs het pas opgerichte Muntheater zou lopen en de Grote Markt met het Sint-Michielsplein zou verbinden.

Bibliografie

- Des Marez G., *La Place Royale à Bruxelles — Génèse de l'oeuvre, sa conception et ses auteurs*, Mémoires de l'Académie Royale de Belgique, Collection in 4°, Deuxième série, Tome 1, Fasc. 3 et dernier, Bruxelles, 1923.
- Heuschling X., *Claude-Joseph-Antoine Fisco, homme de guerre, ingénieur et architecte (1736-1825)*, in 'le bibliophile belge', deel VI, 1871.
- Lemaigre J., *Het Martelaarsplein te Brussel*, in *De Woonstede door de Eeuwen heen*, juni 1976, nr. 30, p. 38-45.
- Lorette J., *En marge du 125ème anniversaire de l'Indépendance. La Place des Martyrs à Bruxelles*, in *Carnet de la Fourragère*, december 1955, p. 598.
- Lorette J., *Comment un carrefour de Bruxelles devint, en 1830, la Place des Martyrs*, in *Les Cahiers Historiques*, Série III, n° 25, 1963, p. 1.
- Martiny V.G., *Claude Fisco - Officier van de Genie*, in *Brabant*, november 1961, nr. 11.
- O'Donnel J., *Claude Fisco, ingénieur et architecte (1736-1825)*, in *Cahiers Bruxellois*, deel XVII, 1973, p. 115-127.

Het F. de Mérode-monument (H. Van de Velde en P. Dubois) voor het zuidwestelijk gebouw. Huidige toestand (foto G. Charlier).

De Vlaamse Gemeenschap heeft op 11 oktober 1985 een overeenkomst afgesloten met de Minister van Openbare Werken, met het oog op de restauratie van haar gebouwen aan het Martelaarsplein ten behoeve van de ministeriële kabinetten van de Vlaamse Executieve.

Voor de uitvoering hiervan is een gemengde werkgroep opgericht, onder het voorzitterschap van de Secretaris-generaal van het Ministerie van Openbare Werken.

De hoop is gewettigd dat ingevolge deze beslissing van de Vlaamse Executieve, de verdere restauratie van de overige gebouwen spoedig een aanvang zal kunnen nemen (n.v.d.r.).

Summary

Gaston Eysseleinck and his Masterpiece. The Post-office-building at Ostend (1945-1953).

The opening in autumn 1986 of the 'Provincial Museum for Modern Art' at Ostend, which will be accommodated in an extant building to the designs of architect G. Eysseleinck, was the instigation to put up an exhibition about the architect and his Ostend period (1945-1953).

The article in hand is a slightly modified version of the chapter on the Post-office-building out of the publication attending the exhibition.

The listing of the Post-office-building as a monument in 1981 is in contrast with the incomprehension and negative criticism which it was confronted with throughout its turbulent generation history. Even after it was realized it lasted till 1971 before it got real appreciation, voiced by G. Bekaert as 'the first and most important realization after 1945'.

When in 1945 Eysseleinck was commissioned to design a building for Post and Telecommunication at Ostend, he had to start from an already partly determined building-program. His preliminary project met with fundamental criticism leveled by the municipality, several commissions and, in a later stage, by the Post and Telecommunication Service (PTT-RTT) itself.

The criticism concerned the composition of the entire volume in particular. The sculptural component and the building material were other points of discussion.

Ignoring the arguments Eysseleinck stubbornly went on working out his own concept - although he would have to make concessions in the end. The definitive building-plans were drawn end 1946-beginning 1947 but the works were not finished before 1953.

The delay was owing to the repeated conflicts, like that between Eysseleinck and the R.T.T. on the subject of the sculptural aspect, what resulted in Eysseleinck being prohibited to set foot on the works in 1953. Eysseleinck's idea, viz to add a strongly plastical element to a functional building, derived from Le Corbusier, and was opposed to the then current opinion ($\pm$ 1950) by authorities and many artists on the relation between architecture and sculpture.

For Eysseleinck bas-reliefs were nothing but decorative art. He wanted J. Cantré to create an autonomous sculpture of full artistic value related to mail traffic. The sculptures in the interior by J. Maes were scenes of ceramics and glass, which were not merely added to but creatively confronted with the architecture of the building.

The building organically growing from inside accounts for the outward appearance. There is a lower part in front with a public function, and a higher rear part where service functions are housed.

His functional concept integrates plastic and aesthetic aspects, for instance by means of the balconies relating the main façade with the sides.

The Post-office-building — otherwise devoid of all classical elements — is completely and harmoniously organized according to the golden section principle, what speaks for Eysseleinck's conviction that architecture builds on the attempt to realize harmony and control of nature.

Eysseleinck's energy as to the Post-office-building went not merely to soundly work out the basic concept but to the technical elaboration as well. Opposed to his former buildings — which were whitewashed in an attempt to dematerialize architecture — he applied stone as 'matière brute', similar to Le Corbusier. He distinguished between collective

house-building — integrating normalization, prefabrication and standardization — and unique buildings of a monument character which deserve special attention, like the Post-office-building.

The Post-office-building was apparently an attempt to prove that the application of classical building-materials can be reconciled with a modern and functional construction, and that the architect is obliged to count with the durability of his realization, especially when a public building is concerned.

The Post-office-building was opened in 1953, Cantré's sculpture added in 1963. The building has twice been extended, as such blurring the witty transition to the adjacent houses.

Simultaneously with the discussions on the relation between functionalism and aesthetics Eysseleinck realized his monumental Post-office-building at Ostend, superseding the rigid functionalism that would reach its summit from the sixties on.

For this — and other — reasons the Post-office-building is a unique document of its era and truly a 'monument' in Belgian postwar architecture.

An Application of the Radio-carbon Dating Technique. The 'Karbonkelhuis' at Antwerp

A former issue of M&L (3/4) went into the case of dating old buildings by means of the radio-carbon dating technique. This technique has recently been applied to the Antwerp 'Karbonkelhuis', as a confirmation of the building's old age and arthistorical value, since it was threatened with demolition.

The 'Karbonkelhuis' is counted among the few representatives of early renaissance architecture in Flanders. Its pilastered front is erected on a socle decorated with diamond heads or carbuncles (that is where the house derives its name from), and is accentuated by a projecting horizontal cornice. A similar concept refers to 16th century Italian examples, but Flanders' merit as to its renaissance architecture is that it does not merely imitate but interpret the Italian inspiration. An instance of this as to the 'Karbonkelhuis' is that the frontal brick construction takes over the supporting function of the pilasters, which are leaning against it.

Adaptations and alterations in the course of years have affected the interior of the building in particular; but the roof construction has surprisingly well been preserved.

An element out of the roof construction was used as a first sample for determining the age of the building. After it was ground and cleaned it was subjected to the test, which provided the conventional radio-carbon age of 650 ± 50 BP. Calibration converts this number into a date ranging between 1270 and 1410 AD.

Mortar being made in the course of the works themselves, it is likely to supply a minimal discrepancy between its age and the date of the construction period, although it involves a circumstantial procedure. Two mortar samples were taken (fig. 3), one of the exterior wall (IRPA-625) and one of the interior wall (IRPA-626). The results of a chemical analysis prove the samples to be almost identical. The measurements provide a date for the construction period which is not earlier than 1400 AD and not later than 1660 AD.

As such the technically acquired figures are in agreement with the results of the former historical inquiry, carried out by our Directorate for Monuments and Landscapes. With this data available, the restoration of this monument is being prepared at present.

The Martelaarsplein at Brussels

The Martelaarsplein (Martyr's Square) at Brussels is one of the few squares of our capital to preserve a unique classicist outlook and to act as an oasis of tranquillity amid the busy activities of the town. Its history goes back to the beginning of the 17th century. Meadows and grounds were purchased by J. De Meester; streets were laid out and houses built. In those days, the present Martelaarsplein was the square for the bleacheries related to cloth-trade. In 1772 it passed into the ownership of a Mr. Massion, who planned to change it into a public square surrounded by houses. Due to financial reasons he sold it to the Town, who commissioned its architect, Fisco, to design plans for the layout and for the buildings to be erected.

The designs for the Martelaarsplein are inspired on French architecture out of the 17th-18th century, which uses a square-shaped module as the basis of the composition. This module was applied for the ground-plan of the Martelaarsplein, but even more outspokenly for the composition of the façades.

The Martelaarsplein being realized in a short period (1774-1776) is related to the condition included in the purchase of the grounds by the Town: the plans were to be carried out as soon as possible, whereafter the buildings were to be sold in answer to the urgent need for housing of the Brussels population in those days.

Out of the parish registers of 1795 we can derive that most buildings were rented houses, owned by only a restricted number of wealthy building-promoters.

The distinguished character of the square, evoked especially by the outlook of the façades, is in contrast with the separate houses, being rather modest and small. The houses did not undergo any drastic alterations in the course of years, whereas the layout of the square, on the other hand, went through a long evolution. The original white cobbles were preserved till 1802, the year when the square was planted with trees; in 1816 a passage was cleared in the middle, in view of providing a link between the nearby streets.

A monument to the soldiers killed was erected in 1838; a year later the last trees were removed and replaced by two gardens. This situation has been preserved as such, apart from a few details.

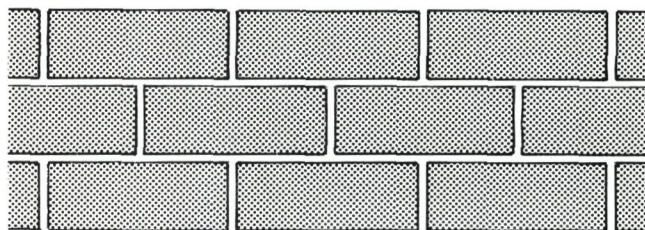
The Martelaarsplein is often compared to the Brussels Koningsplein: both squares generated almost simultaneously, but the approach was completely different: the former came in answer to the need for housing; the latter was conceived as a square which had to add to the prestige of Karel van Lorraine. Besides the importance of the Koningsplein for the Brussels town planning concept exceeds by far that of the Martelaarsplein. The latter having only small entrances and streets, accounts for its isolated situation at present.

All the same the Town did acknowledge the historical value of the Martelaarsplein; in 1925 plans were conceived for its restoration, but the high costs of repair made the Town appeal to the national government with the request to list the entire square as a monument. This happened, but not before 1965. In the meantime the restoration had become acute. The roofs of the buildings and part of the façades were restored; as to the remaining parts, they are still awaiting restoration.

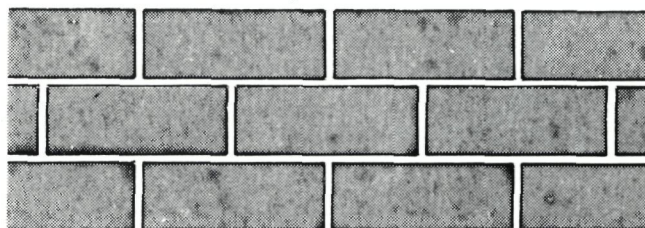
Nationale Loterij

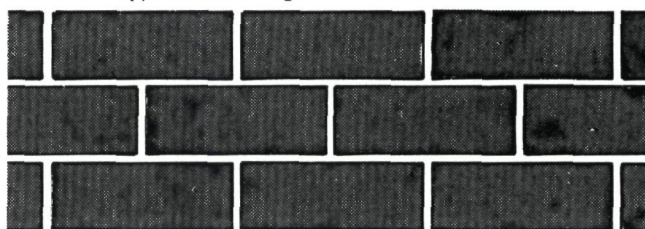
Helpt u ook de architectonische rijkdom van het land beschermen ?

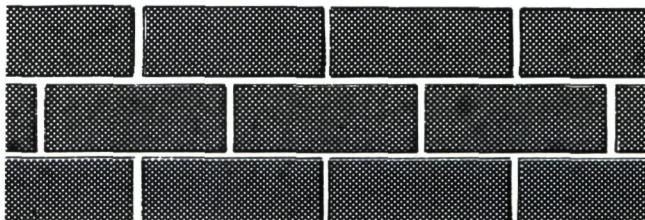
Speelt u Lotto of Toto ? Of koopt u elke week een «tientje» van de Loterij ? Dan helpt u zonder het zelf te weten, mee aan de bescherming van ons historisch patrimonium.

De Nationale Loterij is een instelling die ten dienste staat van de gemeenschap. Het geld dat overblijft van de verscheidene kansspelen wordt voor een groot deel verdeeld over verschillende instellingen van openbaar nut.

Dus zelfs als u niets gewonnen hebt met de Lotto, Toto of de Nationale Loterij, is uw geld echt niet verloren. Want met dit geld kunnen we ons land steeds wat mooier, rijker en gastvrijer maken.

VAN LOY M. & CIE

Algemene restauratiewerken

Aarschotsesteenweg 4

3170 Herselt

Tel. 014/54.43.97

016/69.97.70

RESTAURATIE VAN DE 'BOESDAELHOEVE' IN SINT-GENESIUS-RODE

ardicor pvba
DECORATIE

brugstraat 34, 8850 ardoosie
telefoon (051)744261

HERBOL (B.A.S.F. Gruppe)
natuurlijk werkt ardicor met de produkten

schilder - behang - bevloeringswerken
zandstralen - gevelrenovatie
speciale italiaanse technieken - marbreren
algemene binnenhuisinrichting
studie en coördinatie

ardicor
wijst de weg in decoratie

Beter bij de bank van hier

De Kredietbank, de bank die hier groot geworden is.
Samen met u.

De bank van hier die zich inzet voor de mensen van hier.

De bank die ook morgen, en iedere dag opnieuw, haar
belofte hard zal maken : "Beter bij de bank van hier".

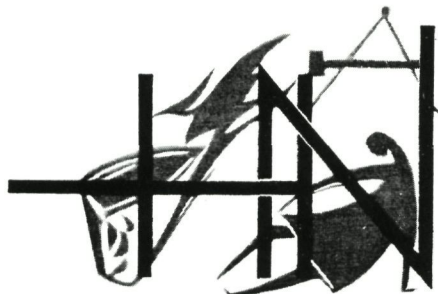

BRONSGIETERIJ

NORGA

N.V.

GIETERIJSTRAAT 1, B-9680 MAARKEDAL
Tel. 055/31.18.38

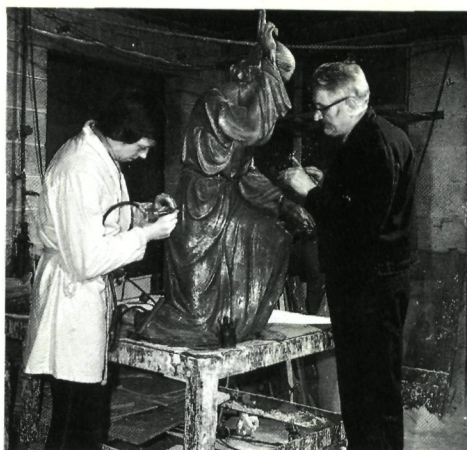
RELIEFLETTERS
DECORATIE

NAAMPLATEN
BEELDHOUWERK

zandvormen

verloren-was techniek

BATIBOUW : Paleis 4 / Stand 4425

**SPITSTECHNOLOGIE
VOOR HET BOUWBEDRIJF**

*Exclusief invoerster voor verschillende landen,
van hoogwaardige technische produkten,
o.a. polymeerchemische.*

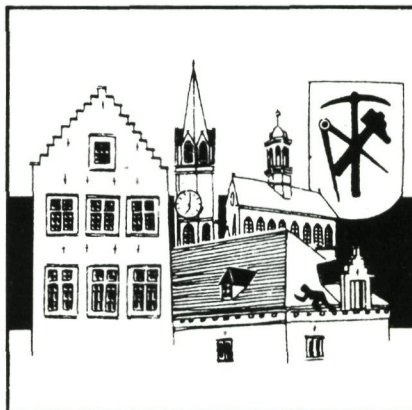
*Biezondere technieken en adviezen, gericht op restauratie
van monumenten - kathedralen - industriële bevoeringen -
betonconstructie en herstellingen - parkings, wegen en
vliegvelden - restauratie en versterking van industriële
gebouwen - metrowerken, havens, enz.*

SOFRAMAC S.A.

99, RUE DE ROUBAIX
59200 TOURCOING
TEL. 20 26 48 01
TELEX : 810981 SOFRAMA

MOREELS H

Specialiteit restauratie
historische gebouwen & kerken

Natuur & kunstleien - pannen & asfalt

Restauratie van glasramen
van kerken en partikulieren

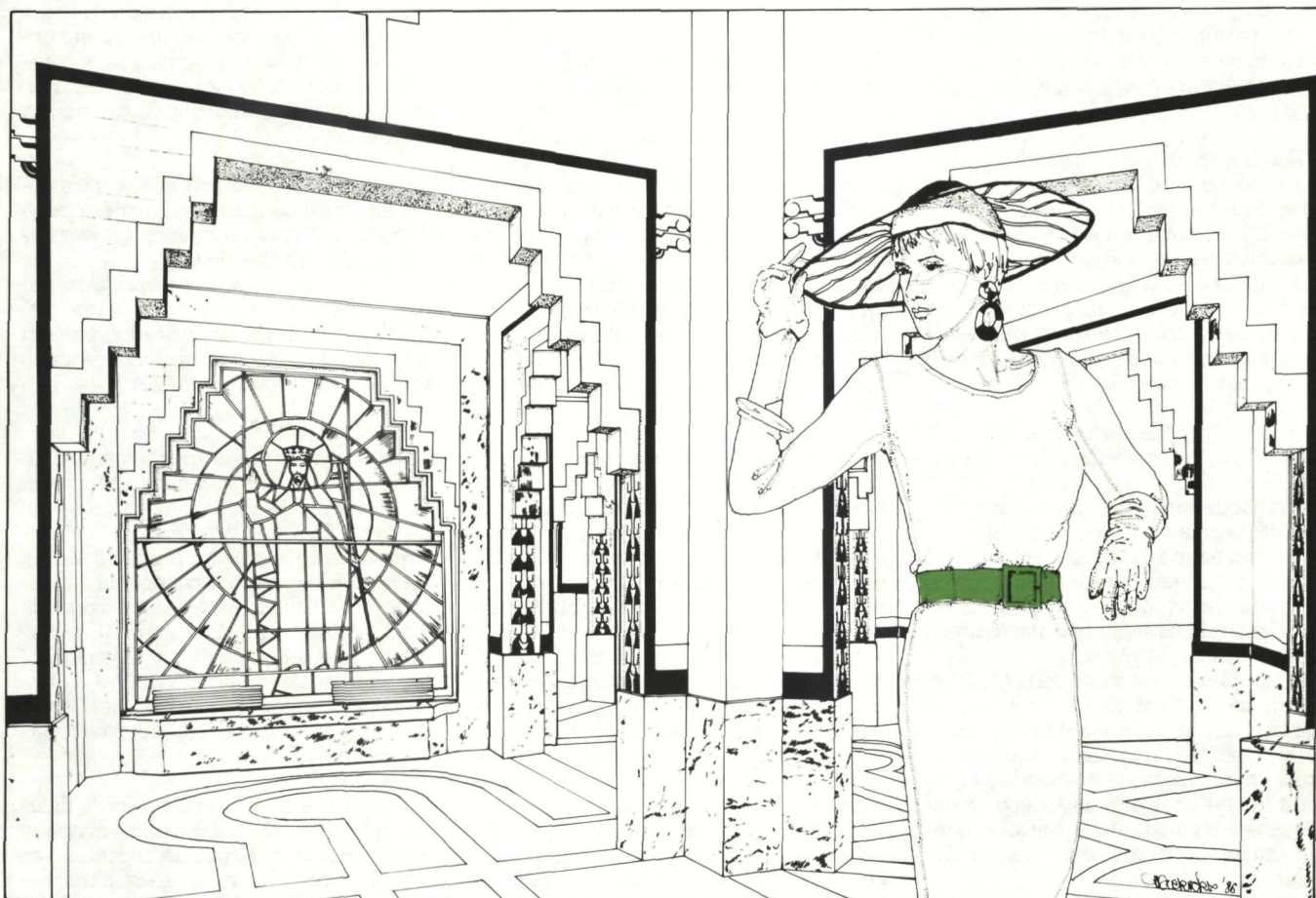
Eigen ontwerpen

43 Jerusalemstraat
9420 ERPE-MERE

(053) 21 01 54

M & L BINNENKRANT

EEN JOURNAAL MET RECENTE INFORMATIE OVER DE
MONUMENTEN- EN LANDSCHAPSZORG

Sint-Niklaas, Nieuwstraat nr. 75; hal in art-décostijl. Pen- en potloodtekening van Myriam Dierickx.

Inhoud nr. 22 / Bijlage bij M&L 5/1 – Januari-Februari 1986

Buitenkrant	I
Wet- en regelgeving	III
K.C.M.L.	IV
Literatuur	VI
M&L-inhoudsoverzicht 1981-1985	

Studiedag bermbeheer

Ingericht door: De Belgische Natuur- en Vogelreservaten v.z.w., in samenwerking met V.U.B., dienst algemene plantkunde en natuurbeheer.

Het bermbesluit, dat sedert 1 januari 1985 in werking trad in het Vlaamse Gewest, wordt op vele plaatsen slecht nageleefd. Vele openbare besturen verschuilen zich achter voorwendsels als verkeersveiligheid, personeelsgebrek door de nakende vakantieperiode, de wettelijk verplichte distelbestrijding, ... Gelukkig onderneemt men hier en daar wel pogingen om zich zo goed mogelijk aan het bermbesluit te houden, en in een aantal gevallen wordt het natuurvriendelijke bermbeheer op degelijke wijze aangepakt.

In Nederland is het bermbeheer ontstaan met het oog op praktische landbouw, wegbeheer en vooral wegenbouw. De kostprijs en de economische rentabiliteit waren uiteraard ook belangrijke factoren. De overgang van kort (net ?) grasland naar kruidenrijke bermen met een grote concurrentie, is echter moeilijk van de ene op de andere dag te verwezenlijken.

Men kwam al vlug tot de conclusie dat het gebruik van klepelmaaiers en herbiciden het tegenovergestelde effect geeft.

Het is noodzakelijk dat bij nieuwe wegen, de bermen zo aangelegd worden dat de van nature in dat gebied thuishorende soorten een kans krijgen om zich op de berm te vestigen. Vruchtbare teelaarde gebruiken om de bermen te nivelleren, is dus uit den boze.

Men kan het best de aanwezige gronden gebruiken om natuurlijke bermen te krijgen. Deze nieuwe wegbermen moeten wel lichtjes ingezaaid worden om erosie te voorkomen. Het grasmengsel wordt echter zeer dun uitgezaaid, zodat er genoeg open plaatsen zijn die ingevuld kunnen worden door natuurlijke kruiden.

De bestaande bermen vormen een apart probleem.

Het verschrallen van rijke bermen gaat uiterst langzaam. Wel kan men voedselrijke bermen door een aangepast mairegime een andere structuur geven, waardoor ook andere planten zich kunnen vestigen.

Om een goed bermbeheer te kunnen toepassen moet men echter eerst een grondige inventaris maken. Het is eveneens noodzakelijk om met de nodige flexibiliteit te werken. In bepaalde landbouwgebieden zijn sommige plantensoorten niet gewenst. Een aangepast mairegime kan ervoor zorgen dat deze soorten niet in de bermen gaan groeien.

Ook op kruisingen, uitzichtshoeken en rond het wegmeubilair zal een ander mairegime moeten worden toegepast. Het is bij een goed bermbeheer van belang om over een degelijke plantenkenis te beschikken. Langs de ene kant moet het bermbeheer erop gericht zijn om de natuur een kans te geven, langs de andere kant mag men de verkeersveiligheid en land- en tuinbouwbehoeften niet uit het oog verliezen. Daarom is in Nederland een Adviesgroep Vegetatiebeheer opgericht, die verschillende instanties en privé-personen gratis advies geeft in verband met het bermbeheer.

Op deze studiedag is duidelijk gebleken dat in België nog een lange weg moet worden afgelegd.

Volgens Ir. J. Van Eeckhoudt, Hoofdingenieur-directeur van de Dienst Groenplan, is het wenselijk om een grotere selectiviteit in het bermbesluit in te bouwen. 'Een strikte toepassing van de drastische maatregelen opgenomen in het bermbesluit schept voor het departement van Openbare Werken niet alleen problemen op het technisch vlak, maar ook op het vlak van de veiligheid en hygiëne, op sociaal vlak, op economisch vlak en tenslotte op juridisch vlak', aldus Ir. J. Van Eeckhoudt.

Het is duidelijk dat het nieuwe bermbesluit de eerste jaren een grotere inspanning vraagt. Maar uiteindelijk zal het bermbeheer niet alleen goedkoper worden, de bermen zullen eveneens verschillende functies vervullen.

Bijen en andere insecten hebben baat bij een aangepast bermbeheer. In feite vormen de bermen een soort trekroute. Langs de routes kunnen planten en dieren van het ene naar het andere natuurgebied reizen. Ook de esthetische, de educatieve en landschappelijke waarde van de bermen zullen door een aangepast beheer vergroot worden.

En zoals Prof. Dr. P. Zonderwijk van de landbouwhogeschool in Wageningen opmerkte: 'In Nederland is er een natuurvriendelijk bermbeheer, maar er bestaan geen wettelijke bepalingen. In België is er een wettelijk bermbesluit, maar er is geen bermbeheer'.

J. Awouters.

VVIA en Congres over de geschiedenis en het industrieel erfgoed van de betonarchitectuur, Gent, 25 en 26 april 1986, in samenwerking met het Laboratorium Magnel voor Gewapend Beton (R.U.Gent) en het Seminarie voor de Geschiedenis van de Bouwkunst (R.U.Gent).

Het congres wil een eerste overzicht en probleemstelling bieden van de aanwending van gewapend beton, van nieuwe technieken, van de eerste grote realisaties. Het wil een beeld bieden van de bedrijven, uitvinders, ingenieurs en architecten achter deze realisaties. Het wil een stand van zaken samenstellen van het onderzoek naar de betongeschiedenis in binnen- en buitenland.

Programma:

Op vrijdag 25 april: algemene inleidingen, en overzichten uit Nederland, Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië. Op zaterdag 26 april: papers en werkdocumenten in verband met het lopend onderzoek omtrent belangrijke sites, constructeurs, firma's, gebouwen, technieken, ... (open sprekerslijst); discussies, conclusies.

Kostprijs: deelname aan alle werkzaamheden, werkdocumenten, papers, koffiepauzen: 900,-fr. (studenten en werklozen betalen slechts 600,-fr.)

Indieners van papers en sprekers nemen gratis deel.

Inschrijven slechts door storting van het verschuldigde bedrag op bankrekening van de VVIA: 001-0691134-85

'Call-for-papers'

De bedoeling van het congres is een algemeen overzicht samen te stellen van de belangrijkste sites in Vlaanderen, van de geschiedenis van bedrijven (constructiebedrijven, betonproducenten,...), de rol van bepaalde architecten en ingenieurs, ... Tevens wil men een overzicht samenstellen van de lopende onderzoeksprojecten (gaande van inventarisatie, onderzoek van heemkundige en historische kringen, studies in het kader van architectuurscholen, licentiaatsverhandelingen,...).

Aan alle geïnteresseerden wordt daarom gevraagd om hun werkzaamheden op dit terrein, of bepaalde aspecten van de geschiedenis van het gewapend beton, voor te stellen in een kort werkdocument (ca. 4 blz.), en dit achteraf uit te breiden tot een ruimere tekst voor publicatie in de handelingen (verschijnen begin 1987).

Personen die hun paper toelichten tijdens het congres kunnen gratis deelnemen.

Er bestaat ook de mogelijkheid om papers 'off-conference' in te zenden, d.w.z. zonder deelname aan het congres, en ook de handelingen kunnen achteraf met aanvullende bijdragen uitgebreid worden.

VVIA v.z.w., postbus 30,
 Maria Hendrikaplein, 9000 Gent-12.

Steden en Gemeenten

De stad Antwerpen heft — voor het dienstjaar 1986 — een belasting op de onbewoonbaar verklaarde, ongezonde, onveilige, bouwvallige, alsmede de leegstaande en in vervallen toestand verkerende woningen en gebouwen. Daar deze fiscale maatregel de burger (onrechtstreeks) aanmoedigt om zijn eigendom in goede staat te behouden en dus tevens de monumentenzorg in Antwerpen ten goede komt, vonden wij het interessant om dit stedelijk reglement integraal te publiceren. Wellicht kan het ook andere gemeenten tot gelijkaardige maatregelen inspireren. In het bijzonder vestigen wij de aandacht op artikel 4,3 van het reglement waarbij bepaald wordt dat vrijstelling van de belasting geldt voor beschermde monumenten tijdens de duur van de behandeling van het restauratiedossier door de bevoegde instanties.

Belasting op de onbewoonbaar verklaarde, ongezonde, onveilige, bouwvallige, alsmede de leegstaande en in vervallen toestand verkerende woningen en gebouwen.

Artikel 1. Er wordt voor het dienstjaar 1986 een directe belasting geheven op:

1. de woningen die door de bevoegde overheid in het belang van de openbare veiligheid en gezondheid onbewoonbaar verklaard zijn;
2. woningen en gebouwen waarvoor ter vrijwaring van de openbare veiligheid of gezondheid, saneringswerken of -maatregelen werden opgelegd;
3. de woningen en gebouwen die geheel of gedeeltelijk bouwvallig zijn;
4. de geheel of gedeeltelijk leegstaande woningen en gebouwen die geheel of gedeeltelijk in vervallen toestand verkeren.

Voor de toepassing van onderhavige belasting wordt onder gebouwen verstaan, elke constructie of deel van een constructie die niet als woongelegenheid in de kadastrale documenten werd opgenomen.

Artikel 2. Voor de woningen en gebouwen die aan de straatzijde gelegen zijn wordt de aanslagvoet van de belasting vastgesteld op 2.500,—fr. per strekkende meter lengte van het perceel waarop de woning of het gebouw zich bevindt, gemeten langs de straatzijde. Het aldus vastgestelde bedrag wordt vermenigvuldigd met het aantal bouwlagen.

De belastbare lengte wordt steeds in volle meter uitgedrukt. De gedeelten kleiner dan de halve meter worden weggelaten; de gedeelten gelijk aan of boven een halve meter worden aangerekend als volle meter.

Wanneer de woning of het gebouw paalt aan twee of meer straten, zal als grondslag voor de belastingberekening de som van de perceellengten van elk der straatzijden in aanmerking genomen worden.

Indien de woning of het gebouw gelegen is op een hoekperceel wordt de helft van de som van alle zijden van het perceel langs de straat in aanmerking genomen, de afgesneden of afgeronde hoek inbegrepen.

Voor de woningen en gebouwen die niet aan de straatzijde gelegen zijn bedraagt de belasting 75,—fr. per vierkante meter grondoppervlakte van de constructie, vermenigvuldigd met het aantal bouwlagen. De belastbare oppervlakte wordt steeds in volle vierkante meter uitgedrukt. De gedeelten kleiner dan een halve vierkante meter worden weggelaten; de gedeelten gelijk aan of boven de halve vierkante meter worden aangerekend als een volle vierkante meter.

Voor de berekening van de verschuldigde belasting worden een kelder ingericht met woonvertrekken en een ingerichte zolder als bouwlaag aanzien. De minimumaanslag per woning of gebouw bedraagt 15.000,—fr.

Artikel 3. De belasting bezwaart het eigendom en is verschuldigd door diegene die op 1 januari van het belastingjaar eigenaar is van het belast onroerend goed, hetzij, in voorkomend geval, door de erfpachter of de opstalhouder en subsidiair door de eigenaar. (belasting op de onbewoonbaar verklaarde .... woningen en gebouwen)

Artikel 4. Zijn van de belasting vrijgesteld:

1. de natuurlijke en rechtspersonen die slechts eigenaar, erfpachter of opstalhouder zijn van één enkele woning of gebouw, bij uitsluiting van enig ander onroerend goed gelegen in België of in het buitenland.

Deze vrijstelling geldt slechts gedurende de twee dienstjaren volgend op de verwerving van de woning of het gebouw of gedurende de twee dienstjaren die volgen op de eerste heffing van de belasting indien de woning of het gebouw op dat tijdstip reeds verworven is.

Bovenvermelde vrijstelling vervalt evenwel vanaf het ogenblik dat gedurende het belastingjaar, de aanwezigheid van reclameborden wordt vastgesteld op, aan, of voor de woning of het gebouw.

Voor de natuurlijke personen die hun enig eigendom zelf effectief bewonen geldt voornoemde vrijstelling evenwel gedurende de 5 dienstjaren die volgen op de verwerving van het goed of vanaf het jaar waarvoor de belasting een eerste maal werd ingevoerd.

Ingeval van mede-eigendom wordt de belasting slechts gevormd van de niet-vrijgestelde mede-eigenaars in verhouding tot hun deel in het onroerend goed;

2. de natuurlijke en rechtspersonen met betrekking tot de woningen en/of gebouwen gelegen binnen een bij Koninklijk Besluit goedgekeurd onteigeningsplan of waarvoor een weigering van bouwvergunning verkregen werd wegens een in voorbereiding zijnd plan;
3. de natuurlijke en rechtspersonen met betrekking tot geklasseerde monumenten gedurende de termijn van behandeling, door de bevoegde instanties, van het dossier tot restauratie;
4. de nationale en plaatselijke maatschappijen voor volkswoningbouw.

Artikel 5. Belastingonthefing zal verleend worden aan de belastingplichtige indien het bewijs voorligt dat de belastbare toestand in de loop van het belastingjaar beëindigd werd om redenen dat:

1. het goed niet meer getroffen is door een maatregel houdende onbewoonbaarverklaring;
2. de saneringswerken of -maatregelen bedoeld in artikel 1-2 uitgevoerd werden;
3. het goed niet meer geheel of gedeeltelijk bouwvallig is of niet meer geheel of gedeeltelijk leegstaat en in vervallen toestand verkeert;
4. het goed, met inachtneming van de stedenbouwkundige voorschriften, afgebroken werd en het pand van alle puin werd bevrijd.

Hij dient hiertoe een verzoekschrift aan de bestendige deputatie van de provincieraad te richten uiterlijk 15 februari volgend op het verstrijken van het belastingjaar.

Artikel 6. De in artikel 3 bedoelde personen zijn verplicht jaarlijks bij het gemeentebestuur aangifte te doen van de woningen en gebouwen, bedoeld in artikel 1.

Deze aangifte gebeurt door middel van een door het College van Burgemeester en Schepenen vastgesteld formulier.

De aangifte wordt ingediend door de belastingplichtige binnen de maand na het van kracht worden van onderhavig reglement.

(belasting op de onbewoonbaar verklaarde .... woningen en gebouwen).

Artikel 7. De verkoper van een gebouw onroerend goed behorend tot één der categorieën vermeld in artikel 1, is verplicht binnen de 2 maanden na het verlijden van de notariële akte, bij ter post aangetekende brief aan de gemeente mee te delen:

1. volledige identiteit en adres van de nieuwe eigenaar;
2. datum van de akte en naam van de notaris;
3. nauwkeurige aanduiding van het verkochte pand.

Artikel 8. Het kohier wordt opgemaakt door het College van Burgemeester en Schepenen en uitvoerbaar verklaard door de Bestendige Deputatie van de Provincieraad van Antwerpen.

Artikel 9. De belasting wordt ingevorderd overeenkomstig artikel 138, 2e lid van de Gemeentewet.

Artikel 10. De stadsbelasting wordt geïnd door de Ontvanger van de stads-

belastingen, volgens de schikkingen die de invordering van de directe belastingen regelen.

Zij is invorderbaar binnen de twee maanden na de toezending van het kohieruittreksel.

Artikel 11. De belastingplichtigen die zich ten onrechte belast achten, kunnen bij de Bestendige Deputatie van de Provincieraad van Antwerpen bezwaar indienen, binnen de drie maanden na de datum van aflevering van het kohieruittreksel.

Het bewijs van betaling van de belasting moet niet geleverd worden. Bezwaren betreffende schrijf- en rekenfouten kunnen echter ingezonden worden tot de datum van goedkeuring van de stadsrekening van het dienstjaar waarop de bedoelde aanslag betrekking heeft.

Het indienen van een bezwaar schorst de verplichting tot betalen niet.

Artikel 12. Bij verzuim of weigering van aangifte, bij niet-tijdige of onnauwkeuri-

ge aangifte, wordt de aanslag van ambtswege gevestigd en kan een boete toegepast worden, gelijk aan het ontlopen recht.

Artikel 13. De bevoegde stadsbeambten zijn gemachtigd om alle nodige opsporingen en vaststellingen te verrichten. Zij zijn tevens gemachtigd om alle inbreuken op deze verordening vast te stellen.

Artikel 14. Onderhavige belasting kan, inzake eenzelfde eigendom, niet gekumuleerd worden met de belasting op de niet-bebouwde percelen in een niet-verniet-vervallen verkaveling of met de belasting op de niet-bebouwde gronden in het woongebied en palende aan een voldoende uitgeruste openbare weg.

Artikel 15. Indien er geen bezwaren ingediend worden tijdens het onderzoek 'de commodo et incommodo' zal deze beslissing als definitief aanzien worden en voor kennisgeving overgemaakt worden aan de bevoegde overheid.

Koninklijke belangstelling voor de 150ste verjaardag van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen

Op maandag 4 november 1985, even na drieën, kon Hoofdconservator Henri Pauwels Koning Boudewijn en Koningin Fabiola verwelkomen op de officiële herdenking van de 150ste verjaardag van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Het auditorium van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, aan de Regentschapsstraat in Brussel, zat afgeladen vol met 600 genodigden: ministers, provinciegouverneurs, leden en ereleden van de Koninklijke Commissie en van de Commission Royale en hun echtgenotes.

Op 7 januari 1835 werd in de jonge Belgische Staat door Koning Leopold I een adviesorgaan opgericht om de minister bij te staan in zijn beleid ten aanzien van historische gebouwen.

Een geschiedenis dus van 150 jaar, rechtlijnig ten dienste van het cultureel erfgoed, evenwel met enkele markante koerscorrecties: de kleine groep van pioniers werd na 25 jaar bijgestaan door een netwerk van briefwisselende leden in de provincies; het inzicht dat monu-

menten uiteraard verbonden zijn met een omgeving, resulteerde in 1912 in de oprichting van een afdeling voor de landschappen; de activiteiten van de Koninklijke Commissie werden vanaf 1931

voor het eerst ondersteund door een wettelijk instrumentarium; de culturele autonomie bracht in 1968 een splitsing van de unitaire commissie met zich mee, waarna de twee autonome secties op or-

Koningin Fabiola in gesprek met leden en ereleden van de K.C.M.L.

ganisatorisch en inhoudelijk gebied elk hun eigen weg gingen.

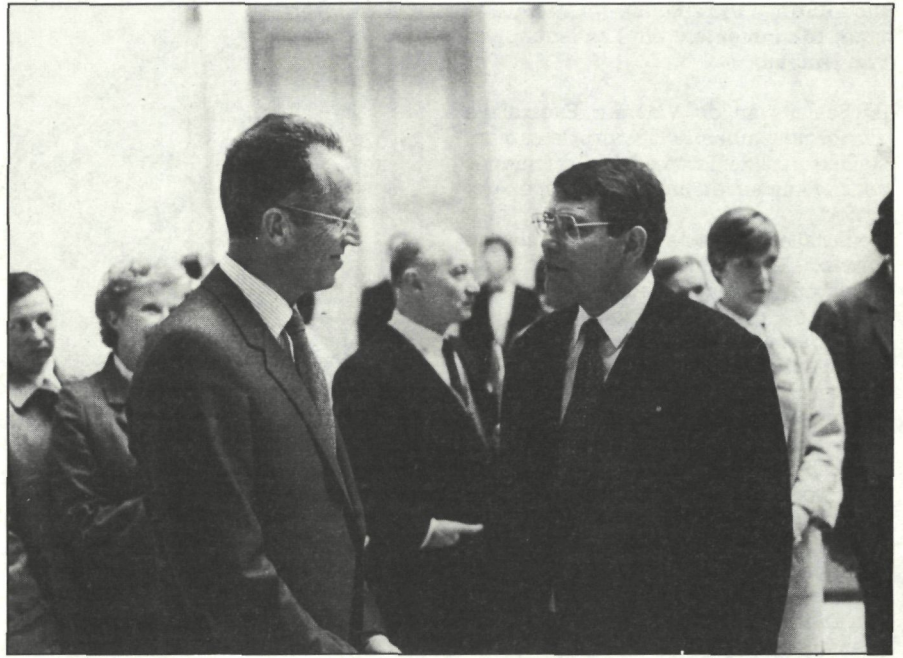
Dit waren de hoofdlijnen die Voorzitter Herman Craeybeckx in de hem toegemeten minuten ontwikkelde. Hij vervolgde met een visie op het beleid: 'monumenten, landschappen en het kunstpatrimonium maken als elementen van ons materieel en intellectueel environment, ondeelbaar, samen het wezenlijk bestanddeel uit van onze identiteit, van onze beleefde persoonlijkheid, integriteit als mens, en daar komt het op aan. Een vrije, vanuit grote deskundigheid en gewaarborgde autonomie verstrekte advisering door de Centrale en Provinciale Commissies staat daarbij borg voor een verantwoordelijk beleid. De Koninklijke Commissie heeft tot op heden te weinig gevolg kunnen geven aan haar belangrijkste, nochtans expliciet en herhaaldelijk omschreven opdracht, met name het formuleren van adviezen voor een geïntegreerd beleid met betrekking tot de zorg voor de monumenten, landschappen en roerend kunstbezit'.

Daar zal in de toekomst meer werk van gemaakt worden, wanneer de middelen daartoe worden verschaft.

Charles Hanin, sinds begin 1985 Erevoorzitter van de Commission Royale, ging in op het door de commissie gepresteerde werk, dat in schril contrast staat tot de resultaten die het opgeleverd heeft. Een instelling als de Koninklijke Commissie blijft 'maar' een adviesorgaan; de beslissingen worden op een ander echelon genomen, wat soms pijnlijke gevolgen heeft voor het patrimonium. Beide voorzitters schrokken er dus niet voor terug een kritische noot te laten klinken. Geen euforische viering van een 150ste verjaardag, maar een kritische terugblik op 150 jaar werking met positieve maar ook negatieve aspecten lag trouwens in de lijn van de verlangens van de Vorst.

Monumenten- en landschapszorg is echter niet alleen de zaak van de Koninklijke Commissie of van de andere overheidsinstellingen. Koning Boudewijn had daarom gesuggereerd te peilen naar de visie van de bevolking en dit via een nationale fotowedstrijd.

Wat wordt ervaren als goed 'verzorgd', wat zijn daarentegen schrijnende voorbeelden van de onttakeling van ons cultureel patrimonium, door ondeskundigheid of onwil verloren gegaan gemeenschappelijk bezit? Ongeveer 3000 opnamen kwamen binnen, de ene kritisch, de andere minder. Zeventig laureaten werden bekroond door een jury, die bestond uit leden van beide secties. Met dit beeldmateriaal werd een diamontage van een kwartier samengesteld, die tijdens de officiële viering vertoond werd. Een videoband van deze montage kan door scholen en verenigin-

Koning Boudewijn in gesprek met Herman Craeybeckx, Voorzitter van de K.C.M.L.

Laureaten van de nationale fotowedstrijd lichten hun inzenden toe voor de Koning.

gen worden ontleend (secretariaat Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, Belliardstraat 14-18, 1040 Brussel, tel.: 02/513.99.20).

De korte officiële zitting in het auditorium werd op ontroerend mooie wijze muzikaal opgeluisterd door Roland Vanden Berghe, fluit en Gyde Knebusch, harp. Zij speelden 'Danse Lente' van Joseph Jongen en 'Entr'acte' van Jacques Ibert.

Leden, laureaten, ministers, gouverneurs konden naderhand in het forum van de Koninklijke Musea tijdens de receptie op een veel minder formele wijze met elkaar van gedachten wisselen. Ook het vorstenpaar vond dit van het grootste belang. Tot lang voorbij de in het draaiboek vastgelegde tijdstip bleven zij met de talrijke aanwezigen spreken. Voor velen wellicht een verrassende en aangename ervaring.
A. Demey.

Installatie Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen van Brabant

Bij Besluit van de Vlaamse Executieve van 20 november 1985 werd de samenstelling van de Provinciale Commissies voor Monumenten en Landschappen gewijzigd.

De installatievergadering van de nieuwe Provinciale Commissie van Brabant had plaats op 15 januari laatstleden in Brussel, in de grote vergaderzaal van het Hoofdbestuur van het Bestuur voor Monumenten en Landschappen.

De vergadering werd geleid door de nieuwe voorzitter, de heer A. Van Lent, Vice-gouverneur van Brabant.

Dit gebeurde in aanwezigheid van de ondervoorzitter, de secretaris en een nagenoeg volledig ledenbestand.

Het Bestuur voor Monumenten en Landschappen werd vertegenwoordigd door de heer E. Goedleven, Adviseur-hoofd van Dienst, en de Inspecteur-hoofd van Dienst Brabant.

In zijn openingsrede heette de Voorzitter de nieuwe leden welkom. Hij wees

De heer A. Van Lent, Vice-gouverneur van Brabant, verwelkomt de nieuwe leden van de P.C.M.L.-Brabant.

verder zijn toehoorders op het belang van de hem toevertrouwde taak en sprak de hoop uit op een vruchtbare samenwerking.

Op vraag van de neofieten gaf de heer Goedleven enige toelichtingen met betrekking tot de concrete werking van de

Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen en het verloop van de beschermingsprocedure.

Daarop werd overgegaan tot de gebruikelijke behandeling van de agenda-punten.

G. Paesmans.

M & L LITERATUUR

Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie publiceert beknopte informatiebrochure

Een brochure waarin kort uitgelegd wordt wat industriële archeologie is, en waarin de verschillende aspecten van de werking van de vereniging worden voorgesteld;

met een overzicht van de belangrijkste organisaties in Vlaanderen en Wallonië, de verschillende werkgroepen die reeds opgericht werden (van brouwerijen tot en met het hergebruik van industriële ruimten), het documentatiecentrum voor het industrieel erfgoed, vormingsprogramma's, beschikbare reizende tentoonstellingen, ...;

met aankondiging van een studiegroep 'Geschiedenis van de Techniek in Vlaanderen', die vanaf 1986 in samenwerking met het Studiecentrum voor Techniek en Ingenieurswetenschappen georganiseerd wordt.

Te bekomen door twee postzegels van 12 frank te zenden aan de:

Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie, Postbus 30, Postkantoor Maria Hendrikaplein, 9000 Gent-12 (men gelieve het nummer '12' van het postkantoor niet te vergeten).

R. Van Craeynest, De tram maakte de kust. Geschiedenis van de Kusttram 1885-1985, Oostende, 1985

Na een 8-tal jaar opzoekingen kon dit werk gepresenteerd worden als een 'leesbare tekst ... voor iedereen die belangstelling heeft voor de kusttram'.

Het werk gaat in de tijd terug tot de eerste spoorwegverbindingen, en meer bepaald de punten aan de kust die via een spoorlijn werden ontsloten. De aanvang van de tramlijn aan de kust gaat terug op de behoefte om de badplaatsen onderling te verbinden. De verdere evolutie van het tramverkeer en de invloed ervan op de ontwikkeling van de badplaatsen, is wat in het hoofdvolume van het boek systematisch wordt uitgewerkt en gedocumenteerd met kaarten, tabellen, oude postkaarten en foto's. Door de vele bronvermeldingen en referenties vormt dit document over de tram aan de kust meteen ook een bron van informatie op zich voor verdere studie.

Te bestellen bij R. Van Craeynest, Blauwe Kasteelstraat 103, 8400 Oostende, door overschrijving van 1.200,-Fr., +60,-Fr. verzendkosten op rekeningnummer 000-0516276-42.

Architecture pour le peuple. Maisons du peuple: Belgique, Allemagne, Autriche, France, Grande Bretagne, Italie, Pays-Bas, Suisse, Bruxelles, Archives d'Architecture Moderne, 1984, 286 p. (prijs: 950,-fr.)

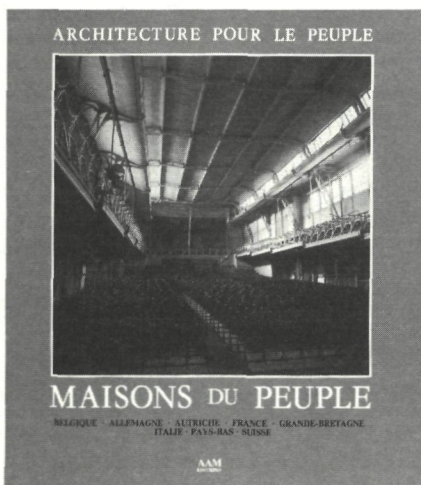
Dit verzamelwerk rond het thema volkshuizen is het resultaat van een onderzoek uitgevoerd door de Brusselse Archives d'Architecture Moderne en dat in 1982 startte in opdracht van de Administration du Patrimoine culturel (Ministère de la Communauté française). Gevraagd werd een overzicht te geven van de nog bestaande volkshuizen in Brussel en Wallonië. De inventaris werd aangegrepen om er onderhavige publikatie rond op te bouwen. Hiertoe werd het 'Belgische' verhaal aangevuld met een reeks essays en artikels rond hetzelfde thema vanuit Duitsland, Oostenrijk, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië, Nederland, Zwitserland.

De bedoeling van de makers is tweeledig: de (her)opname van het onder deze noemer te klasseren patrimonium in het collectieve geheugen van de historicus en van het volk, en het op die manier stimuleren van bescherming, gebruik en/of hergebruik. De behandelde periode wordt klaar afgelijnd tussen 1870 en 1940.

Over dit boek hangt letterlijk en figuurlijk de schaduw of het licht, dit naargelang de interpretatie, van het in 1965 afgebroken Brusselse Volkshuis van Victor Horta. Veelbetekenend siert het tevens het kaft en het figureert uitgebreid in de inleiding van de samenstellers Annick Braumann en Maurice Culot. Het is tevens het onderwerp van een openend essay door de Italiaanse professor Franco Borsi, die eerder reeds publiceerde over de Belgische Art Nouveau (*Bruxelles 1900*, Vokaer, 1974 en in samenwerking met P. Porthogesi een lijvige monografie over *Victor Horta*, Vokaer, 1970).

Zijn bijdrage is opgebouwd rond de boutade dat het afgebroken volkshuis zijn mythische oplading en status heeft gekregen precies dank zij die afbraak. Sindsdien is het niet meer weg te denken uit de galerij van de meesterwerken van de architectuurgeschiedenis. Door de afbraak is het beeld van het gebouw volgens hem ongeschonden bewaard. Annick Braumann en Brigitte Buysens nemen de lezer vervolgens mee op reis 'au pays des maisons du peuple', met name België. Onze oorspronkelijke vrees dat in het kader van de opdracht enkel Brussel en Wallonië zouden worden behandeld — het Ministerie van de Franse Gemeenschap heeft immers geen bevoegdheid in Vlaanderen — wordt gelukkig geen bewaarheid.

Logischerwijze start het verhaal inderdaad in Gent met de oprichting door Gentse textielarbeiders van een coöperatief 'de Genste bakkers' (1873). Dit initia-

tief verbreedt zich in 1880 met de coöperatieve 'Vooruit' die zich in 1884 in een verlaten fabriek installeert: in dit gebouw bevinden zich een café, bureaus, een drukkerij en een bakkerij, een feestzaal en een bibliotheek. In een notedop is hiermee het programma voor enkele decennia Belgische volkshuizen geschetst. De mogelijkheden van een specifieke architecturale uitdrukking voor dit programma zullen zich slechts rond de eeuwwisseling duidelijk gaan aftekenen.

In Gent bouwt architect F. Dierckens in eclectisch monumentale stijl zowel de feestzaal Vooruit (1911-1913) als een volkshuis en magazijn (1897-1899), terwijl in Antwerpen een liberaal volkshuis — veelbetekenend — 'Help U Zelve' wordt opgericht (1898-1901) in art-nouveaustijl met sterke Wiener-Secession-referenties, naar ontwerp van de architecten J. Van Asperen en E. Van Averbekke. Beide gebouwen zijn inmiddels als monument beschermd. Het Brusselse Volkshuis, eveneens in de nieuwe art-nouveaustijl, in opdracht van de in 1885 gestichte Belgische Werkliedenpartij door architect Victor Horta gerealiseerd (1898-1901), hebben we reeds vermeld. Vanaf nu wordt de reis in verhoogd tempo voortgezet in de Waalse industriezones: de Borinage en de streek rond Luik en Charleroi. Uit dit overzicht blijkt hoezeer het Volkshuis van Horta een uitzondering is gebleven: een gebouw in een vernieuwend idioom door de meest vooruitstrevende architect van dat ogenblik voor een maatschappelijke groep met vernieuwende en progressieve ideeën. Deze visie is in dit geval duidelijk reformistisch geïnspireerd en veelbetekenend worden financiële middelen en de architect onder meer aangebracht door de progressief-liberale groot-industrieel Ernest Solvay. Voor hem bouwde Horta overigens een schitterende woning.

De Waalse volkshuizen zijn meestal kleiner van omvang en leunen qua vormtaal veelal aan bij de regionale bouwwij-

ze met eclectische uitschieters. Zo is het 'Maison des Corporations' in Charleroi, gebouwd in 1924, een rechtstreekse uitloper van wat Dierckens in Gent vóór 1914 bouwde.

Steeds wordt getracht op een of andere manier een monumentaal karakter te realiseren. Om deze monumentaliteit te bereiken grijpt men veelal haast noodzakelijkerwijze terug naar het arsenaal dat de burgerlijke cultuur aanreikt. In de visuele inventaris die deze Belgische minitrip afrondt worden alle gerealiseerde, al of niet afgebroken volkshuizen opgenomen met aanduiding van hun huidige bestemming. Van de 148 items worden er jammer genoeg slechts 22 afgebeeld op klein formaat, wat de term 'inventaire visuel' wel enigszins doet relativeren.

Dan worden de grenzen opengegooid en krijgen we achtereenvolgens essays en artikels vanuit de in de ondertitel vermelde landen gepresenteerd.

De diversiteit qua vlag en lading die de volkshuizen in deze landen kenmerkt wordt hier nog versterkt door de diversiteit van de benaderingen, wat vergelijkende inzichten wel enigszins bemoeilijkt.

De studie van Marco de Michelis over de situatie in Duitsland getuigt van een brede oriëntatie. Hij situeert terecht de volkshuizen in het globale discours, zowel van binnen- als van buitenuit, rond het arbeidersvraagstuk. Boris Podrecca behandelt onder het motto 'le savoir est pouvoir' (kennis is macht), de volkshuizen in Wenen, waarna we een tweedelige bijdrage krijgen over Frankrijk.

Marie-Josèphe Lussien-Maisonneuve brengt 'Variations sur un thème populaire du Nord' — we bevinden ons in het geïndustrialiseerde Noorden van dit land — waarna Jean-Louis Cohen in een essayistische bijdrage 'les avatars de la sociabilité ouvrière' onderzoekt (de verschijningsvormen van het sociale aanpassingsvermogen van de arbeidende klasse). Met Martin Meade bevinden we ons in Groot-Brittannië. Hij is de enige die zijn bijdrage situeert ten opzichte van de Belgische situatie, zij het summier. Het thema wordt behandeld via het fenomeen van de zogenaamde 'Mechanics Institutes', een soort volks(hoge)scholen avant-la-lettre. Het is een belangrijke en vernieuwende bijdrage.

Franco Biscossa schetst de evolutie in Italië van Casa del Popolo naar Casa del Fascio. Het fascisme recupereert het fenomeen en ontmantelt de volkshuizen als uitgesproken politieke plaatsen maar bootst ze na en neemt ze over als plaatsen waar een consensus kan worden bereikt, waar een gemeenschap zich achter één idee kan scharen.

Het volkshuis in Nederland wordt onder ogen genomen door Arie de Groot. Hij legt er zich op toe het volkshuis te behandelen als het huis van de Bond van Werklieden, dit is de plaats waar arbeiders vergaderen, waar ze zich ontwik-

kelen maar ook ontspannen, tegen een schappelijke prijs kunnen eten, drinken en zelfs overnachten. Het is ook de plaats waar de bureaus van hun organisatie zich bevinden en waar hun dagbladen gedrukt worden. Dit eerste, vrij summier overzicht — de auteur geeft het zelf toe — komt vrij mager over in het geheel van het boek, zeker in vergelijking met de uitgewerkte en goed gedocumenteerde bijdrage van Marco de Michelis.

Als sluitstuk komt Zwitserland aan bod met bijdragen van Mario Scasighini en Alex Claude. Eerstgenoemde onderzoekt vooral de sociale en politieke achtergrond van het fenomeen. Alex Claude brengt een architecturale en stilistische analyse van de belangrijkste, specifiek als volkshuis gebouwde constructies. De in bestaande gebouwen ondergebrachte volkshuizen laat hij buiten beschouwing. Na dit overzicht ligt de conclusie voor de hand: we krijgen een boeiende mozaïek aangeboden die ons een beeld geeft van het volkshuis als sociale, politieke en architecturale uiting van de aspiraties van bepaalde maatschappelijke groepen, en dit in een wat willekeurige, maar wellicht toch representatieve selectie uit een aantal Westeuropese landen.

De grote verdienste ervan is dat het, bij mijn weten voor de eerste maal, dit type of thema expliciet als uitgangspunt neemt.

Om tot een (h)echt referentiewerk uit te groeien ware echter meer samenhang in de teksten en in de presentatie wenselijk geweest. Uit de verschillende bijdragen hadden we graag een min of meer samenhangende en verbindende inleiding annex literatuurlijst gedistilleerd gezien: een soort leeswijzer doorheen het nu gefragmenteerde boek.

H. Stynen.

Natuur in de Buurt. Natuurbeheer en natuurbehoudsbeleid in de gemeente, Koning Boudewijnstichting i.s.m. BNVR, 1985.

De monografie 'Natuur in de Buurt' vormt de afsluiting van de gelijknamige campagne, die in 1983-1984 georganiseerd werd door de Koning Boudewijnstichting in samenwerking met de v.z.w. De Belgische Natuur- en Vogelreservaten.

De campagne richtte zich tot de gemeentebesturen met als doel een wetenschappelijk verantwoord natuurtechnisch beheer van de natuurgebieden, in het bijzonder de 'kleinere' hoekjes die we terugvinden temidden van ons versnipperd landschap, te stimuleren en bij te dragen tot het opstellen van gemeentelijke verordeningen voor het beheer van deze natuurgebieden.

De campagne werd gedurende anderhalf jaar geruggesteund door een B.T.K.-ploeg, die trachtte om een samenwerkingsverband te bekomen tussen een

aantal gemeentebesturen enerzijds en de geïnteresseerde bevolking, in het bijzonder de vrijwilligers van plaatselijke natuur(gidsen)verenigingen, anderzijds. De Koning Boudewijnstichting spreekt de hoop uit dat deze publikatie een handleiding zou zijn voor een goed natuurbeheer in Vlaanderen.

In het eerste deel van deze monografie wordt de campagne zelf belicht. Zo blijkt dat ongeveer 130 gemeenten in Vlaanderen en Brussel meewerkten en dat voornamelijk de minder opvallende, kleinere natuurgebieden zoals kasteelparken, (spoor)wegbermen, verlaten kleiputten en opgespoten terreinen, aan bod kwamen.

In het tweede deel wordt dieper ingegaan op de theoretische en technische aspecten van het natuurbeheer. Zowel 'strategieën, processen en relaties in levensgemeenschappen' als 'processen en invloeden die voor natuurbeheer van belang zijn' en de 'basisregels voor natuurbeheer' worden zeer uitvoerig uit de doeken gedaan door een opsomming te geven van de voornaamste theorieën (Grime, MacArthur-Wilson, Diamond, Van Leeuwen). Dit gedeelte lijkt mij voor de leek in een gemeentebestuur te uitgebreid en te moeilijk; het ware beter geweest om de theoretische aspecten samen te voegen tot één overzichtelijk geheel waarin de verschillende theorieën werden verwerkt.

Na een overzicht van de voornaamste beheerstechnieken volgen dan nog enkele voorbeelden uit de praktijk, voornamelijk met betrekking tot kasteelparken en verlaten stortterreinen. In het derde deel wordt gepleit voor een gemeentelijk beleid voor natuurbehoud. Aan de hand van voorbeelden met schema's wordt duidelijk gemaakt hoe de planning kan verlopen en welke wettelijke middelen en beleidsinstrumenten voorhanden zijn. Tenslotte wordt in de bijlagen aandacht geschonken aan het wegbermbeheer en aan een gemeentelijke bouwverordening met betrekking tot de beplantingen.

De monografie 'Natuur in de Buurt' kan beschouwd worden als een aantrekkelijk geïllustreerde en overzichtelijke, maar soms toch wel onvolledige en/of onduidelijke informatiebrochure over natuurbehoud en -beheer voor beleidsverantwoordelijken en geïnteresseerden in onze gemeenten.

In het algemeen echter kan gesteld worden dat nog een lange weg moet afgelegd om de mentaliteit in de meeste gemeenten te veranderen: een mentaliteit van 'doe maar op', van persoonlijke belangen, van verwaarlozing van de kleine en 'gewone', maar toch waardevolle kantjes van stad of dorp en een mentaliteit van prestigieuze projecten.

De vraag is of een prestigieus project met een prestigieuze monografie hieraan veel zal kunnen veranderen...

L. Meesters.

Remi Geerinckx, Schrijnwerk. Vergeven Kunst, Tielt, Lannoo, 1985.

In dit boek behandelt de auteur de eeuwenoude en bezielde dialoog tussen de schrijnwerker en zijn levend materiaal, het hout.

Hij geeft een overzicht van deze vergeven kunst van prehistorie tot de jongste tijd. De auteur erfde de liefde voor het hout van zijn voorouders, die sedert 1624 van vader op zoon schrijnwerkers waren. Zelf schrijnwerker en erevoorzitter van de nationale beroepsorganisatie der schrijnwerkers en oud-voorzitter van de internationale beroepsorganisatie der schrijnwerkers en meubelfabrikanten, ontdekte hij via dagelijkse omgang de rijkdom van het hout en de luister die de mens eraan kan verlenen. In samenwerking met talrijke medewerkers heeft hij door het hele land gespeurd naar de prachtigste kunstschaten van houtbewerking. Tijdens deze vele reizen is zijn geestdrift nog toegenomen en is hij volledig ingewijd in de kunst van het schrijnwerk. Dit werk is het eerste volledige overzicht van de historische ontwikkeling van een kunstambacht dat een bindende schakel vormt tussen het bouwwerk en zijn gebruiker en waaraan de talentrijkste kunstenaars uit ons verleden hun beste krachten hebben gewijd. Het schenkt niet alleen uitgebreid aandacht aan de vormelijke ontwikkeling van zowel raam, deur, muurbetimmering en trap als van kansel, biechtstoel en koorgestoelte. Bovendien gaat het ook dieper in op de technische aspecten van de houtbewerking. Het zal voor iedereen die het hout een warm hart toedraagt, zowel de geïnteresseerde leek als de schrijnwerker, meubelmaker, ingenieur, architect en kunsthistoricus en alle geïnteresseerden uit de bouwnijverheid, een niet te missen album zijn over de rijkdom van ons patrimonium 256 p. / formaat: 33 x 25 cm / prijs: 2850,-fr. in de boekhandel.

M&L
INHOUDSOVERZICHT
1981-1985

Lopende jaargang (6 nummers)	840 fr.
Jaargang 1 (nr. 1 uitgeput)	600 fr.
Jaargang 2 (nr. 4 uitgeput)	600 fr.
Jaargang 3 (alle nummers beschikbaar)	800 fr.
Jaargang 4 (alle nummers beschikbaar)	800 fr.
Extra M&L	150 fr.
Los nummer	150 fr.
Volledig pakket (jaargang 1 tot en met jaargang 4)	2.650 fr.

Bij aankoop van het volledig pakket ontvangt U „Brussels Detail” (een set van 6 reproducties op prentbriefkaartformaat) opgeborgen in een handige map.

Mevrouw/Mijnheer _____

Adres : _____

_____

_____

Terug te sturen naar :
M&L-redactie
t.a.v. Luk Tack
Belliardstraat 14-18
1040 Brussel.

- wenst de lopende jaargang (6 nummers) : 840 fr.
 Jaargang 1 (nr. 1 uitgeput, in copie beschikbaar) : 600 fr.
 Jaargang 2 (nr. 4 uitgeput, in copie beschikbaar) : 600 fr.
 Jaargang 3 (alle nummers beschikbaar) : 800 fr.
 Jaargang 4 (alle nummers beschikbaar) : 800 fr.
 M&L-extra : 150 fr.
 losse nummers (150 fr. per nummer)
 Jaargang 1 tot en met 4 (nr. 1/1 en 2/4 in copie beschikbaar) : 2.650 fr.
 Bij aankoop van de vier jaargangen ontvang ik „Brussels Detail”.

Ondergetekende ontvangt het gevraagde nummer(s) of jaargang(en) na storting van het juiste bedrag op rek. nr. 000-2001776-84 van het Fonds voor Monumenten & Landschappen.

Datum :

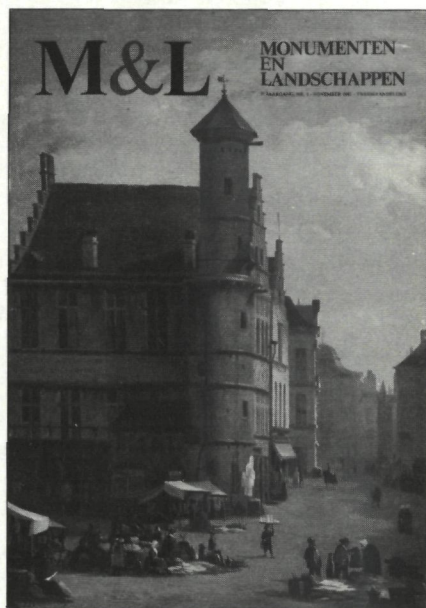
Handtekening :

M&L

INHOUDSOVERZICHT

1981-1985

Iste jaargang
Nr. 1 - november 1981

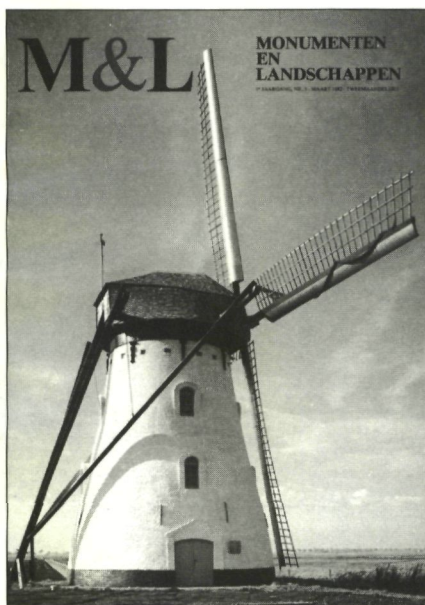
Het Toreken, gildenhuis van de Huidevetters Johan Vandenhoute	6
Monumentenstad Diest F. Marcus	12
Het herenhuis Cohn-Donnay Marcel M. Celis	18
De restauratie van de grote zuilen in de O.-L.-Vrouw-kathedraal van Antwerpen A. De Naeyer	26
Het kasteel en park te Leeuwergem H. Van Den Bossche	32
Vergelijkend onderzoek van enkele polyurethaanvernissen voor vloeren Eddy De Witte - Eddy Becaus	38
Landschappelijk waardevolle gebieden langs de Vlaamse kust Guido Ostyn	44

UITGEPUT

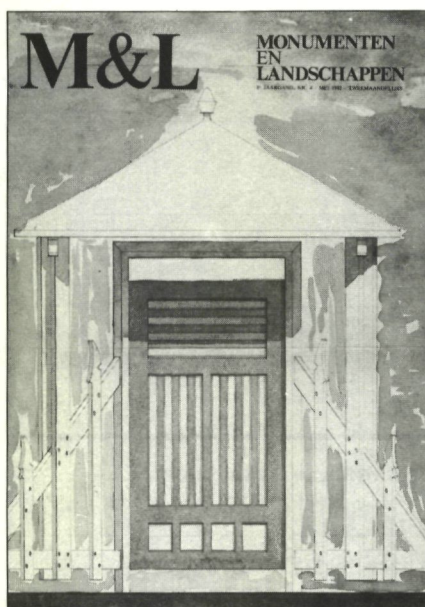
Iste jaargang
Nr. 2 - januari 1982

Het gerestaureerd Kolveniershof en het Rubenianum te Antwerpen F. Baudouin en N. De Poorter	9
Signalement: Het huis Guiette (1926) van architect Le Corbusier te Antwerpen H. Stynen	17
Het Vlaams Huis te Watermaal-Bosvoorde, een ontwerp van Albert Charle (1821-1889) J. Vandenbreeden	20
De begijnhofkerk te Sint-Truiden en haar muur- en pijlerschilderingen M. Buyle en L. Smets	26
Het plateau van Overijse W. Claes en R. Deneef	35
Het bouwkundig erfgoed van het arrondissement Sint-Niklaas in vogelvlucht A. Demey	41
Sociale stadsvernieuwing van naderbij bekeken L. Pans	48

Het arrondissement Veurne: een globale benadering A.M. Delepierre	14
De kustarchitectuur in de Westhoek of het bouwen aan de rand van de zee fascinat M. Lion en M. Ramakers	30
De Frans-Belgische Moeren G. Ostyn	39
De Frans-Belgische Moeren: enkele gegevens aangaande de windgemalen J. De Schepper	45
Profiel: Jozef Viérin (1872-1949) H. Stynen	49
Het Van Peteghem-Orgel (1838) in het voormalig Sint-Jans-Gasthuis (thans Bisschoppelijk College) te Veurne P. Roose	55

Renovatiestudie 'De Ring' te Hamme R.M.L.Z., afdeling Architectuur	12
De neogotische beelden van het stadhuis te Leuven, schepping van de 19de-eeuwse restauratiedrang A. Maesschalk en J. Viaene	39
'Ter Vaart': een cottage van Paul Hankar in de Gentse haven M. Dubois en L. Daenens	50
Het Nederlands Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud: een bruikbaar beleidsinstrument voor de Vlaamse Gemeenschap? R.M.L.Z., afdeling Landschappen	56

De redactie- en drukkerijgebouwen van 'Vooruit' en 'Le 'Peuple' (architecten Fernand en Maxime Brunfaut). Twee merkwaardige realisaties uit de dertiger jaren te Gent en te Brussel M.C. Celis en H. Van Bossche, R.M.L.Z.	8
De Julianakapel te Sint-Joost-ten-Node S. Paesmans, R.M.L.Z.	24
Het Karmelietessenklooster aan de Rosier in Antwerpen M. Manderyck, R.M.L.Z.	35
Het St.-Jansbeeld uit de Agapituskerk te Vliermaal	42
De Bescherming van kunstvoorwerpen tegen UV-stralen E. De Witte, K.I.K., Brussel	46

1ste jaargang
Nr. 6 - september 1982

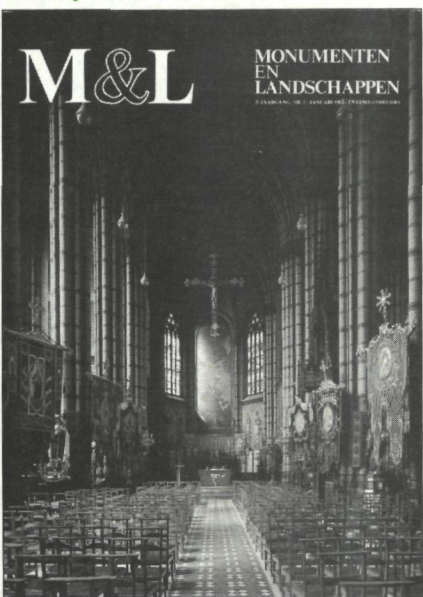
Het Boekenbergpark te Deurne H. Van den Bossche	10
Unitastuinwijk in Deurne (1923-1932) Ch. Bentein en H. Stynen	20
Het 'tiende gebod' in Leuven J. Martens, A. Impens en G. Paesmans	40
Beschermingen op de zeedijk : Villa Maritza en Villa Doris M. Goossens	51
Monumentenzorg studeren in Vlaanderen M. Ramakers	55
Fragmenten van de koorbanken van de Sint-Sulpitiuskerk te Diest in een Ierse verzameling M. Smeyers	59
Nederland - België in monumentenland. Een ontmoeting van Parlementariërs G.W. Van Herwaarden	63

2de jaargang
Nr. 1 - november 1982

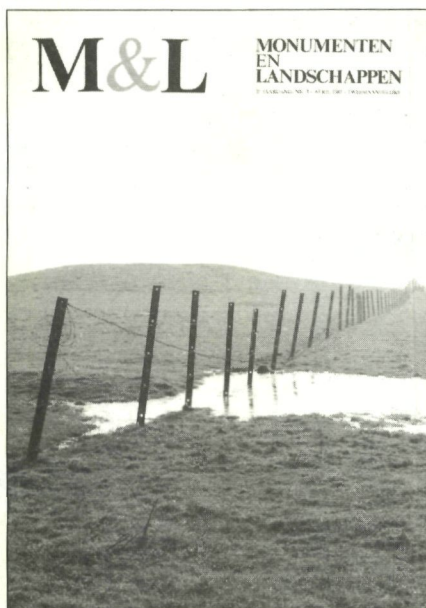
Van Winkelen en Puien Chris Bogaert, Kathleen Lanclus en Guido Deseyn	12
Het Citadelpark te Gent B. Baillieul, G. Van der Linden en H. Van den Bossche	42
Geo Henderick Guido Deseyn	46
Een aanzet tot een beheersplan voor een gerangschikt landschap, het Staatsbos Berlare-Broek. Eerste luik: de natuurwetenschappelijke waarde Paul van den Brecht en Regi de Meirsman	59

2de jaargang
Nr. 2 - januari 1983

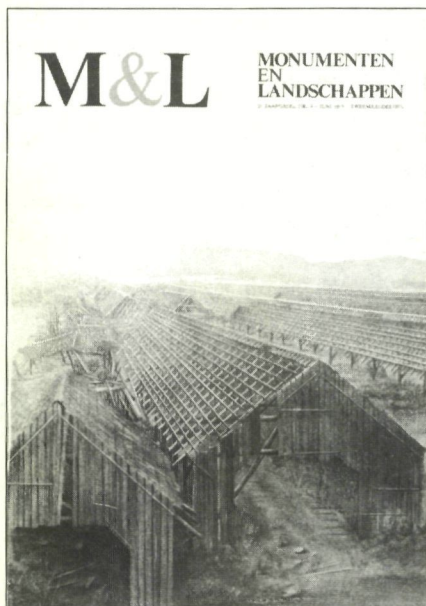
Een aanzet tot een beheersplan voor een gerangschikt landschap, het Staatsbos Berlare-Broek. Luik II: het beheersplan. P. van den Brecht en R. de Meirsman	8
Vijftig jaar beschermingen in Vlaanderen A. Demey en E. Goedleven	13
De Stad: mogelijkheid en noodzaak van ingrijpen. Een gesprek met Geert Bekaert, Bob Cools, Jacques Monsaert en Marcel Smets over het stedelijk beleid in Antwerpen en Gent M. Hoflack en H. Stynen (eindredactie)	25
Hendrik Beyaert (1823-1894) en het 'Concert Noble'-gebouw J. Apers	37
De hernieuwing van de zalen van de 'Concert Noble' te Brussel Groep Planning	44
De redding van de Antwerpse Zoobomen: een dure maar verantwoorde operatie Herman Van den Bossche	50

2de jaargang
Nr. 3 - april 1983

Het landschap van de Zwinstreek M. Strobbe	8
De Zwinbosjes te Knokke-Heist G. Ostyn	24
De restauratie van de 'Grooten Vos' in Brugge en het 'Wyckhuuse' in Alveringem M. Goossens - D. Mostaert / M. Goossens	29
De restauratie van het stadhuis te Damme L. Devliegher	41
Enkele elementaire maatregelen voor een goede bewaring van boeken en grafische documenten M. Neiryck-de Schaepdryver	47

2de jaargang
Nr. 4 - juni 1983

Voorstel tot bescherming van een dorpsgezicht: Noeveren bij Boom G. Plomteux en I. Vandenhoudt	8
Het landschap van de Zwinstreek (dl 2) M. Strobbe	26
Het domein en het kasteel Ooidonk H. Serras	33
Restauratie en rehabilitatie van de Boesdaelhoeve Afdeling Architectuur, M.L.Z.	39
— Enige toelichting bij de erkenning door de Vlaamse Gemeenschap van de openstelling van het kasteel van Ooidonk	38
— Overzicht van de publikaties van Monumenten- en Landschapzorg	49

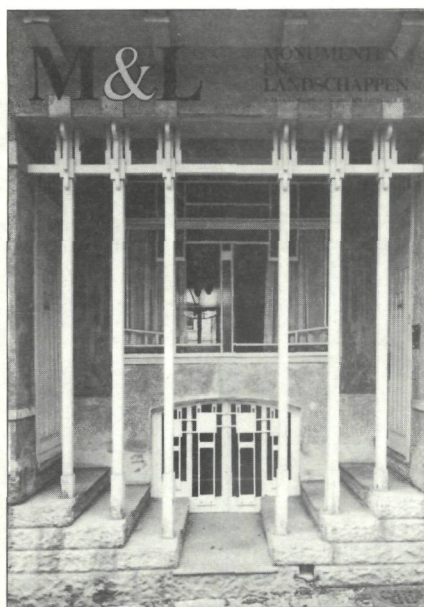
UITGEPUT

2de jaargang
Nr. 5 - september-oktober 1983

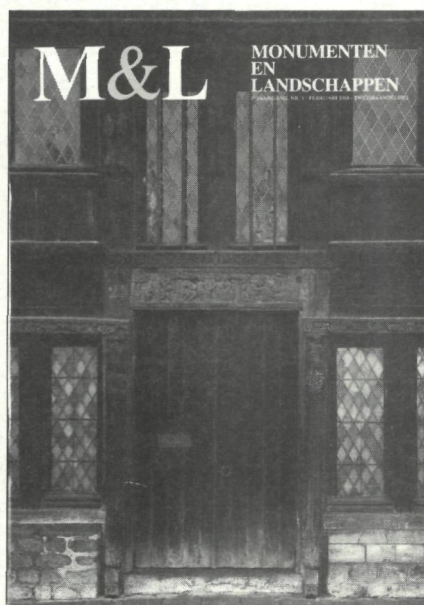

De wederopbouw van Dendermonde als constructie van een artificieel decor M. Smets en K. Verbruggen	9
De doorwerking van een verfraaiingsgedachte tijdens de wederopbouw: het plan Viérin voor Nieuwpoort (1906-1920) H. De Laet	20
Antwerpen, Lier en Mechelen: een debat over stedenbouw en architectuur naar aanleiding van drie wederopbouwwedstrijden R. De Meyer	31
Profiel: Architect Richard Acke (1873-1934) en de woningbouw in de frontstreek H. Stynen	42
Van stadsbouwkunst tot stedenbouwkunde: een modernistische oefening van Raphaël Verwilghen P. Uyttenhove	54

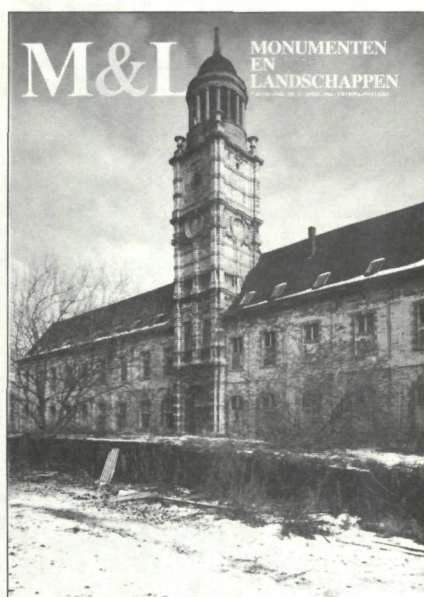

De samenwerking Cauchie-Frankinet. Een hypothese voor het auteurschap van de woning Frankenstraat nr. 5 in Etterbeek J. Vanderperren	8
Het huis Cauchie: een woning met „een speciaal karakter” J. Vandenbreeden	18
De archiefwet en haar uitvoering J. Verhelst	23
Albert Van Huffel 1877-1935. Een oeuvre van gevoel en rede M. Dubois	30
Een toekomst voor de Sint-Bernardsabdij te Hemiksem ? Deel I: Bouwgeschiedenis van de abdij L. Wylleman	43

Mechelen : het verhaal van een binnenstad H. Kennis & L. Mondelaers m.m.v. S. Van Aerschot	6
'De Vijgenboom' (1500-1510) en 'De Duivels' (1545-1550), twee pronkstukken van het unieke laat-middeleeuwse houtbouwpatrimonium te Mechelen J. Grootaers	33
Verdwenen muurschilderingen in de St.-Aldegondiskerk te Alken A. Bergmans	50

De patriciërs woning van het geslacht Van tSestich in de Naamsestraat te Leuven A. Maesschalck & J. Viaene	7
Een toekomst voor de Sint-Bernardsabdij te Hemiksem	31
Deel 2 : Lotgevallen van de abdij in de 19de en 20ste eeuw L. Wylleman	32
Deel 3 : Actuele evaluatie van het gebouwenbestand met een tentatieve aanzet tot onderzoek van de mogelijkheden tot renovatie en restauratie R. Berteloot en het Postgraduaat Monumentenzorg, NHIBS-Antwerpen	40

Het Mechels Broek 7
M. De Borgher

Twee Tempels onder de slopershamer : aantekeningen bij de afbraak van het logegebouw „Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis” te Antwerpen 17
P. Maclot en E. Warmenbol m.m.v. M. De Schampheleire

De egyptiserende maçonnieke tempels van de Brusselse loges „Les Amis Philanthropes” en „Les Vrais Amis de l’Union et du Progrès Réunis” 25
M.M. Celis

De Hanswijckhoeve te Mechelen-Muizen : restauratie van een 17de-eeuws hoevecomplex 42
B.M.L./Afdeling Architectuur

Hortus Lovaniensis. Zijn geschiedenis en zijn gebouwen. De restauratie van de Oranjerie. 6
C. De Maegd

Radiokoolstofdateringen van mortels. Een hulpmiddel bij het dateren van oude gebouwen. 27
M. Van Strydonck

De conservatie van de donjon van de heren van Meldert te Hoegaarden. Een evaluatie. 33
C. De Maegd

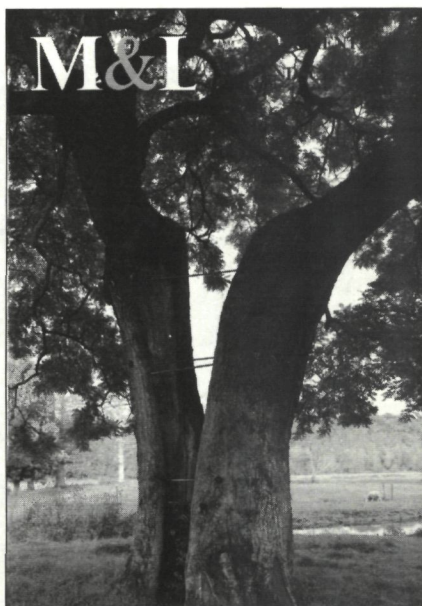
Het hof van Watervliet in de Oude Burg te Brugge : een restauratie van een veelzijdige 15de-eeuwse herenwoning. 42
J.-P. Esther

De Demervallei tussen Aarschot en Werchter. Deel 1. 6
R. Deneef

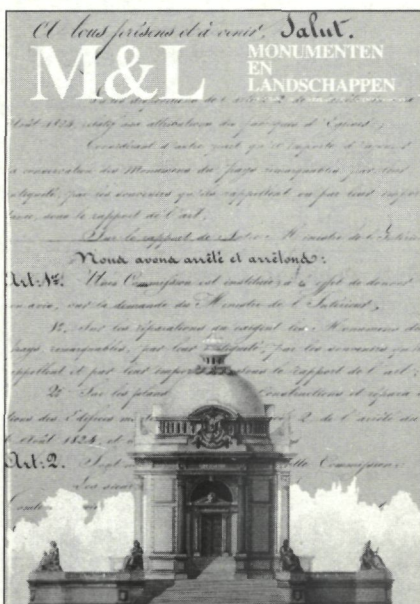
Het Kwartsiet van Tienen : Petrografische kenmerken en gebruik als bouwsteen. 20
R. Nijs & G. De Geyter

Het Rood Kloosterken - een archeologisch vooronderzoek. 30
D. Van Eenhooge

„In Memoriam - Patrimonium” 40
J. Vandenbreeden

De Japanse honingboom te Sint-Truiden (Kerkom). Boomverzorging als beheersmaatregel voor het behoud van ons onroerend natuurpatrimonium.	7
<hr/>	
Het Oud Stadhuis van Blankenberge.	14
<hr/>	
Het verdriet van Brugge.	23
<hr/>	
Brussels detail.	40
<hr/>	
De Demervallei tussen Aarschot en Werchter. Deel 2.	43
<hr/>	

De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen : een terugblik over de periode van 1835 tot de jaren zestig.	6
<hr/>	
Wederopbouw of het uur van de waarheid.	37
<hr/>	

Het Belle-Vuehotel en de Rotonde (1910-1985) te Westende, een monument	6
<hr/>	
Conservatie van textiel	12
<hr/>	
Het landschap Ertbrugge-Zwarte Arend in Wijnegem en Deurne	21
<hr/>	
De restauratie van „De Olifant” in Brugge	41
<hr/>	
2000 jaar Zwinstreek	50
<hr/>	

4de jaargang
Nr. 3 - mei-juni 1985

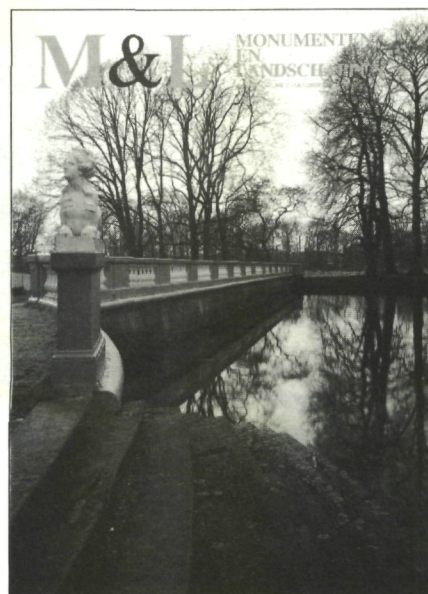
De Sint-Antonius-van-Paduakerk in Brussel J. Braeken	9
Aard^{ig}_{en} monumenten J. De Meulemeester	24
Het voormalig schoolmuseum en de plantentuin 'Michel Thiery' in Gent H. Van den Bossche	32
De vlag en het volkslied van de Vlaamse Gemeenschap E. Goedleven	44

4de jaargang
Nr. 4 - juli-augustus 1985

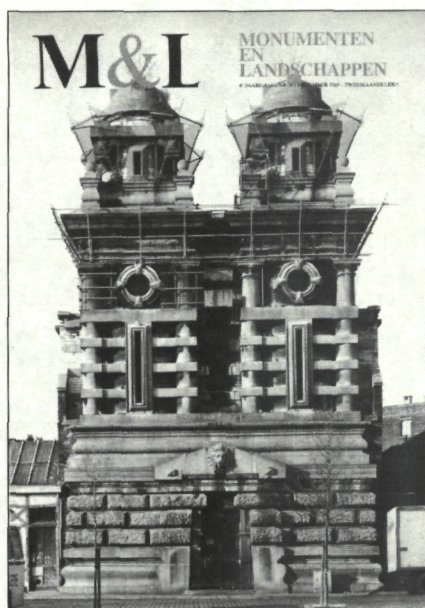

De Sint-Jan-de-Doperkerk van het Groot Begijnhof in Leuven A. Bergmans en C. De Maegd i.s.m. W.A. Olyslager en D. Vande Gaer	6
- Het Goltfuss-orgel (A. Fauconnier)	29
- De restauratie van de monumentale sculptuurreeks (L. De Clercq)	30
- De polychromie van het noorderportaal (M. Buyle)	33
'Een toren voor boeken' 1935-1985. Henry van de Velde en de bouw van de Universiteitsbibliotheek en het Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde in Gent	35
B. Bailleul, L. Heyvaert, D. Laporte en N. Poulain	
Op de valreep van teloorgang : het Georges Hobé-gebint in Tervuren : na jaren aftakeling gerestaureerd en heropgericht	43
M.M. Celis en W.J. Slock	

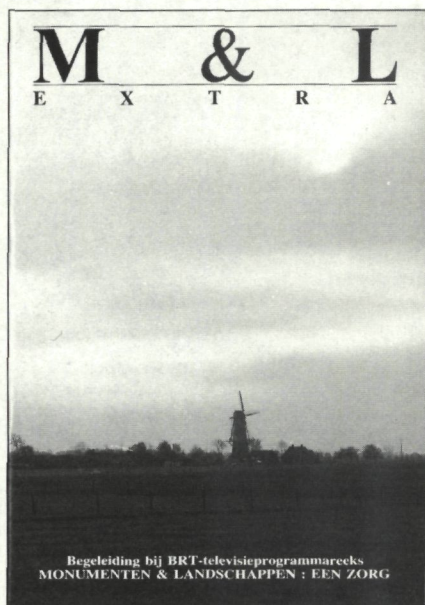
4de jaargang
Nr. 5 - september-oktober 1985

Over kastelen en buitenplaatsen, parken en tuinen G. Plomteux, L. Wylleman en R. Steyaert	9
De Grote Geule te Kieldrecht H. Maes	35
De Antwerpse stapelhuizen tijdens de 19de eeuw : een architectuur-historisch onderzoek	45
C. Depauw	
Als bijlage bij M&L 4/5 : de brochure „Wandelen door Vlaams Amsterdam”	

Extra-nummer van M&L,
Tweemaandelijks tijdschrift 1985.

Begeleiding bij BRT-televisieprogramma's
MONUMENTEN & LANDSCHAPPEN : EEN ZORG

Het Zuiderpershuis en de zeven andere hydraulische stations in Antwerpen A. Himler	8
Het Molsbroek R. de Meirman en P. Van den Bremt	29
Bezoekerscentrum Molsbroek Lokeren W. Sloock en C. Lievens	40
Een ommekeer voor de Kemmelberg ? G. Ostyn	49

MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN : EEN ZORG

Inleiding	17
Een terugblik of 150 jaar Monumentenzorg H. Stynen - woensdag 23 januari 1985	18
Door een groene bril of 50 jaar Landschapszorg R. Deneef, G. Ostyn en P. Van den Bremt - woensdag 20 februari 1985	25
Drempels ... of de problematiek van de interieurrestauratie M. Buyle - woensdag 20 maart 1985	32
Van oud en nieuw H. Stynen - woensdag 17 april 1985	39
Villa Duinzicht ? M. Ramakers - woensdag 15 mei 1985	55
Groen op maat H. Van den Bossche - woensdag 12 juni 1985	62
Landbouw-Landschap, mij één zorg W. Claes - woensdag 2 oktober 1985	70
Landschap met leestekens R. Deneef, G. Ostyn en P. Van den Bremt - woensdag 30 oktober 1985	77
Gejaagd door de wind... en het water J. Everaert - woensdag 27 november 1985	82
Machines maken geschiedenis J. De Schepper - woensdag 25 december 1985	89
Bibliografie	95
Stichting Monumenten- en Landschapszorg v.z.w.	96

J&M
1881-1981
INHOUDSOPVERZICHT

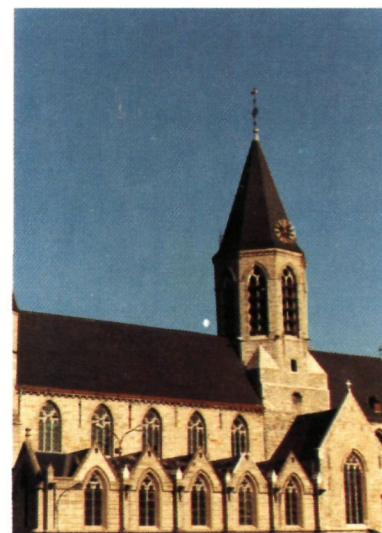

P.V.B.A.
AANNEMINGEN

SEYNHAEVE

KONING ALBERT I-LAAN 77
8800 ROESLARE
TEL. 051/20.09.31

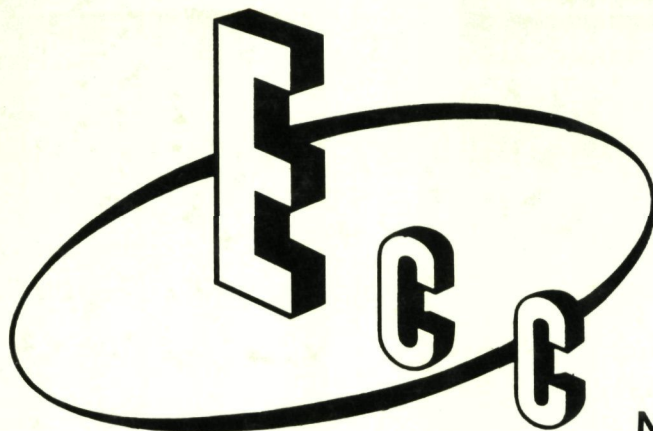
ERKENNING NR. 3021
KLASSE 5 CAT. D.D1.D24
KLASSE 4 CAT. D12
KLASSE 3 CAT. D9

ALGEMENE BOUWERKEN

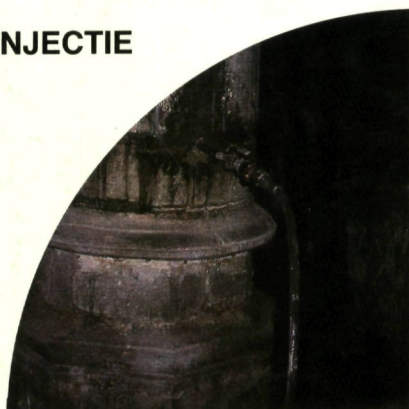
RESTAURATIEWERKEN

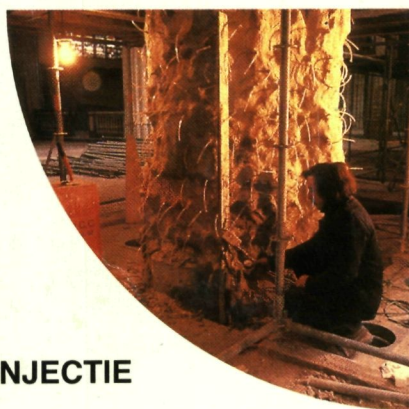
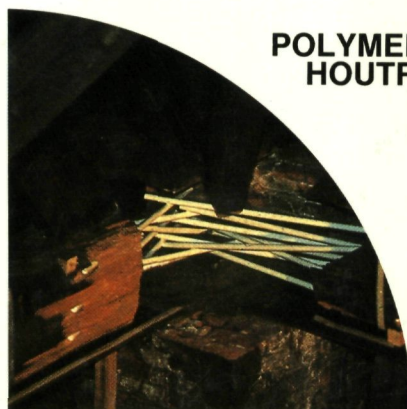

N.V.

CEMENTINJECTIE

POLYMEERCHEMISCHE
HOUTRESTAURATIE

EPOXYINJECTIE

ONDERWATERINJECTIE

Slopen hoeft niet : N.V. E.C.C. restaureert oude metselwerken, houten balken, natuursteen, beton, enz...

Ook uitwendig gelijmde wapeningen en verlijmingen.

Lost extreme problemen probleemloos op.

En brengt tevens het herstelde op zijn oorspronkelijke sterkte terug. Zonder hak- en breekwerk. Snel en zeker.

**NEEM LIEVER DE TELEFOON EN
BEL N.V. E.C.C. 03-828.94.95 (5 L.)**

N.V. E.C.C.

Terbekehofdreef 50-52 - 2610 Antwerpen
Tel. 03/828.94.95 (5 l.) - Telex 73332 ECC